

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI

**“BİR İNGİLİZ SUBAYININ HATIRATINA GÖRE
İNGİLTERE’NİN IRAK SEFERİ”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEVENT YIKICI

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR

GAZİANTEP
EYLÜL 2013

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANA BİLİM DALI

"Bir İngiliz Subayının Hatıratına Göre İngiltere'nin Irak Seferi"

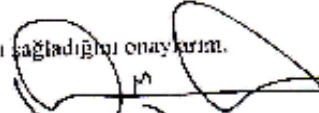
LEVENT YIKICI

Tez Savunma Tarihi: **29.11.2013**

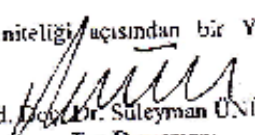
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Hüsnü AKRAK
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Bilgehan PAMUK
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR
Tez Danışmanı

Jüri Üyeleri:

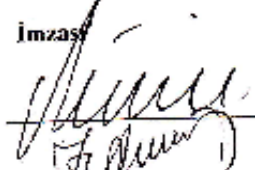
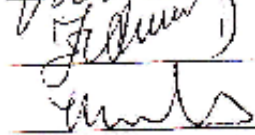
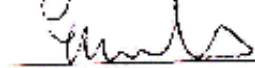
(Unvanı, Adı ve SOYADI)

Yrd.Dç.Dr. Süleyman ÜNÜVAR

Yrd.Dç.Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU

Yrd.Dç.Dr. Yaşar BÜYÜKOĞLU

İmza:

ÖZET

“Bir İngiliz Subayının Hatıratına Göre İngiltere’nin Irak Seferi”

YIKICI, Levent

Yüksek Lisans Tezi, TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ABD

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR

Eylül 2013, 160 sayfa

Irak, Osmanlı İmparatorluğu için siyasal çözülme dönemi olan Birinci Dünya Savaşı sırasında askeri yöntemlerle önce kazanılmış ancak daha sonra askeri olmayan nedenlerden ötürü kaybedilmiş bir coğrafyadır. Karşı cephedeki İngiliz birliklerinde savaşan bir subayın bakış açısıyla kaleme aldığı bir kitabı İngiliz kütüphane raflarından ülkemiz bilim dünyasına kazandırmak çalışmamızın temel amacı olmuştur. Günümüze dek 1914-1918 arası Mezopotamya’da olan olaylar hakkında birçok kitap yazılmıştır. Ancak birçoğu olaylar hakkında ikincil kaynakların incelenmesi ile ortaya çıkmış eserlerdir. 1926 yılında yazılmış olan bu kitabın çevirisini yaparak ve aktarılan bilgilerin farklı kaynaklarda nasıl değerlendirildiğini göstermek için dipnotlarla destekleyerek hazırladığımız bu tez bizzat savaşta bulunan bir subayın şahitlikleri ile dolu birincil bir kaynaktır.

Anahtar kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu, Mezopotamya, Irak

ABSTRACT**“Great Britain’s Iraq Campaign According to a British Officer’s
Recollections”**

YIKICI, Levent

M. A. Thesis, DEPARTMENT OF HISTORY OF TURKISH REPUBLIC

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Süleyman ÜNÜVAR

September 2013, 160 pages

Iraq was a recovered geography by military methods at first; but later was lost by non-military causes by Ottoman Empire during the First World War, which meant politically creepage resolution period for it as well. The main purpose of our study has been to bring in a book, which was written by a British officer’s point of view who fought in the opponent fronts, from British library shelves to our country’s scientific world. Lots of books have been written up to now about the events happened between 1914-1918 in Mesopotamia. However, most of them are the works which have been constructed by researching derivative sources. This thesis is a primary source which is full of eyewitnesses of an officer fought in the war and was created not only by translation, but also by supporting with footnotes to show how the quoted knowlodge was commented by other sources.

Key Words: First World War, Ottoman Empire, Mesopotamia, Iraq

ÖN SÖZ

Tarih, üzerinde hayali senaryoların kurulacağı veya başka hedeflere varmak için hamasi nutuklara eşlik edecek (bir araç olarak kullanılacak) bir argüman değil bütün boyutları ile ele alınarak metodolojik olarak incelenmesi gereken, hayatın sağlıklı devam etmesi için temel unsur olan insanın uygarlaşması hedefinde birikimlerine en çok başvurulacak olan bilim dallarından biridir. Bu metodolojik incelemenin yapılabilmesi için ise disiplinler arası ortaklıkların kurulması ve her disiplinin bilim dünyasına kazandırdıklarının bir diğeri ile birlikte üreteceği katma değerlerin insanlığın gelişimine sunulması gerekmektedir.

Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans yapmaya karar vermekte ve Yüksek Lisans tezimi Cumhuriyetimizin Kuruluş sürecinde ve öncesinde etkileyen süreç ve faktörleri incelemeyi istemekteki temel amacım Milli Mücadele döneminde karşı tarafların hedef ve stratejileri hakkında yeterli bir incelemenin yapılmamış ve yapılmıyor olduğunu düşünmemdi.

Tez konusu olarak belirlediğimiz Irak Cephesinde İngiliz ordusu saflarında savaşmış bir İngiliz subayının savaşla ilgili hatıralarını anlatan ve zaman zaman teknik detay bilgilerini de veren “*A Brief Outline of the Campaign in Mesopotamia 1914-1918* (Mezopotamya Seferi’nin Kısa Bir Kesiti 1914-1918)” isimli 1926 yılında yazılmış olan kitap sahada bizzat bulunan orta dereceli bir karşı taraf yetkilisi tarafından kaleme alınmış, daha önce dilimize çevirisi yapılmamış ve araştırmalarımıza göre ülkemizde henüz hiçbir akademik çalışmada başvurulmamıştır. Çevirimiz çalışmanın 19uncu sayfasında başlamaktadır.

Tezimiz elbette sadece karşı dilden ham bir şekilde çeviri yapmak suretiyle olmamış, yazarın iddiaları aynen yansıtılmasının akabinde gerekli olduğu noktalarda dipnotlarla cevabi bilgiler de çalışmaya dahil edilmiştir. Bu şekilde, bilgilerin Türk ve İngiliz kaynaklarında nasıl değerlendirildiğine dair karşılaştırmalı çalışmaların yapıldığı bir tez ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmalarım sırasında yoğunluklarımdan dolayı zaman zaman benim aile içi görevlerimi de üstlenerek ve sabırla çalışmalarımın başarılı bir sonuca ulaşması için desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşim Bellin YIKICI'ya, tezimi yazmamda bana sürekli yardım eden arkadaşım Eyüp CÜCÜK'e, sayfa düzenlemesi ve dizgileme gibi konularda yardımlarını esirgemeyen sevgili arkadaşım, Sayın Okt. Emrah CİNKARA'ya, çeviri yapma esnasında yardımlarıyla beni mahcup edecek kadar emek sarfeden değerli mesai arkadaşlarıma, Tarih Bölümü Başkanı Sayın Prof.Dr. Bilgehan PAMUK'a, çalışmalarımı ilgilendirerek bana materyal desteği sağlayan Tarih Bölümü Öğretim Üyelerinden Sayın Doç. Dr. Hilmi BAYRAKTAR'a, kendilerinden ders aldığım zamanlarda bana bilgilerini ve ilgilerini cömertçe sunan Tarih Bölümü'ndeki bütün öğretim üyesi hocalarıma ve her konuda yardım ve katkılarıyla beni sürekli yönlendiren tez danışmanım, hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR'a ayrı ayrı şükranlarımı arz ederim.

Eylül 2013
Levent YIKICI

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
1.1. GİRİŞ.....	1
1.1.1. Mezopotamya'nın Coğrafi Konumu	3
1.1.2. Mezopotamya'nın Tarihi	3
LİTERATÜR BİLGİSİ.....	18
2.1. LİTERATÜR BİLGİSİ.....	18
2.2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE IRAK CEPHESİ.....	18
2.2.1. Birinci Dünya Savaşı	18
2.2.2. Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi	7
2.2.3. Osmanlı Devleti Açısından Irak Cephesi	9
2.3. İNGİLTERE-HİNDİSTAN ROTASI VE IRAK'IN ÖNEMİ.....	11
MATERYAL VE YÖNTEM	17
3.1. MATERYAL VE YÖNTEM	17
3.1.1. Materyal.....	17
3.1.2. Yöntem.....	17
BULGULAR VE TARTIŞMA	18
4.1. BULGULAR	18
4.2. MEZOPOTAMYA SEFERİNİN KISA BİR KESİTİ(1914-1918)	19
4.2.1.(BÖLÜM I) Mezopotamya'nın Tarihteki Yeri ve Önemi.....	19
4.2.1.1. Mezopotamya'nın siyasi, stratejik ve jeopolitik önemi	20
4.2.1.2. Mezopotamya ve İngiltere'nin doğu politikası	24
4.2.1.3. Mezopotamya'nın coğrafi ve iklimsel koşulları.....	25
4.2.1.4. Mezopotamya'da sağlık koşulları	26
4.2.1.5. Mezopotamya'da ulaşım koşulları	26
4.2.1.6. Mezopotamya'nın etnik durumu	28
4.2.1.7. Hindistan'nın genel siyasî ve askerî durumu	29
4.2.2. (BÖLÜM II).....	33

4.2.2.1. Orta Doğu'daki olaylar: genel ve yerel politikaların çelişen iddiaları.....	33
4.2.2.2. Mezopotamya'daki İngiliz hareketine doğru ilk adım: İngiliz planı.....	34
4.2.2.3. Basra'nın ele geçirilmesi.....	36
4.2.3. (BÖLÜM III)	39
4.2.3.1. Basra'nın ele geçirilmesinden sonra Mezopotamya'daki politik ve stratejik durumlar.....	39
4.2.3.2. Politik hedeflerin odak noktası olarak “Bağdat”	40
4.2.3.3. 1914 yılı sonunda Orta Doğu'daki durum yahut savaşın portresi.....	41
4.2.3.4. General Nixon ve Mezopotamya'daki savaşın seyri	44
4.2.4. (BÖLÜM IV)	47
4.2.4.1. Mezopotamya Savaşı'nın civara sirayeti: Arabistan operasyonları	47
4.2.4.2. Nasiriye'nin ele geçirilmesi.....	49
4.2.4.3. Savaşın Hindistan ve Orta Doğu'daki gidişatı.....	51
4.2.4.4. Kut'un ele geçirilmesi	53
4.2.5. (BÖLÜM V).....	56
4.2.5.1. Kut'un ele geçirilmesinden sonra Yakın Doğu ve Orta Doğu'daki durum	56
4.2.5.2. Mezopotamya'da birtakım stratejik durumlar	57
4.2.5.3. Selman-ı Pak Muharebesi ve Kut'a geri çekilme	64
4.2.6. (BÖLÜM VI)	74
4.2.6.1. 1915 Kışı'nda Mezopotamya'da genel durum ve İngiliz politikası.....	74
4.2.6.2. Şeyh Saad, Vadi, El-Hanneh ve Diyala savaşları.....	76
4.2.6.3. Sannaniye'deki başarısızlıklar	84
4.2.7. (BÖLÜM VII).....	90
4.2.7.1. Dicle ve Fırat üzerindeki genel durum.....	90
4.2.7.2. Dicle ve Fırat üzerinde savaşın gidişatı.....	92
4.2.8. (BÖLÜM VIII)	105
4.2.8.1. Dicle'de İngiliz taarruzu.....	105
4.2.8.2. Taarruz için son hazırlıklar.....	105
4.2.8.3. General Maude yönetimindeki İngiliz taarruzu	105
4.2.8.4. Şamran bölgesindeki operasyonlar	106
4.2.8.5. Kadiri bölgesindeki operasyonlar	109
4.2.8.6. Hay Çıkıntısı bölgesindeki operasyonlar	110
4.2.8.7. Dahra Bendi'ndeki operasyonlar	113
4.2.9. (BÖLÜM IX)	115
4.2.9.1. 1917 Kışı'nda İran ve Kafkaslar'da savaşın gidişatı	115
4.2.10. (BÖLÜM X).....	127
4.2.10.1. Bağdat'ın alınması ve burada kalıcılığın sağlanması	127
4.2.10.2. 1917 Yazı'nda Mezopotamya Seferi'nin genel gidişatı... ..	134
4.2.10.3. Kafkaslar'da savaşın seyri.....	137
4.2.10.4. 1917 Yazı'nda Mezopotamya Savaşı'nın genel gidişatı.. ..	138

4.2.10.5. Mezopotamya Seferi'nin sonlanması	139
4.2.11. (BÖLÜM XI).....	141
4.2.11.1 Mezopotamya Seferi üzerine bazı mülahazalar	141
4.3. TARTIŞMA	148
4.4. XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA İNGİLTERE'NİN MEZOPOTAMYA YAHUT ORTADOĞU POLİTİKASI	149
4.4.1. Batılı Devletler Açısından Orta Doğu'nun Önemi	150
4.4.2. Emperyalist Faaliyetler Çerçevesinde Batılı Devletlerin Orta Doğu Politikaları	151
4.4.3. Orta Doğu'nun İngiltere İçin Önemi ve Bunun İngiliz Dış Politikasına Yansımaları.....	152
4.4.4. XX. Yüzyılın Başlarında İngiltere'nin Orta Doğu Politikasının Temel Amaçları	154
4.4.5. İngiltere'nin Orta Doğu Politikasının Türk Millî Mücadelesine Etkileri	156
SONUÇ	159
KAYNAKÇA.....	161
ÖZGEÇMİŞ	ix
VITAE	ix

KISALTMALAR

A.Ü.S.B.F	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
c.	: cilt
DİA	: Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi
Edit	: Editör
m.	: Metre
ort.	: Ortalama
s.	: sayfa
TİKY	: Türkiye İş Bankası Yayınları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: vesaire
y.d.	: yazarın dipnotu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

Toplumların geçmiş yaşantılarını belirli, bilimsel metod ve yöntemler çerçevesinde inceleyen bir bilim olan tarih, toplumların geçmiş yaşantılarının tüm gerçekleriyle ortaya çıkarılması, bunun neticesi olarak yaşanan zamanın doğru bir şekilde kavranabilmesi ve geleceğin de bu doğrulukla paralel daha iyi tasarlanabilmesi gibi toplum için oldukça önemli bir amaca hizmet eder. Belki de, bu öneminin bilinmesinden mütevellid, her zaman (tarihin asıl tanım ve işlevine karşıt olarak) tarih ile siyaset arasında yakın bir ilişki kurulmaya çalışılmış ve tarihin, hakim güçlerin isteği doğrultusunda oluşturulması, onun amacına hizmet etmesinin bir gelenek olarak neredeyse tüm toplumlarda görüldüğü söylenebilir.

Tarihin, hakim güçlerin politikasıyla ya da kendi bilimsel amaçları uğrunda şekillenmesi durumunda ortaya çıkan karşıtlık, iki farklı biçim ve ifadeye bölünerek iki farklı kavramı ortaya çıkardığını söyleyebiliriz: “resmi tarih” ve “karşı tarih”. Resmi tarih, toplumun var olduğu pozisyona nasıl geldiğine, nasıl bir istikamette ilerlediğine bir takım ideolojik-resmî cevaplar vermeye çalışarak, hakim gücün yürüttüğü politikayı meşrulaştırma amacına hizmet eder. Resmi tarih görüşünde, olayların neden-sonuç ilişkisi “belirli nedenler” ve “belirli sonuçlar” şeklinde tezahür eder. Yani ülkenin tarihsel süreç içerisindeki güncel politikası, tarihsel gerçeklik gözetilmeden, belli bir mantıkla ortaya konur. Böylece toplum kendi gerçek tarihini öğrenme hususunda, ister desteklesin ister karşı olsun, siyasal gücün, sınırlama, engelleme, eksik veya yanlış bilgi vermesiyle karşı karşıya kalabilir. Resmi tarihin özelliklerine tam zıt bir şekilde, karşı tarih görüşü ise, toplumun geçmişte varolduğu halini belirli ölçülerde daha gerçekçi ve olduğu gibi aktarmaya temayül eden bir bilgi sunar. Resmi tarih ciltler dolusu ürünlerini kütüphanelerde, okullarda sergileyip büyük halk kitlelerini etkileyebiliyorken, karşı tarih ürünleri büyük ölçüde karanlıkta kalmış, gün yüzünde olanı da bir köşeye hapsedilmiş durumdadır. Bu yüzden karşı

tarih, geçmişteki olay ve olguları yaşayan, sözkonusu politik kaygıları üzerinde taşımayan kimselerin bir yerlere kaydettikleri notlarda, hatıralarda gizlidir.

Karşı tarihin en önemli kaynaklarından olan hatıralar, çağdaşlarıyla mukayeseli bir şekilde incelenmesiyle, geçmiş olay ve olguların en gerçekçi bilgisini elde etme de, büyük fayda sağlayabilir. İşte bu amaç doğrultusunda I. Dünya Savaşı'nda, Irak cephesinde yapılan savaşlarda önemli görevlerde bulunmuş bir İngiliz komutanın hatıratı çalışmamızın ana materyalini oluşturmaktadır. Yarbay Roger Evans bu hatıratında, Irak cephesinde yapılan savaşları, kendisi de o sıralarda fiili görevde olan bir asker olarak, ayrıntılı bir şekilde nakletmiştir. Büyük Britanya Krallığı'nın Mezopotamya'da uyguladığı politikaları amaç ve sonuçlarıyla aktarmaya ve bu politikaların kendince bir değerlendirmesini yapmaya çalışmıştır.

Roger Evans(Ocak, 1886- Ekim 1968), I. Dünya Savaşı yıllarında(1914-1918), İngiliz kuvvetlerinin, yabancı literatürde “Mezopotamya Seferi” olarak geçen, Irak, Filistin, Hicaz bölgelerinde yaptığı savaşlarda Yarbay rütbesiyle görev almış bir İngiliz subayıdır. Savaştan sonra, memleketi Londra'ya döndüğünde İngiltere'nin Mezopotamya'ya düzenlediği askeri seferini ve burada güttüğü siyasi ve ekonomik politikalarını kendi yaşadıkları eşliğinde, dönemin birtakım resmi kaynaklarından(savaş tutanakları, raporlar, savaş komitesiyle yapılan yazışma kayıtları) ve hatırat ve günlüklerinde de istifade etmekden kaçınmayarak kaleme almıştır. 1926'da, kitabını “*A Brief Outline of The Campaign in Mesopotamia (1914-1918)*” adıyla Londra'da yayımlamıştır¹.

Bu hatırat-kitabın Türkçe'ye çevirisinin daha önce yapılmamış ve yerli literatürde adından hiç söz edilmemiş ve atıfta bulunulmamış olması çalışma konusu olarak seçilmesinin nedenlerindendir.

Bu çalışmada; Roger Evans'ın daha önce Türkçe'ye çevrilmemiş olan hatırat-kitabının İngilizce'den Türkçe'ye bir tercümesini bilim dünyasına sunma gayretiyle, ilk olarak çevirisi yapılmıştır. Akabinde hatırat-kitapta geçen konular, tarih biliminin gerektirdiği akademik metod ve yöntemler çerçevesinde ele alınarak işlenmiştir. Bu yapılırken, literatür taraması sonucunda konuyla ilgisini tespit ettiğimiz birtakım

¹ Türkçeye “Mezopotamya Seferinin Kısa Bir Kesiti” olarak çevrilebilen kitap için bkz. Roger Evans.(1926). *A Brief Outline of The Campaign in Mesopotamia(1914-1918)*, Sifton Pread & Co. LTD., The Map House, 67, St. Jame's Street, S. W. 1., London.

birincil ve ikincil kaynaklar gözden geçirilerek, kullanılmıştır. Özellikle Roger Evans'ın iddia niteliğini taşıyan birtakım söylemleri ve Türk ve İngiliz kuvvetlerine yönelik olumlu-olumsuz ithamları birçok kaynaktan mukayese edilerek, dipnotlarda geniş bir şekilde yer verilerek tartışılmış, değerlendirilmiştir. Bu bakımdan çalışmanın dipnotları ayrı bir değer taşımaktadır.

1.1.1.Mezopotamya'nın Coğrafi Konumu

Fırat ve Dicle nehirlerinin hayat verdiği coğrafyanın adı olan Mezopotamya, Sümer, Akkad, Babil ve Assur gibi uygarlıklardan günümüze ulaşan gelişmiş kültürel birikimi de ifade etmektedir. İnsanın uygarlaşma süreci içindeki en temel adımlar Mezopotamya'da atılmıştır. Yerleşik yaşam, tarım, hayvanların evcilleştirilmesi, çanak çömlek üretimi, obsidiyen (volkanik taştan) alet yapımı, anıtsal tapınakların inşası gibi önemli gelişmeler Kuzey Mezopotamya'da Torosların eteklerinde yaşanmıştır. Kentleşme, uluslararası ticaret, devletin ortaya çıkışı ve yazının geliştirilmesi gibi etkileri günümüze kadar ulaşan adımlar ise Güney Mezopotamya'da M.Ö. 4. bin yılda atılmıştır. Mezopotamya'da ortaya çıkan yenilikler Eskiçağ'da Anadolu, İran ve Akdeniz dünyası başta olmak üzere çevresindeki bütün toplumları etkilemiş ve gelişmelerine katkıda bulunmuştur².

1.1.2.Mezopotamya'nın Tarihi

Irak'ın içinde bulunduğu Mezopotamya bölgesi dünyanın ilk önemli yerleşim merkezlerinden birisidir. M.Ö. 7. Yüzyıla kadar Sümer-Akad, Babil ve Asurluların elinde kalmış, bu tarihte ise Perslerin eline geçmiştir. Bölgede İslamiyetten önceki Araplar'da Main, Sebai ve Himyeri devletlerini kurdular. İslamiyet'in doğuşu ve hızla gelişmesi ile birlikte Müslümanlar uzun süre bölgeye hakim oldular. Müslümanlar'ın dördüncü halifesi Hz. Ali'nin kabri Necef'te olduğu düşünülmektedir. Oğlu Hz. Hüseyin'de burada, Kerbela'da şehit olmuştur. İmam-ı Azam-Ebu Hanife, Ahmet Bin Hammel, Abdülkadir Geylani gibi büyük âlim ve

² Erdoğan Akkan vd. (1999). "Irak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, s. 83.

veliler Bağdat ve Kûfe’de yetişmişler, insanlığa ilim ve hikmet yaymışlardır. Bu üç zatın türbesi halen Bağdat’tadır³.

Bağdat 762’den itibaren yeni baştan imar edilerek Abbasiler’in yani İslam dünyasının başşehri oldu ve dünyanın en önemli kültür merkezlerinden biri haline geldi. Özellikle 786-809 yılları arasında halifelik yapan Harunü’r- Reşid ve oğlu Me’mun zamanında Irak dünyanın en parlak ilim ve kültür merkezi oldu. Ancak 1258’de Irak’a giren moğol hükümdarı Hülagü şehirleri yakıp yıkmış, binlerce Müslüman’ı öldürmüştür. Daha sonraki tarihlerde de eski günleri bulamayan Irak, sırasıyla, Celayirliler, Timuroğulları, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevilerin hâkimiyeti altında kaldı. 1515’te, Kuzey Irak’ın Osmanlı topraklarına katılmasını takiben Kanuni Sultan Süleyman 1534’de ülkenin tamamını ele geçirdi. Irak, Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı yaklaşık 5 asırlık süre zarfında ikinci en parlak dönemlerini yaşadı. Kıymetli âlimler İstanbul’a götürülerek çalışmalara için her türlü imkan temin edildi. Osmanlı Sultanı IV. Murat zamanında Bağdat ikinci defa ele geçirildi. Bu seferde padişah bizzat harbe işti Irak etmiş, kale kapısı yıkılırken elindeki gürzle O da, yardım etmişti. Kalenin ele geçirilmesinden sonra şiilerin yıktığı İmam-ı Azam türbesini yeniden inşa ettiirdi. Irak’a göz koyan İngilizler Birinci Dünya Savaşı sırasında 20 Kasım 1914’te, Basra’ya girdiler.

Irak coğrafyasında çok eski çağlardan beri tarım, ekonomik faaliyetlerin en önemli şekli olmuştur. Tarıma elverişli bölgeler nehir boylarıyla fazla yağış alan bölgelerdeki düzlükler ve ovalardır. Özellikle Şattü’l- Arap’ın iki tarafı tarım bakımından en önemli bölgelerdir. Irak’ta ekilebilen araziye ikiye ayırmak mümkündür. İlki kuzeydeki dağlık bölge, bu bölgeye yağmur yeteri kadar yağdığı için sulama yapılmadan tarım yapılabilmekteydi ki Musul, Kerkük ve Erbil bu bölgededir. İkincisi ise güneydeki kurak bölgedir. Burada da tarım ancak sulama ile yapılabilmekteydi. Bundan dolayı tarihin ilk dönemlerinden itibaren bu bölgede sulama kanalları inşa edilmiştir⁴.

³ Yusuf Karaca. (2002). “Irak Cumhuriyeti”. *Berikan Tarih Ansiklopedisi*. c. 5, Ankara, s. 26-27.

⁴ Füsün Karaca.(2006). “XX Yüzyılın Başlarında Irak’ın Ekonomik Durumu”. *İkinci Orta Doğu Semineri-Dünden Bugüne Irak(Bildiriler II)-*, Edit: Mustafa Öztürk ve Enver Çakar, Elazığ, s. 363.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR BİLGİSİ

2.1. LİTERATÜR BİLGİSİ

19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya ve İtalya'nın siyasi birliklerini kurarak sömürge yarışına katılmaları kıt'a Avrupa'sında siyasi dengeleri değiştirmiştir. Almanya, 1870 Savaş'ında Fransızları yenerek Alsas-Loren'i aldı. 1880'lerden itibaren İngilizlerle Afrika'da sömürge yarışına girmiştir. Doğuda Çarlık Rusyası ile Polonya üzerinde anlaşmazlığa düşerek hızla dikkatleri üzerine çekmiştir. İtalya'da Piyemento Hükümeti İngiltere'nin desteğiyle siyasi birliğini kurarak Afrika'da Trablusgarp ve Etiyopya gibi toprakları ele geçirmiştir.

Avrupa devletleri arasında ham madde ve sömürge yarışının hızlanmasıyla kendi aralarında gruplaşmalar başladı. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında 1882 yılında "üçlü ittifak" anlaşması imzalandı⁵. Buna karşılık İngiltere ile Rusya arasında 1907 yılında anlaşma imzalanmıştır. Daha sonra Fransa'nın katılımıyla "üçlü uzlaşma" kurulmuştur⁶. 1900'ların başında başlayan silahlanma yarışı 1910'lara gelindiğinde dev ordu donanmalarının ortaya çıkmasına yol açtı.

2.2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE IRAK CEPHESİ

2.2.1. Birinci Dünya Savaşı

Avrupa devletleri arasında zıtlasmalar ve sürtüşmeler giderek artarken, Avusturya-Macaristan veliahtı Franz Ferdinand'ın ve eşinin, imparatorluğa 6 yıl önce bağlanmış olan Saray-Bosna'da bir Sırp genci tarafından öldürülmesi (4 Haziran 1914), dört yıl süre ile üç kıtayı kana bulayacak ve etkileri beş kıtada duyulan büyük bir savaşı tutuşturan kıvılcım olmuştur. Viyana Hükümeti bu suikastı

⁵ Burak Gülboy. (2004). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*. Altın kitaplar yay., İstanbul s.21.

⁶ Enver Ziya Karal. (1999). *Osmanlı Tarihi*. c. IX, TTK., s.362.

Rus-Sırp iş birliğine dayalı bir saldırı olarak değerlendirdi. Almanya'nın da desteğini alan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'a vermiş olduğu  ltimatının yerine getirilmemesi  zerine 28 Temmuz 1914'te Sırbistan'a savaş ilan etti⁷. Çarlık Rusyasının 31 Temmuz da genel seferberlik ilan etmesi Almanya'yı harekete geçirmiştir. Almanya 1 Ağustosta Rusya'ya 3 Ağustos ta da Fransa'ya savaş ilan etmiştir. Almanlar Belçika'ya saldırınca İngiltere de bu ülkeye savaş ilan etti (5 Ağustos 1914). Böylelikle İttifak ve İtilaf Devletleri arasındaki soğuk savaş artık yerini sıcak savaşa bıraktı. Bloklar arasındaki savaşın sınırları Avrupa dışına taşarak Asya ve Amerika kıtalarına da yayıldığından Dünya Savaşı olarak adlandırılmıřtır⁸.

Savaşın başlaması ile konumu önem kazanan diğer bir devlet de Osmanlı İmparatorluğu idi. 1913'te Balkan Savaşları'nda Osmanlı askeri gücü büyük bir darbe almasına rağmen imparatorluğun coğrafı konumu iki taraf içinde büyük önem taşıymaktaydı. Rusya'nın ikmal ve ticaret yolu Karadeniz ve Osmanlı kontrolündeki Boğazlar  zerinden Akdenize ulaştığından, Boğazların açık kalması Rusya ve m ttetikleri için hayati önem taşıymaktaydı. Bu durumun farkında olan Almanya ise Rusya'yı Karadeniz'de sıkıştırmak, Osmanlı ordusunu Kafkasya ve Mısır'a yönelterek yeni cepheler açmak ve Avrupa'daki yükünü hafifletmek istiyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa Almanya ve Avusturya Macaristan'ın tarafında girmesi Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'ı da aynı seçimi yapma konusunda etkileyebilirdi⁹. Osmanlı hükümeti ise fikir birliği içerisinde değildi. Enver ve Talat Paşalar Alman hayranıydı ama; h k mette İngiliz, Fransız ve Rus taraftarı pek çok kimse vardı. Enver Paşanın Almanlarla yürüttüğü görüşmeler sonunda 2 Ağustos'ta sekiz maddeden oluşan ittifak anlaşması imzalandı. Osmanlı hükümeti seferberlik ilan edip tarafsızlığını korumaya çalışsa da Almanya'nın *Goben* ve *Breslau* gemilerinin Karadeniz de 29 Ekim 1914'de Rus limanlarını bombalamasıyla Osmanlı Devleti de savaşın içine fiilen  ekilmiřtir¹⁰.

⁷ şerafettin Turan. (2008). Türk Devrim Tarihi 1. Kitap, Bilge Yay., İstanbul, s. 46.

⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 47.

⁹ Gülboy, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁰ Gülboy, *a.g.e.*, s.145.

2.2.2. Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi

2 Ağustos 1914 Pazar günü Birinci Dünya Savaşı nedeniyle tüm ülkede genel seferberlik ilân edilmiştir. Seferberliği takip eden günlerde de Türk Ordusu, Irak cephesinde yeniden teşkilatlandırılmıştır. Buna göre Suriye'de 4. Ordu, Musul'da 12. kolordu (35. ve 36. tümenler), Bağdat'ta Irak ve havalisi komutanlığı adı altında 38. tümen teşkil edilmiştir. Oluşturulan 13. Bağdat Kolordusu, 3. Erzurum Ordusuna ve 12. Musul kolordusu, 4. Suriye ordusuna tahsis olunmuştur¹¹. Görüldüğü üzere Irak'ta bulunan kuvvet miktarı yetersizdir. Bunun sebebi ise Birinci Dünya Savaşı öncesinde Irak'ın, hareket bölgesi olarak kabul edilmemesidir. Hatta seferberlikten sonra bazı kuvvetler Irak'tan alınarak başka yerlere gönderilmiştir. Irak'ın bu düzeyde ihmal edilmesi, Osmanlı Devleti Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin bu bölgede bir İngiliz saldırısına olanak görmemesinden kaynaklanmaktaydı¹². Irak'ta kalan kuvvetler 7 düzenli tabur ile 17 yardımcı taburdan ibaretti. Bunların silahları da 6500 eski model tüfek, 3 eski makinalı tüfek, 36 mantallı toptu¹³

İngilizlere gelince, Birinci Dünya Savaşına kadar Irak'ı genellikle ticaret yönünden ve bir de Hindistan'ın güvenliği bakımından önemli görmüşlerdir. Savaşın başlaması üzerine de Basra Körfezi'nde Abadan'daki petrol tesislerini, kendilerine bağlı Kuveyt Şeyhleri'ni korumak, ayrıca Cihad duyurulmasının Müslüman dünyasındaki etki yapmasını önlemek ve Araplar'ın Türkler'e karşı savaşa girmelerini sağlamak için Irak'a asker çıkardılar¹⁴. İngilizler, 15 Ekim 1914'te bir İngiliz Hint tümenini (4500 İngiliz ve 16.000 Hintli) Bahreyn Adalarına çıkartmışlardı. 5 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne İngiltere'nin harp ilân etmesini müteakip, İngiliz harp gemileri Şattü'l- Arap ağzındaki Fav Hisarını ve bataryasını top ateşiyle tahrip etmişler ve Fav mevkiini işgal eylemişlerdir¹⁵. Irak'ta 14 ve 17 Kasım muharebelerinin kaybedilmesi üzerine artık Basra'yı müdafaa ve muhafaza imkânı

¹¹ Serdar Sakin. (2010) “Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesinde Osmanlı Devleti ile İngiltere Arasındaki Çarpışmalar (1915)”. *Akademik Bakış* 133, Cilt 4, sayı 7, s. 2.

¹² Sakin. (2010) a.g.m. s. 3.

¹³ Karal, a.g.e., s. 485.

¹⁴ Karal, a.g.e., s. 485.

¹⁵ Sakin, a.g.m., s. 4.

bulamayan Osmanlı kuvvetleri, 19/20 Kasım 1914 gecesini Basra şehrini terk etmişler, bunun üzerine İngilizler, bir gece yürüyüşünden sonra 22 Kasım 1914'te dirençle karşılaşmadan Basra'ya girmişlerdir¹⁶.

İngilizlerin Basra'daki başarısı Enver Paşa'yı Irak Savunması ile ilgilenmeye zorlamıştır. Irak'a bir yandan düzenli birlikler gönderirken öte yandan binbaşı rütbesinde cesur ve ülkücü Süleyman Askeri'yi düzensiz ve aşiret birlikleriyle Basra'yı geri almasını emretmiştir¹⁷. Süleyman Askerî Bey'in hazırlıklarıyla Osmanlı kuvvetleri tarafında müstahkem mevkiilerdeki çabuk ve adi ateşli toplar dışında savaşı sürdüren seyyar ordu birliklerinin top ve cephane durumu şu şekildeydi: 12. kolorduda 20 mantelli sahra topu, 6.217 sahra topu mermisi, 28 adi ateşli dağ topu ve 9.137 ateşli dağ topu mermisi. Süleyman Askerî Bey ise insan gücü bakımından 9 tabur piyade, 1 istihkâm Tümeni, 2 süvari Tümeni, 10.000 Arap mücahidi toplamıştır. Ayrıca 26 sahra, 2 dağ ve 1 obüs topu temin etmiştir. İngiliz istihbarat raporlarına göre de Türk kuvveti 6 tabur, 10 top, 600 Arap mücahidi ve Marmaris gambotundan ibarettir. Süleyman Askeri, İngilizlere karşı yürüttüğü savaşta Ahvaz'ı ve Nasiriye'yi almayı başardı ve Karun petrol hatlarını patlattı. Fakat Basra'yı geri almak için yaptığı saldırıda yenildi ve kuvvetleri geri çekilmiştir¹⁸. Görüldüğü gibi Irak cephesinin yeterli asker, silah ve cephaneye sahip olmaması, İngiliz kuvvetlerinin hiçbir direnişle karşılaşmadan çok kısa sürede ilerlemelerini sağlamıştır.

Süleyman Askeri Bey'in vefatı üzerine Irak ve havalisi kumandanlığına, Kolordu Kumandanı yetkisiyle, Edirne'deki 2. Kolordunun 4. Fırkası kumandanı Albay Nurettin Bey tayin olunmuştur¹⁹. Basra'nın güvenliğini sağlamak üzere 200 km kuzeyde bulunan Nasiriye ve Kutü'l- Amare'yı ele geçirmek üzere General Townshend'in komutasında harekete geçen İngiliz kuvvetleri 3 Haziran 1915'de Amare'ye, 25 Temmuz'da da Nasiriye'ye girdiler. Eylül'de Türkler'e karşı saldırıya geçen General Towshend kuvvetleri Essin müstahkem yerini ağır kayıplar vermek pahasına aldılar. 28 Eylül 1915'de yapılan Kutü'l- Amare Meydan Savaşı sonucunda

¹⁶ Sakin, a.g.m., s.5.

¹⁷ Karal, a.g.e., s.486.

¹⁸ Karal, a.g.e., s. 486-487.

¹⁹ Sakin, a.g.m., s. 10.

da Kutü'l- Amare İngilizlerin eline geçmiştir²⁰ ve geri çekilen Türkler'i Aziziye'ye kadar izlemişlerdir(27 Eylül 1915)²¹. Yeni başarılar İngiliz Yüksek Komutanlığı'nı Bağdat üzerine yürümeye sevk etti. Kutü'l-Amare'yi ele geçiren General Townshend, 15 bin kişilik kuvvetiyle Kasım ayı ortasında Bağdat istikametinde ileri yürüyüşe başlamıştır. 22 Kasım 1915'de Selman-ı Pak'ta Nurettin Paşa komutasındaki kuvvetlerle tekrar bir savaşa tutuşmuştur. Savaş çok kanlı olmuş, iki taraf da ağır kayıplar vermişlerdir. Neticede İngilizler yenilerek geri çekilmeye mecbur olmuşlardır. 3 Aralık'ta Kutü'l-Amare'ye çekilmiştir²². Albay Nurettin komutasındaki Türk ordusu ise 7 Aralık'ta İngiliz kuvvetlerini Kutü'l-Amare'de tamamen kuşatmıştır. Kuşatma yaklaşık 5 ay sürmüştür. 5 ayın sonunda General Townshend, elinde bir peksimet bile kalmadığını görmüş ve 29 Nisan 1916'da teslim olmuştur²³.

Kutü'l- Amare'de alınan yenilgi İngiltere için ciddi bir prestij kaybı olmuştur. Böylece bir yıl içinde İngilizler Çanakkale'nin ardından Osmanlı ordusu karşısında ikinci yenilgilerini almışlardı. Kutü'l- Amare'de İngiliz kuvvetlerinin yenilmesi ile Osmanlı ordusu İran'daki petrol alanlarını tehdit edecek bir konuma kavuşmuştu. Bu avantajlara rağmen Osmanlı Genelkurmayı bölgeye gereken takviyeleri hiçbir zaman göndermedi. Tersine Basra'daki İngiliz kuvvetleri Haziran ayından itibaren yeniden organize edildi ve sürekli yapılan takviyeler ile Kasım 1916'da 150 bin askeri buldu. Böylece Osmanlı ordusu Kut-ul Amara zaferinden sonra ele geçirdiği avantajı kullanamadı ve İngilizler 1916 sonbaharında bu bölgedeki üstünlüğü tekrar ellerine geçirdiler²⁴.

2.2.3. Osmanlı Devleti Açısından Irak Cephesi

Birinci Dünya Savaşı'nın temel sebebi, Avrupa Büyük Devletleri'nin ekonomik yayılma ve yeni sömürgeler elde etme faaliyetleri sonunda meydana gelen çıkar çatışmalarıdır. Savaşın başlama kıvılcımını, 28 Haziran 1914'te Avusturya-

²⁰ Sakin, a.g.m., s. 16.

²¹ Karal, a.g.e., s. 487.

²² Sakin, a.g.m., s. 17.

²³ Karal, a.g.e., s. 488.

²⁴ Gülboy, a.g.e., s. 202

Macaristan İmparatorluğu'nun Veliahdı Arşidük François Ferdinand'm Saray Bosna'da bir Sırp milliyetçisi olan Gavrilo Principe tarafından öldürülmesi teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti'nin, 1903'te Berlin-Bağdat Demiryolu'nu yapma ve işletme imtiyazını Almanya'ya vermesi, İngiltere'nin Süveyş Kanalı, Basra Körfezi ve Hindistan ile tüm Uzak Doğu'daki çıkarları için çok ciddi bir tehdit teşkil etmeye başlamıştı. Bu nedenle, Bazı tarihçiler, Almanya'ya İngiltere'nin Hindistan Yolu (Kral Yolu)'na karadan tehdit etme imkânı sağlayan 1906'da ulaşım açılan Bağdat Demiryolu'nu, Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli sebebi olarak göstermişlerdir²⁵.

Birinci Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi'ndeki muharebeler, Osmanlı ile İngiltere arasında cereyan etmiştir. Irak Cephesi, Bağdat Demiryolu Hattı'nın Halep-Musul-Bağdat güzergâhını takip etmesi, bu hattın Basra'ya kadar uzatılmasını planlaması, Musul'un stratejik hammadde niteliği taşıyan petrol rezervlerine sahip olması ve İngiltere'nin Anadolu'nun güneyinden yumuşak karnını tehdit etmesiyle önem kazanmıştır. İngilizler, Osmanlı daha savaşa girmeden önce, bir İngiliz Hint Tümenini, 15 Ekim 1914'te Bahreyn Adaları'na, bu tümenin bir birliğini de savaşın ilanından 10 gün önce, 100 Türk asker tarafından savunulan Basra güneyindeki Fav'a çıkarmışlar²⁶.

Enver Paşa, Kutü'l- Amare'de kazanılan başarıyı güney istikametinde geliştirerek, Basra'yı ele geçirmeyi ve İngilizleri Irak'tan tamamen atmayı planlamamıştı. Enver Paşa'nın Almanlar'ın isteklerine uyararak, İran'ı Rus kuvvetlerinden temizlemek üzere, 13. kolorduyu İran'a göndermesi, Irak Cephesi'ni zayıflatmıştır. Osmanlı Devleti'nin Dünya Savaşı'na girmesi üzerine İran tarafsızlığını duyurmuştu. İran'ın kuzeyi Rusya'nın güneyindeki İngiltere'nin nüfuz bölgesi durumuna girmişti. İki bölge arasında da sözde tam bağımsız bir tampon bölge bırakılmıştı. Böyle bir durumda İran'ın tarafsızlığını koruyabilmesi olanaksızdı²⁷. Bu durumu fırsat olarak değerlendiren İngilizler, Irak Cephesi'ndeki kuvvetlerini takviye ederek, 13 Aralık 1916'da tekrar kuzey istikametinde ilerlemeye başlamışlardır. Almanya büyük savaş başlar başlamaz Hindistan'da, Mısır ve Kafkasya'da Türkler aracılığı ile isyanlar çıkarılması için çalışmalara girişti. İran

²⁵ Cemal Kemal (2007) "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi", *AtaTürk Yolu Dergisi*, A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Erzurum, S.40, 643-691

²⁶ Karal, *a.g.e.*, s. 486.

hakkındaki Alman siyasetine gelince, bu memleketin yabancı işgal ve baskısından kurtularak bağımsız duruma getirilmesi, askerî bakımdan Almanlar tarafından teşkilatlandırılması ve dost devlet olarak savaşa sokulması düşüncesine dayandırılmıştır. Osmanlı Hükümeti de Alman siyaseti doğrultusunda bir davranış kabul etmiştir. Bu noktadan hareketle iki devletin İran’da girişecekleri askerlik hareketlerinin genel amacı İngiltere ve Rusya’yı İran’dan çıkarıp ön planda petrol bölgelerinden yoksun etmek, sonra da oradan Afganistan ve Hindistan’a sarkarak Rusya ve İngiltere’yi zararsız duruma getirmektir²⁸. Türkleri İran’da askeri hareketlere girişmeye zorlayan faktör, Rus ve İngiliz kuvvetlerinin ileride Türkiye’yi arkadan çevirmelerine olanak vermemekti bununla beraber Almanlar arasında bile İran hareketlerine karşıt olanlar vardı. İran’a biri İttihat ve terakki hatibi Ömer Naci diğeri de Ömer Fevzi komutasında iki koldan giren kuvvetler 1915 yılının Ocak ayının başlarında Urmiye’yi, Tebriz’i almayı başardılar²⁹.

2.3. İNGİLTERE-HİNDİSTAN ROTASI VE IRAK’IN ÖNEMİ

Geniş toprakları, zengin hammadde kaynakları ve kalabalık insan gücü ile Hindistan, İngiltere sömürgelerinin en değerlisi olmuştur. Hindistan’ı incelememizin sebebi İngiltere-Hindistan rotasının bir alternatifinin Süveyş Kanalı, diğer bir alternatifinin de konumuzla bağlantılı olarak Irak üzerinden geçmesidir. Ayrıca Basra Körfezi çevresi, Irak ve Suriye bölgeleri “Baharat Yolu” üzerinde olup coğrafi keşiflerden sonra Bütün Avrupa’nın dikkatini çekecek niteliklere sahip olması, bölgeyi tüm dünya devletleri için değerli kılmıştır.

İngiliz İmparatorluğu’nun neredeyse en önemli parçası olan Hindistan’ı ve Hindistan rotasını koruma politikaları 1858-1947 arasında gerçekleştirilmiştir. İngiliz politikasının temeli, Kuveyt Emiri’nin söylemiyle, imparatorluğun beyni olan Londra ile kalbi olan Hindistan arasındaki emperyal bağlantının korunması olarak şekillenmiştir. İngiltere bu yol üzerindeki tüm noktalarda politik antlaşmalarla kendine sağlam bir yer sağlamıştır³⁰.

²⁷ Karal, *a.g.e.*, s. 489.

²⁸ Karal, *a.g.e.*, s. 489.

²⁹ Karal, *a.g.e.*, s. 490.

³⁰ Tayyar Arı.(2005). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*. Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 99.

1910 yılına gelindiğinde Hindistan, İngiltere'nin en önemli ticari partneri olmuştur. Tüm Britanya ticaretinin %10'u Hindistan ile gerçekleştirilmekteydi. Dolayısıyla İngiltere'nin Hindistan'a gidiş rotası hayati önem taşımıştır.

1782'den sonra Sanayi Devrimi ile gelişen İngiltere, daha önceden izahına gayret edildiği üzere, ürünlerini satacak pazarlar peşinde olmuştur. Ancak Koalisyon Savaşları (1792-1815) sırasında, Fransa'nın 1806'da Kıta Ablukası ilan etmesiyle, Avrupa pazarlarında satış yapamayan İngiltere, yeni pazarlara ve imparatorluğun kalbi olan Hindistan'a daha çok önem veren bir dış politikayı takip edecektir.

Hindistan'ın önemini ayrıca İngiliz kabinesinde Hindistan'dan sorumlu bir Devlet bakanlığı olmasından ve 1904'de Emperyal Savunma Komitesinin raporundan da anlayabiliriz. Bu rapora göre, Kraliyet Donanmasından sonra İngiliz gücünün en önemli ikinci dayanağı Hindistan olarak belirtilmiştir.

İngiltere'nin en büyük korkusu Fransa, Rusya veya Almanya'nın kendilerinin Hindistan ile bağlarını koparabilecek bir adım atması olmuştur. Napolyon Mısır'ı işgal ettiğinde amacı buydu, ancak İngiltere güçler dengesi prensibince Fransa'nın bu hareketine diğer devletleri de yanına alarak müsaade etmediğini ispat etmiştir. Rusların ise hiç bir zaman doğrudan Hindistan'a saldırısı söz konusu olmamışsa da 1826-29 Rus-İran savaşından sonra Türkistan üzerinden bir Rus istilas tehlikesi ortaya çıkmıştır. 1813-1828 yılları arasında yüzyıllardır sıcak denizlere inmeye çalışan Rusya, Gürcistan'ı Kuzey Azerbaycan'ı ve Ermenistan'ı topraklarına katmış, 1828 yılında İran'la imzaladığı Türkmençay Antlaşması'yla İran'da olağanüstü ticari ayrıcalıkları eline geçirmiştir. İngiltere aynı ayrıcalıkların kendine de sağlanmasını başardıysa da Rusya'nın daima bir tehdit olabileceğini hesaba katmıştır³¹. Rusya'nın İran üzerindeki siyasi etkisinin Hint-İngiliz sınırından sızarak Hindistan'daki düzeni bozacağı endişesi İngilizlerin ellerini çoğu zaman bağlamıştır. Örneğin 1828-29 Rus-Osmanlı Savaşını sona erdiren Edirne Antlaşması'nda Rusların, Boğazlarla ilgili planlarına İngilizler karşı çıkamamışlardır. İngilizler, aksi takdirde Rusya'nın kendilerinden Hindistan'ı karıştırarak öç alacağı korkusu içinde olmuşlardır. Bu varsayımların odak noktası ise Hindistan'daki İngiliz yönetimine karşı en büyük tehdidin ülke içi olduğudur.

³¹ Arı, .a.g.e., s. 101.

Hindistan Ordusuna ek olarak Britanya ordusunun da yarısı 1900'lerin başında Hindistan'da bulunmaktaydı. 250.000 askerden oluşan bu orduya yedek insan gücünü de eklediğimiz zaman Hintlilerin, İngiltere'nin hem Birinci hem de İkinci Dünya Savaşı'ndaki başarısına yaptıkları katkıyı anlayabiliriz. Üstelik Hindistan coğrafyası, askeri eğitim açısından her türlü koşulun bulunduğu bir coğrafya özelliğine sahip olmuştur.

Henüz petrolün gündelik yaşamın hayati bir parçası olmadığı bu dönemlerde, Ortadoğu'da Irak'ın önemi aynı zamanda coğrafi konumundan kaynaklanmıştır. Irak'ın içinden geçip giden pek çok yabancı, Irak'ı, o kadar fakir ve zavallı görmüştür ki bu ülke ile ilgilenmenin gereksiz olduğu inancını paylaşmıştır. İngilizler de başlangıçta bütün Ortadoğu'yu bir ayağı Akdeniz'de, bir ayağı da Hint Okyanusu'nda olan bir çöl olarak tasvir etmişlerdir. Bu nedenle, Hindistan Bakanlığı, Irak ve aynı zamanda Osmanlı ile ilgili siyaseti yürütmekle görevli kılınmıştır. Ancak sonradan İngilizler, Irak'ta kendilerine cazip gelecek bir şey bulmuşlardı. Hindistan'a gitmek için iki temel yol güzergâhı mevcuttu³². Bunlar:

- Karayoluyla İskenderiye'ye (Mısır), oradan da Süveyş Kanalı üzerinden Kızıl Deniz'e geçerek Hint Okyanusu'na varmak,
- Fırat ve Dicle'nin oluşturduğu vadiden kuzey Suriye çölüne geçerek Fırat Nehri üzerinden Basra Körfezi'ne açılıp Hint Okyanusu'na ulaşmak.

Bu nedenle Irak, stratejik olarak Arabistan yarımadası ve Doğu Akdeniz ülkelerini karadan Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya bağlayan yolların üzerinde bulunması sebebiyle ayrı bir öneme sahip olmuştur. Hindistan'a yapılacak bir istila hareketinin ilk adımı Irak'a atılmak zorundaydı. Ayrıca Irak, Basra Körfezi yoluyla da güneye yönelecek tüm saldırıları karşılayacak konuma sahip muhakkak korunması gereken bir bölge olarak tanımlanmıştır. Britanya İmparatorluğu için Mezopotamya, Mısır-Kalküta eksenindeydi ve muhakkak korunması gereken bir noktaydı. Doğu Akdeniz bölgelerine ve dolayısıyla Suriye, Arabistan ve Mısır'a karşı Kuzey ve Doğu'dan yönelecek bir harekâtın ilk hedefi yine Mezopotamya idi. Böyle bir

³² Edward Mead Earle. (2003). *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)*. Örgün Yay., İstanbul, s. 111-112.

harekât için gerekli geniş ikmal üssü ve emniyet sahası Mezopotamya olduğundan, böyle bir harekâta kalkışan, devletin, Irak'ı ele geçirmesi zorunluluk arz etmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ile İran Şahı arasında imzalanan bir ticari antlaşma ile İngiltere'nin Basra Körfezi'ndeki etkisi gittikçe artmaya başlamıştı. İngiliz tüccarlarının bu yükselen etkide büyük payları olsa da, bu kuvveti sağlayan şeyin sahibi olan Osmanlı İmparatorluğu, (orijinal kitapta Türkiye olarak geçmekte) bu sularda yeterli güvenliği sağlamadığı için, yerel şeyhler de denizde bir varlık gösteremedikleri için, güvenlik meselesinde İngiltere öne çıkmıştır. Araplar içinde Kuveyt ve Manama Şeyhleri, İngiltere'nin uzun zamandır eski dostu idiler. Bunun sebebi de ancak İngiltere'den aldıkları yardımla ayakta durmalarıydı. Köle ticareti, silah kaçakçılığı ve bu sulardaki inci ticareti buraların en önemli gelir kaynaklarını teşkil etmiştir. Körfezin yukarı bölümü denizden elde edilen inci avının başladığı aylarda korsanlar için adeta bir cennetti ve bu korsanların karşısında durabilen ve onları elimine edebilen yegâne güç Britanya İmparatorluğu olmuştur³³.

Irak resmi olarak Osmanlı'nın topraklarına dâhil olsa da, bölgede İngilizler tamamen hâkim konuma yükselmiştir. İngiltere gittikçe büyüyen ticari ve askeri güçleriyle bölgede barışı korumaya, korsanlığı önleyerek, nehirleri ve Körfez'i denetlemeye ve köle ticaretini kontrol altında tutmaya başlamıştır. XIX. yy. boyunca Britanya, Körfez'deki varlığını daha da kuvvetlendirmeye çalışarak yaklaşan Rusların veya Almanların, Körfez'de bir üs kurmalarını engellemek istemiştir. XVII. yy'da Basra'da kurulan ticari müstemlekeyi desteklemek için 1810'da Bağdat'da, merkezi bir nokta olmasından dolayı diplomatik bir misyon şefliği kuruldu. Osmanlılar, bazı İran ve Bedevi saldırılarında, İngilizlerden yardım istemek zorunda kalmışlardır. Körfez'de İngiliz himayesinde bir takım küçük devletler kurulmuş olduğundan Fırat Vadisi'nden Körfez'e bir tren yolu yapımı hep söz konusu olmuştu ama bunun gerek Rusya'nın gerek Almanya'nın Körfez'e girişini kolaylaştırabileceği korkusu, projenin gerçeğe dönüşmesini engellemiştir. Aynı sebeple Britanya, Irak nehirlerinin ve kanallarının ıslahatını da hayata geçirmemiş, daha ziyade Hintli

³³ Richard Davis.(2010). "Britain's Middle Eastern Policy, 1900-1931: Dual Attraction of Empire and Europe". *Histoire@Politique, Politique-Culture-Societe*, www.histoire-politique.fr (08.07.2013) s. 4.

tüccarların ve Irak'daki kutsal yerleri ziyaret eden Müslümanların güvenliğini ön plana almıştır.

Ticari olarak Almanların, Osmanlı pazarlarının büyük kısmına hâkim olmasına rağmen Mezopotamya ticaretini elinde tutan aktör, daima İngiltere olmuştur. 1903 yılında İngiltere, Mezopotamya'nın ithal mal ihtiyacının % 65'ini karşılıyor idi. Bu söz konusu ithalat hacmi değeri 2,5 Milyon pound olan Manchester dokumalarından teşekkül etmiştir. Bu ticari faaliyetin kusursuz devamı için 1859 yılında H. B. Lynch tarafından kurulan Fırat ve Dicle Yolları Kumpanyası her biri dört yüz tonluk kargo taşıyabilen iki buharlı gemiden oluşan bir küçük deniz filosuydu ve Mezopotamya taşımacılığında rakipsiz bir konuma sahipti. İngilizler, Akdeniz'i Basra Körfezi'ne bağlamak için bir kısmı nehir bir kısmı demiryolu olan bir projeyi de 1850'lerden sonra geliştirmeye başlamıştır. Ancak gerekli sermayenin toplanmasında problemler çıkınca bu proje askıya alınmıştır. Yine de İngiltere Dicle ve Fırat'ın hâkimi, Mezopotamya taşımacılığının rakipsiz sahibi konumunu sürdürmüştür³⁴.

1830'lardan itibaren Doğu ile ilgili olarak bazı projeler üzerinde çalışılmıştır. Süveyş Kanalı'nın açılması bunlardan biri olmakla, Lord Palmerstone (o dönemki Dışişleri Bakanı) Kızıldeniz ile Akdeniz arasında açılacak bir kanalın 'İkinci Bir Boğaz' olmasını istememiştir. Bu kritik dönemeçten sonra İngiliz Hükümeti Doğu Akdeniz-Fırat Nehri- Basra Körfezi üzerinden Hindistan'a ulaşmayı amaç edinmiştir.

Ayrıca Irak'ın Fırat ve Dicle Nehirleri'nin doğru kullanımıyla eskiden olduğu gibi Babil'e dönüşmesi ve tekrar "Cennet Bahçesi" olmasının mümkün olduğu düşünülmüştür. İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nda en önemli Ortadoğu Danışmanı olan Sir Mark Sykes (1879-1919), Irak topraklarının dünyanın en zengin toprakları olabileceğini ileri sürmüştür. Hindistan'dan getirilecek işgücü tarımla uğraşırsa, Britanya İmparatorluğu'nun ihtiyacı olan tüm tahıl ve pamuk üretimi, Irak'da yapılabilirdi³⁵.

İngiltere, ancak 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesinden ve İran'la 1807'de antlaşma planları yapmasından sonra bütün dikkatini Süveyş ve Ortadoğu'ya vermiştir. Fırat Nehri, Hindistan'dan İngiltere'ye geliş rotasında önemli

³⁴ Earle. *a.g.e.*, s. 33-34.

³⁵ Polk, R. William. 2007. *Irak'ı Anlamak*, NTV Yay., İstanbul, s. 63.

bir geitti. Hatta İngiltere, bu rota için antik Pers İmparatorluğu'nda kullanılan develerle yapılan bir posta sistemini tekrar kurmuştur. British Dromedary Post'u (Britanya Develi Posta Sistemi) kullanarak Hindistan'daki İngilizler, İngiltere'ye bir kaç hafta içerisinde haber gönderebilmekteydiler. Aksi takdirde Afrika Boynuzu'ndan dolaşarak haberleşme bir kaç ay sürüyordu. Ayrıca, yelkenli gemilerin Fırat Nehri üzerinde gitmesi çok daha güvenli koşullar altında gerçekleştirilmiştir. Bu rotanın korunması için İngilizler 1764'de Basra'da, 1798'de Bağdat'da konsolosluklar kurdular. 1834'den sonra İngilizler Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde buharlı gemileri çalıştırmaya başlamışlardır. Bütün bunlara rağmen haberleşme sistemi zaman zaman sekteye uğramıştır³⁶.

İngilizler XIX. yy'ın ortalarına kadar Hindistan'a Kızıldeniz ile Basra Körfezi'nin giriş çıkış noktalarına yerleşerek, Hint Okyanusu ve çevresindeki tek ve en büyük Avrupalı devlet olmuştur. Britanya adaları ile Hint Okyanusu arasındaki bu bölgeyi bağlamak için de büyük projelere imza atmışlardır³⁷.

³⁶ Polk, *a.g.e.* s. 61-63.

³⁷ Polk, *a.g.e.* s. 16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1.1. Materyal

“Bir İngiliz subayının Hatıratına Göre İngiltere’nin Irak Seferi” adlı, hazırlamış olduğumuz yüksek lisans tez çalışmasının ana materyalini Roger Evans’ın 1926’da Londra’da yayınlamış olduğu hatırat-kitap³⁸ oluşturmaktadır. Bununla birlikte kütüphaneden dönemi anlatan ve konuyla ilgili bulunan kitapların, makalelerin bibliyografya ve bilgi fişleri çıkarıldı. Bazı kaynak kitaplar satın alma yoluyla temin edildi.

3.1.2. Yöntem

İngilizceden Türkçeye çeviri yapılırken karşılaşılan bazı askeri kelimeler için ve dönem için anlam teşkil etmesine rağmen günümüzde geçerliliğini yitirdiğini tespit ettiğimiz bazı teknik içerikli kelimeler için özel bir araştırma yapmak gerekti.

³⁸ Roger Evans, *a.g.e.*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. BULGULAR

Çalışmanın Bulgular başlığı altında, çalışmanın ana materyalini oluşturan Roger Evans'ın Hatırat-kitabının İngilizce'den Türkçe'ye tıpkı çevirisi yer almaktadır. Kitaptaki başlık düzeni, aslına sadık kalarak, okuyucuya onu olduğu gibi aktarabilmek kaygısıyla, aynen korunmuştur. BÖLÜM I, BÖLÜM II... şeklinde sıralanarak giden başlık düzeyi, tezimizin başlık düzeyinden bağımsız olarak, çevirisini yaptığımız kitapta bu şekilde varolduğu için, olduğu gibi aktarılmıştır.

4.2.MEZOPOTAMYA SEFERİNİN KISA BİR KESİTİ(1914-1918)

4.2.1.(BÖLÜM I) Mezopotamya'nın Tarihteki Yeri ve Önemi

Aşağı Mezopotamya'da, milattan önce 6. veya 7. bin yıllarında, Fırat ve Dicle Nehirleri'nin kıyısında, insanlık tarihinde görülen sosyal organizasyonun ilk kanıtı olan Sümer tapınakları ve köyleri ortaya çıkmaya başladı. Bu ilkel-sosyal organizasyon ilk defa olarak Mezopotamya, İran ve Ermenistan³⁹,da genişleyerek İmparatorluk kavramına dönüştü. Tarihi, Babil'in, Darius'un, İskender'in, Roma'nın ve İslamiyet'in Orta Doğu'da gerçekleştirdiği fetihler yazdı. 13. yüzyılın başında Mezopotamya fetihler ve karşı fetihlerle dolu uzunca bir dönem geçirdikten sonra, Mezopotamya artık daha verimli, başarılı ve medeni bir ülke halini almıştı. Sonra Moğol istilası geldi. Cengiz Han'ın ve daha sonra Hülagû Han'ın acımasız ordusukuzeyden gelip İran ve Ermenistan'a akın ederek İslamiyet'e duydukları kin ve nefretin verdiği acımasızlık ve vahşetle önlerine çıkan her şeyi yakıp, yıktılar. M.S. 1258'de, istilacılar Bağdat'a ulaştı. Başkent yağmalanırken yüzyıllardır süregelen bilimsel, edebi ve sanatsal kayıtlar yok edildi. Ülkenin var olmasına sağlayan sulama sistemi tahrip edildi. 8000 yıl boyunca süren medeniyet devrinden sonra Mezopotamya bir kez daha yerle bir edildi. Geride kurak bir çöl ile hayat belirtisinin görüldüğü son birkaç yeri de dolana dolana geçip, sonunda Basra Körfezi'ne ulaşan iki muhteşem nehir kaldı. Ancak 400 yıl sonra, Osmanlı Türkleri 1638'de Bağdat'ı ele geçirdiği zaman, ülke yeniden canlanmaya başladı. O sıralarda, Batı'nın tüccarları Doğu'nun ticari olanaklarını sömürmek için çaba harcarken, güneyden ve batıdan İran'a giden ticaret yolları Bağdat'ın içinden geçiyordu. İngiliz ticareti de bu çabaya kendini öyle kaptırmıştı. 18. yüzyılda İngiltere, deniz ticaretini o sıralarda Basra Körfezi'ni ve Şatt'ül- Arap'ı istila eden korsanlardan koruma sorumluluğunu üstlendi.

Bu sırada, İngiltere, dış politikası gereği doğu meseleleri ile her geçen gün daha çok ilgilenmeye başladı. İngiltere'nin Hindistan'daki çıkarları arttıkça, Orta

³⁹ İngilizce'den, Türkçe'ye çevirisini yapmış olduğumuz ve 1926 yılında yayınlanmış olan bu hatırat-
eserde yazarın Ermenistan diye adlandırdığı coğrafi bölgeden kasıt, muhtemelen Doğu Anadolu ve
Doğu Anadolu'nun doğusundaki topraklardır.

Doğu'nun önemi de arttı. Hatta öyle çok arttı ki, 19. yüzyılın başlarında Hindistan'a karadan -Mezopotamya ve İran üzerinden- geçmenin yolları aranmaya başlandı. 1834'te, Chesney heyeti konu ile ilgili bir rapor hazırlamak üzere Fırat vadisine özel bir keşif gezisi düzenledi. Fakat sonunda, M. De Lesseps'in Süveyş Kanalı yapma projesi, karadan giden alternatif yol önerisinin gözden düşmesine neden oldu.

4.2.1.1. Mezopotamya'nın siyasi, stratejik ve jeopolitik önemi

19. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Rusya, Çanakkale veya Basra Körfezi kıyılarından birinde toprak edinmek, sıcak denizlerde bir limana sahip olmak yani sıcak denizlere inmek gibi tarihi emellerini sürdürüyordu. Buna karşılık; Rusya'nın sıcak denizlere inip bir limana sahip olma arzusu İngiltere'yi oldukça kaygılandırıyordu. Çünkü Rusya'nın, İngiltere'nin uzak doğudaki sömürgeleri ile bağlantı yolları üzerinde olması siyasi ve ticari kaygılar yaratıyordu. Bu durumdan endişe eden İngiliz devlet adamları için Orta Doğu, siyasi ve ticari bir önem arz etmeye başlamıştı.

Bu bağlamda, Hindistan'ın güvenliği konusunda telaşa kapılan o zamanki İngiliz hükümeti, Rusya'ya karşı Türkiye'yi desteklemeye karar verdi.. Rusya'nın Orta Doğu ve Güneybatı Asya'ya dair hırslarına karşı bir “bariyer” işlevi görecek olan Bağdat ve İran'da İngiliz etkisini hâkim kılmayı öngören bir politika izlemek zorunda olduğunu hissetti.

Sonuç olarak, Türkler, 1878'deki Rus-Türk Savaşında, bizim dış politikamızın ve onlara duyduğumuz sempatinin desteğini yanında hissettiler. Bir müddet, İstanbul'da ve Bağdat'ta İngiliz itibarı zirveye çıkarıldı. Fakat Kıbrıs Adasının işgali ve Türkiye'nin adayı hiçbir zaman geri alamayacağını anlamasıyla birlikte İngiltere'nin itibarı zedelenmişti. Diğer taraftan Mezopotamya'daki ticari faaliyetimizin kışkırtılması da ayrıca bir faktör olmuştur. Ayrıca 1882 yılında Mısır'ında işgal edilmesi sonucunda, Türk dış politikasında tam bir İngiltere karşıtlığı oluştu.

Bu arada, Alman İmparatorluğu'nun dış politikası hedefleri, İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarlarıyla yarışmaya başladı. Doğal olarak İngiltere'yi “biçme” fırsatını çok çabuk yakaladı. Sonuç itibarıyla 19. yüzyılın son çeyreğinde, Almanya'nın İstanbul'da azalan İngiliz etkisi karşısında kendi itibarını arttırmak için, oldukça başarılı bir şekilde, her türlü yola başvurduğunu görmekteyiz.

20. yüzyılın başlarında, Orta Doğu'nun siyasi durumu üzerinde önemli etkileri olan iki olay meydana geldi. İlki; Almanya ve Türkiye arasında, Fransa ve İngiltere'nin ticari çıkarları tamamen hiçe sayılarak yapılan İstanbul-Bağdat demiryolu yapımına dair “sözleşme” imzalanmasıdır⁴⁰. İkincisi; Güney İran'da (Şustar'ın yakınlarında), 1909'da, tamamen İngiliz Şirketi olan Anglo-Pers Petrol Şirketi'ni kuran merhum Mr. W. K. D'Arcy tarafından petrol bulunmasıydı. Mr. W. K. D'Arcy, İran Hükümeti'nden o bölgedeki 500000 mil(ort. 804672 km) karelik bir alan için izin alan ve o sıralarda Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Birinci Deniz Müsteşarı olan Amiral Fisher'ın da yardımıyla bu işi başarmıştı. Birkaç yıl sonra, o zamanki Birinci Deniz Müsteşarı Mr. Winston Churchill, özel bir Soruşturma Komisyonu kurarak şirketin beklentilerini inceledi. Sonra, 2.200.000 pound değerinde hisse senedi satın alarak İngiliz Hükümeti için çoğunluk hissesi elde etmiş oldu. İlginç olan şu ki; bu işlem, hisselerin alınması gerçekleşene kadar Parlamento'nun onayına sunulmadı. Bu durum tıpkı, 1875'te Dışişleri Bakanı olan Disraeli'nin tüm sorumluluğu kendine ait olmak suretiyle, Mısır Hidiv'inden 4.000.000 pound değerinde Süveyş Kanalı hissesi almasına benzemektedir. Her iki eylem de, esasında kraliyet bakanları açısından kişisel girişim anlamına geliyordu. Her ikisinin de uzun vadeli, oldukça stratejik etkileri oldu.

Bağdat demiryolu sözleşmesinin, İngiltere'nin Orta Doğu'daki konumunu ve Hindistan'daki menfaatleri ile İran petrollerini doğrudan hedef aldığı gün gibi aşikârdır. Bu durum Türkiye'nin İngilizlere karşı daha ön yargılı olmasına ve Berlin'e daha çok yaklaşmasına neden oldu. 1908'de, Enver Paşa ile “Jön Türkler”, o sıralar da Türkiye'de hâkim olan rejimi yıkarak Alman kehanetleri doğrultusunda “İttihat ve Terakki Fırkası”nı kurdu. Türk politikası belirgin bir şekilde İngiltere karşısı bir tutum takınmakla beraber, İngiltere'nin Müslüman halk nazarındaki

⁴⁰ Almanya ve Türkiye arasında Bağdat demiryolu ile ilgili kesin imtiyaz sözleşmesi 21 Ocak 1902'de imzalanmıştır. Bu demiryolu hattı diğer hatlar gibi limanlardan iç bölgelere uzanma yerine, Anadolu'nun ortasından geçerek Musul ve Bağdat üzerinden Basra körfezine ulaşacaktı. Bağdat demiryolu hattı aynı zamanda yabancı sermaye rekabetinin artmasına zemin hazırladığı gibi, siyaset alanında da İngiltere'nin Almanya'ya kuşku ve korkuyla bakmasına yol açtı. İsmail Yıldırım.(2002). “Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış”. *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 12, sayı: 1, ss. 311-324, s. 314.

itibarının düşürülmesini hedefledi. Bu bağlamda, Türk-Alman siyasetinin kullanmayı hedeflediği esas politika, “dini” bir içerik taşıyordu. Yani İslam’ın Hristiyanlığa duyduğu nefreti belirtiyordu. Çünkü o sıralarda, Orta Doğu’yu derinden karıştıran iki önemli siyasi-dini hareket baş göstermişti. Bu hareketler “Pan-İslamizm(Ümmetçilik)” ile Pan-Turanizm(Turancılık)” idi. Bu ülkülerden ilki dini, ikincisi de ırkla ilgili hırslardan esinlenerek oluşturulmuştu. Bu iki akım temelde düşmanca olmasına rağmen, İttihat ve Terakki Fırkası, onları bazı etkilerle, aynı anda çok zekice sömürmeyi başardı. Pan-İslamizm İran, Afganistan ve Hindistan’da; Pan-Turanizm de Türkiye ve Orta Asya’da yandaş buldu.

İngiltere-Hindistan ilişkilerinin güvenliğini sağlamak, İngiltere’nin Hindistan’ı İmparatorluk topraklarına kattığından bu yana, İngiliz Doğu politikasının temel amacı oldu. Hindistan’ın hükümdarı, Süveyş Kanalı’nın asli sahibi, Anglo-Pers petrol sahalarının denetçisi olan İngiltere, aynen 1926’da olduğu gibi 1908’de de, Müslüman dünyanın işleriyle çok yakından ilgileniyordu. Türk-Alman politikası ilgi merkezi olan Orta Doğu’da, Türkiye, İran, Arabistan ve Afganistan gibi Müslüman ülkeler arasında Hristiyanlık düşmanlığı ve İngiliz düşmanlığı doktrinlerine dayalı bir koalisyon kurmaya çalışıyordu.

Fakat Basra Körfezi’nin başladığı bölgelerde, İngiliz itibarı ve çıkarları oldukça sağlandı. Anglo-Pers Petrol Şirketi, Muhammera Şeyhi’nin toprakları olan Şustar’dan Abadan adasına kadar bir petrol boru hattı geçirdi. Yıllarca acımasız bir şekilde Türk saldırılarına karşı koyan bu yarı-bağımsız hükümdar ile boru hattının korunmasına ilişkin karşılıklı yükümlülükler içeren bir anlaşma yaptı. Petrol sahalarının bulunduğu bölgede yaşayan kabilelerden oluşan bir grubun başkanları olan Bahtiyarı hanları ile de benzer anlaşmalar yaptı. Basra Körfezi’nin güney kıyısındaki bir bölgenin bağımsız hükümdarı olan Kuveyt Şeyhi de, Türkler’in taleplerine karşı kendi bağımsızlığını desteklemesi için İngiltere’den medet umuyordu. Arabistan’daki en güçlü başkan olan Necd Emiri İbn-i Suud ateşli bir Türk düşmanıydı ve Hindistan Hükümeti ile oldukça arkadaş canlısı ilişkiler kurmuştu. İran’da da İngiliz itibarı göklerdeydi. Hindistan’ın yakın komşusu olan İran, yıllardır İngiltere ile çok yakın ilişkiler içerisindeydi. Hindistan’ın politik açıdan anlaşmazlık ve uyumsuzluk içinde olduğu ve dini inanç konusunda da aralarında çok önemli ayırım olan Şii ve Sünni Müslümanlık ayırımının olduğundan

ötürü, Türkiye ile bir koalisyon oluşturmaları için ortada hiçbir sebep yoktu. Diğer yandan, 1907’de, İngiltere İngiliz-Rus anlaşmasına girdiğinde, İran ezeli düşmanı Rusya ile bir ittifak yapıldığını anladı. İngiliz-Rus anlaşması konusundaki kendi olumsuz düşüncelerini dile getirmekten çekinmeyen Almanya da bunu kendi lehine kullanma fırsatını kaçırmadı. Fakat buna rağmen, 1908 ile 1914 yılları arasında, Orta Doğu’da İngiliz yanlısı güçlü bir blok var gibi görünüyordu. Türk-Alman propagandasına karşı bir “bariyer” görevi gören bu durum, İngiltere’nin Doğu politikası için çok önemliydi. Bununla birlikte bu politika, Hindistan’ın kendi güvenliğine de büyük katkı sağlayacağı düşüncesini de destekliyordu.

Orta Doğu’daki siyasi durumun gereğinden fazla önemsenip önemsenmediğini sorgulamak yersizdir. Gerçek şu ki; Basra Körfezi’nin başlangıç noktasındaki bölgede ve İran’da İngiliz itibarını sürdürmek, 1914’ten hemen önceki yıllarda İngiltere’nin Orta Doğu dış politikasının temelini oluşturmuştu. Stratejik açıdan bakıldığında, İngiltere’nin İran ve Mezopotamya’daki asıl çıkarı, Anglo-Pers Petrol Şirketi’nin Şustar’daki kuyuları ile ilgiliydi. Bu kuyuları rafinerilere bağlayan 140 mil(ort. 225 km) petrol boru hattı ve Abadan adasında, Şattü’l- Arap’ın ağzındaki rafineriler İngiltere için oldukça önemliydi.

Türk-Alman bakış açısıyla bakıldığında, Mezopotamya stratejik bir öneme sahipti. Çünkü İngiltere, denizlere hâkim olduğu müddetçe, Hindistan’a Avrupa’dan ancak kara yoluyla ulaşılabilirdi. Mezopotamya, güneybatı Asya’ya giden ve denizden gelecek saldırılardan korunaklı bir koridor oluşturmaktadır. Türk topraklarından Hindistan’a giden yol, Kafkasları aşp kuzeydoğu İran’dan Afganistan’a ulaşan Bağdat ve Kasr-ı Şirin hattını geçmeyi gerektiriyor. Bu yüzden, başkent Bağdat, dini fanatizm dürtüsüne acımasız bir şekilde karşılık vereceği şüphe götürmeyen İran ve Afganistan’a propaganda füzesi fırlatılabilecek etkili bir merkez haline geldi.

Almanya tarafından bakıldığında; İngiltere’nin Mezopotamya’daki siyasi ve stratejik çıkarlarının önemi, Almanya’nın politikasını Hindistan’ın korkularını istismar edecek şekilde oluşturmalarını sağlamaya yetmiştir. Aynı zamanda Almanya insan gücü ve kaynaklar konusunda kendine mal olan ve Müttefikleri tarafından ortaya çıkarılan yükün ağırlığı altında kalmıştır. Bu ise onu, Orta Doğu’da bizim savaş

sahnesindeki çabamıza önyargı ile yaklaşan stratejik bir müfreze kurmak zorunda bırakmaya yetmiştir.

4.2.1.2. Mezopotamya ve İngiltere'nin doğu politikası

Politik ve stratejik durumların genel bir özetinin temel noktalarını göz önünde bulundurduğumuzda, İngiltere'nin Orta Doğu politikasını genel olarak Hindistan, Mısır ve Süveyş Kanalı'nın güvenliğini sağlamak olarak belirtebiliriz. İngiltere'nin Mezopotamya ve İran'daki politikası ise, Müslüman dostlarımızın ittifakını, Türk-Alman girişimlerinin Hristiyanlık karşıtı tepki oluşturma çabalarını boşa çıkaracak bir "bariyer" olarak kullanmayı içeriyordu. Aynı zamanda ticari çıkarlarımızı arttırmayı; politik açıdan da, Basra Körfezi'nin başladığı noktadaki stratejik konumumuzu güçlü tutmayı hedefliyordu. Bu vesileyle petrol tedarikini güvence altına alan, Hindistan'a karadan ulaşılmasını engelleyen ve Basra'yı olası bir düşmanın denizaltılarından koruyan konumumuzu güçlendirmeyi hedefliyordu. Politika kendi içinde çok kesin ve netti. Bu politikayı hayata geçirmek görevi, farklı bölümler arasında paylaştırılmıştı. Dışişleri Türkiye ve İran ile ilgili meselelerle ilgilenirken, Hindistan Hükümeti Basra Körfezi Kıyısı ile ilgili meselelerle uğraşıyordu. Aynı şekilde, Orta Doğu'daki askeri istihbarat işlerinin sorumluluğu da Milli Savunma Bakanlığı'ndaki Genelkurmay ile Hindistan'daki Kara Kuvvetleri Karargâhı'ndaki Genelkurmay arasında bölünmüştü.

Bir Genelkurmayın en önemli işlevlerinden biri barış zamanında savaşla ilgili, olası her türlü doğru ve kapsamlı bilgiyi elde etmektir. Fakat 1914'den önce, bu mühim konunun tam olarak anlaşıp anlaşılmadığı, en azından Orta Doğu ile ilgili konularda, belli değildir. Bilginin gerçekten bir değer arz etmesi için tam ve kapsamlı olması lazımdır. Her şeyden önemlisi, farklı kaynaklardan gelen istihbarat derlenip düzenlenmeli ve bunun sonucunda elde edilen çıkarımlar siyasi ve ticari kanallardan gelen bilgi ile koordine edilmelidir. Herhangi bir bölgede istihbarat toplama ve düzenleme sorumluluğunun bölünmesinin, etkili koordinasyonun zorluğunu daha da arttıracak kolaylıkla tahmin edilebilir. Bölgedeki yakın ilişkilerimizin bize sağladığı fırsatlar göz önünde bulundurulduğunda, bu zorluğun ne tam olan ne de kapsamlı olan Orta Doğu istihbaratında kendini gösterdiği açık bir şekilde ifade edilebilir.

4.2.1.3. Mezopotamya'nın coğrafik ve iklimsel koşulları

Bahsedilen diğer özelliklerinin yanında, Mezopotamya'nın fiziksel ve iklimsel özelliklerinin de genel bir bakış açısıyla ele alınması önemlidir. İngilizler büyük bir askeri kuvvet ile ülkeye girdiğinde, şu Arap atasözünün doğru olduğunu idrak edebilmişti: “Allah cehennemi yarattıktan sonra cehennemin yeteri kadar kötü olmadığını düşündü. Bu yüzden, Irak'ı yarattı, bir de sinekleri ekledi.”

Savaştan önce bizi ilgilendirdiği kadarıyla Irak, yani Bağdat, Güney Arabistan ve Basra Körfezi ile Fırat Nehri'nin kaynaklarının bulunduğu yer arasında kalan bölge, alüvyonlu kilden oluşan düz bir alandan ibarettir. Bu bölgede sadece tepeler veya önem arz eden tek tük şeyler görülebilir. Basra Körfezi'nden 500 mil(ort. 804 km) uzaklıkta bulunan Bağdat, deniz seviyesinden yaklaşık 31 mil(ort. 50 km) yüksektir. Başkent ile deniz arasında, sadece çok uzaklardaki dağlardan eriyip gelen kar suyu ile dolduğunda oluşan bataklıklar ile büyük nehirlerin tekdüzeliği bozduğu bir alanda, özelliği olmayan geniş bir çöl uzanıyor. Pek de misafirperver olmayan bu düzlük, nehir kıyılarında dağınık bir şekilde büyümüş olan palmiye ağaçlıkları haricinde, ağaçsız ve çoraktır. Nehirlerden uzak olan bu alanların susuz ve kurak olması, toprağın yüzeyinin taşsız olması, derinlerdeki sulama kanalları tekerleklerin geçişini engellemediği sürece her türlü askeri birliğin buradan kolayca geçmesine izin verir. Fakat birkaç saatlik bir yağmur bu alanı sadece küçük askeri birliklerin zorla bata çıka ilerleyebileceği kaygan çamurdan oluşan bir bataklığa dönüştürebilir. Sel mevsiminde, geniş çöl alanları açık su havzalarına veya geçit vermez bataklıklara dönüşür. Kut-Kufa hattının güneyinde taşan nehirler, çevresindeki yerleşim yerlerinin seviyesini aşma eğilimindedir. Bu yüzden, büyük su baskınlarını önlemek için, bu nehirlerin kenarlarına, nehirlerden taşan suyu tutması için büyük siperler veya zarar görmesi an meselesi olan “bentler” inşa edilir.

Irak'ın ikliminin de arazi yapısından pek bir farkı yoktur. Irak, kesinlikle aşırılıkların ülkesidir. Mayıs ile Ekim arasında sıcaklık çok yoğun olmakla birlikte gölgede 134° F(ort. 56 C) dereceye kadar çıkar. Denizden uzak alanlarda, kuru sıcak vardır. Fakat Amara'nın güneyinde iklim nemli, yapış yapış ve sağlıksızdır. Kasım ile Nisan arasında hava serindir. Aralık ile Mart arasında ise hava çok soğuk olabilir. Sert bir rüzgâr çöle soğuk bir yağmur getirdiğinde, altı aylık yoğun sıcaklıktan kış günlerine geçiş harikadır. Bunu Hindistanlı kabileler de ciddi ölçüde hep

hissetmişlerdir. Kasım ile Aralık ayının ortaları muhtemelen yılın en iyi aylarıdır; çünkü serin mevsimin kalanının aksine, bu aylarda şiddetli rüzgâr ve soğuk yağmur fırtınaları pek fazla olmaz. Bütün ülke, sadece birkaç saatlik bir yağmurdan sonra bile, askeri birliklerin hareket etmesini neredeyse imkânsız hale getiren yapışkan bir çamur deryasına dönüşür. Aşırı sıcaklarda, uçaklar sabah 9 ile akşam 5 saatleri arasında uçamaz; çünkü yerden yansıyan hava dalgaları ile aşırı derecede ısınan hava katmanları arasında ilerlemek ciddi anlamda zorluk yaratır. Hava nemliyken, pilotlar bu kez de yerdeki çamur nedeniyle havalanmakta zorlanırlar.

Mezopotamya'nın karakteristik özelliklerinin içinde, “serap” belki de en kayda değer olanıdır. Açık çölde askeri birlikler ilerliyor, geri çekiliyor, görünmez oluyor gibi görünebilir. Küçük bir çalılık askeri bir müfrezeeye dönüşebilir. Birkaç koyun bir deve sürüsü olabilir. Yaklaşık 1 km uzaklıkta bulunan çok sayıda birlik hiç görünmezken 200-300 m öteden nesneleri ayırt etmek, hatta bir nesne olup olmadığından emin olmak bile mümkün olmayabilir. Ne şekilde olursa olsun, serap askeri operasyonların endişe veren, ayrılmaz bir parçasıydı; çünkü serap, keşifle ateşin fark edilmesiyle ve görsel sinyalle hep karışırdı.

4.2.1.4. Mezopotamya’da sağlık koşulları

Sağlık açısından bakıldığında da, Irak’ın elle tutulur bir yanı yoktur. Oldukça yorucu iklimsel özelliklerini bir yana bırakacak olsak bile, felaketler insan sağlığını tehdit ediyordu: veba, çiçek hastalığı, sıtma, tatarcık humması, dizanteri ve Bağdat çıbanı(içlerinden en iç karartıcı olan ve kötü görünen hastalık) endemik iken; kolera, tifo, iskorbüt ve sıcak çarpması epidemikti. Hastalık sivrisinekler, yakarcalar ve sıcak hava öldürene kadar hayatta kalan sayısız sinek gibi böcekler tarafından yayılıyordu.

4.2.1.5. Mezopotamya’da ulaşım koşulları

Irak’ın tek limanı olan Basra Limanı, “Mezopotamya’nın Anahtarı” idi. Savaştan önce Basra, askeri bir sefer için üs-liman olarak kullanılmaya uygun olan önemli özelliklerden birine bile sahip değildi. Ne iskelesi ve liman işleri, ne de birlikleri, silahları ve malzemeleri karaya çıkarmak için tesisi veya karaya çıktıklarında bunların toplanacakları bir yer vardı. Çektiği su derinliği 16 feet(ort. 5 m.)ten az olan gemilerle sınırlandırılmış olan gemicilik söz konusu olduğunda, gemideki yük, akıntının ortasında küçük yerli gemilerden oluşan bir yığın gemiye

boşaltılırdı. Bu küçük gemiler de, daha sonra bataklıklar ve palmiye ağaçlarının arasında uzanan küçük kanallardan geçerlerdi. Kasabanın içinde ise, işgücü çok azdı. İklim kötüydü. Temizlik koşulları içler acısıydı. Basra ile iç bölgeler arasındaki temel iletişim kanalları şunlardı: Dicle ve Fırat Nehirlerinin birleşmesiyle oluşan ve su çekme derinliği 20 feet (ort. 6 m.) olan gemiler tarafından NahrUmbar'a kadar uzanabilen Şatt'ül- Arab, Fırat ve -bir nebze kadar-Karun. Dicle'ye kadar, Bağdat'a vapur ile ulaşılabilirdi; fakat yılın tüm aylarında, gemi yolculuğu hep zor olmuştur. Kanalın yeri, Mayıs ve Haziran aylarındaki seller ve sürekli olarak yer değiştiren kumullardan ötürü sık sık değişebiliyordu. Seller sırasında su, aniden yükselebiliyor ve çok güçlü akıntılar oluşabiliyordu. Sel mevsiminde, çektiği su derinliği 5 feet (ort. 1,5 m.) olan gemiler Bağdat'a ulaşabiliyor; fakat kurak mevsimde, gemicilik çektiği su derinliği 3 feet(ort. 1 m.) olan gemilerle kısıtlı kalıyordu. Yolculuk en az beş gün sürerdi. Hamar Gölü'ne giden kanalların aşırı derecede sığ olması sebebiyle, Fırat'ın iletişim hattı anlamında çok az faydası vardı. Karun'a ulaşmak için çektiği su derinliği normal zamanlarda sadece 2 feet (ort. 0,5 m.), sel mevsiminde ise 5 feet(ort. 1,5 m.) olan gemilerle dar ve kıvrımlı bir kanaldan geçmek gerekiyordu.

Karadan giden güzergâhlar bu su yollarından kesinlikle daha önemsiz kabul ediliyordu. Öyle ki; askeri bir bakış açısıyla ele alındığında, Mezopotamya'ya nehirleri kullanmadan ulaşabilmenin yolu yoktu. Basra'dan 500 mil(ort. 804 km) uzakta bulunan Bağdat ile Samarra'yı birbirine bağlamak için yapılmış olan Bağdat demiryolu hattının çok küçük bir kısmı (yaklaşık 50 mil(ort. 80 km)) ile Felluce'de Bağdat'ı Fırat'a bağlayan dar ölçekli hat hariç, ülkede hiç demiryolu yoktu. Var olan "yollar" da çölde bir o yana bir bu yana giden ve orada burada derin sulama kanallarıyla kesilen kargo ulaştırma izlerinden ibaretti. Yağmur düştükten sonra, az sayıdaki hafif araç haricindeki, tekerlekli ulaşım araçlarıyla çölü geçmek neredeyse imkânsızdı.

Yolların var olmadığı bir yerde tekerlekli araçlar da, doğal olarak, çok az olur. Irak'ta, kargo ulaşımının bile var olduğu söylenemezdi. Bu nedenle, nehir ulaşımının daha yaygın olması beklenir; fakat bu beklenti de karşılık görmezdi. Nehir ulaşımı için de sadece iki küçük vapur ve çok çeşitli araçlardan oluşan küçük bir yerli ekip vardı. Nehir üzerinde ulaşımı sağlayan bu ekibin teknelerinden yelkenli

olanına “mahella”, kürekle çekilene “bellum” denirdi. Ülkede vapurların veya motorlarının imalatı, hatta tamiri için hiçbir tesis yoktu.

Mezopotamya’da yetiştirilen en temel ürünler hurma, pirinç, arpa, buğday, yün, koyun ve sığırdı. Bunlar, yerel kaynaklar açısından gösterişli bir liste oluşturmaktaydı. Ancak ulaşım konusundaki eksiklikler, yolların olmaması ve Arapların pek de güvenilmeyen dostlukları; ülkenin sunduğu güzellikler, bunlardan istifade etme koşullarıyla birlikte düşünüldüğünde ortaya vahim bir tablo çıkıyordu. Ülkede ne yemek pişirmek için yakacak odun, ne de yolları tamir etmek için malzeme vardı. Bu, askeri birlikleri üssün dışında tutmanın zorluklarını daha da arttırdı.

4.2.1.6. Mezopotamya’nın etnik durumu

Savaştan önce, yaklaşık olarak 2,5 milyon olan Irak’ın nüfusu çöl, nehir ve vahalardan oluşan 180.000 mil(ort. 289681 km) karelik bir alana dağılmış durumdaydı. Toplam nüfusun ortalama 2 milyonu Müslüman’dı. Bu müslümanların yaklaşık 1,25 milyonu Araplar, geri kalanını ise Türk, Acem ve Kürt kökenli gruplar oluşturunuyordu. Müslüman olmayan unsurlar arasında Hristiyanlar, Ermeni ve Keldaniler, Yahudiler ve az sayıda Yezid ile şeytana tapanlar vardı. Bu yüzden, hâkim ırk olan Arapların kendi topraklarındaki yabancılar ile ilgili bakış açısı ve hissettikleri oldukça önemliydi. Çeşitli kabileler ve klanlar ortak bir politika için birleşmeyi başarabilseydi, onların tutumu yerel siyasi durumda belirleyici bir faktör olabilirdi. Bu durumda, dini inançların farklı olması ve kabileler arasındaki amaç ve çıkar çatışması, siyasi bir birlik oluşmasını engelleyecek kadar keskindi.

Arap nüfusunun hemen hemen yarısı yerleşik tarım ve hayvancılık yapan çiftçilerden ve kentlilerden oluşurken geri kalanlar da göçebe ve yarı göçebe olarak yaşam sürerlerdi. Göçebeler Yukarı Mezopotamya, Batı Çölü ve Arabistan’da gezinip duran insanlardı. Çadırlarda yaşayan bu kabilelerin hareketleri otlak ve su durumuna göre değişiyordu.

Mezopotamya’daki Türk yönetimi, kabileler arasındaki kıskançlığı körükleyerek ve bir kabileyi diğerine karşı kullanarak Arapları yönetmeye çalıştı. Vergilerin toplanması ile ilgili olanlar dışında bir kanun koyma veya düzen getirme çabası pek fazla yoktu.

Mezopotamyalı Araplar genellikle çok hızlı ve zekilerdir; ancak aynı zamanda tembellerdir ve yaratıcı değillerdir. Sürekli bir güdü ile hareket etmek yerine, ani bir istek ve hevesle hareket ederler ve sonuç olarak ne siyasi açıdan ne de askeri açıdan kendi insanıyla işbirliği yapacak güce sahiplerdir. Aksine, ani ve şiddetli entrikalara kapılır. Doğası gereği hain, zeki ve yetenekli bir hırsız olan, kabileler arası bitmek bilmeyen savaşa ve yağma hayatına alışkın olan Araplar gerilla savaşında tehlikeli bir rakip olma özelliklerine sahiplerdir. Netice itibarıyla; düzenli birliklere karşı koyan Arap hareketinin, sadece artçı birlikleri rahatsız etmek, geçici ikmal depolarına saldırmak ve yaralıları soymaktan ibaret olduğu anlaşıldı. Genel politikaları o anın galibiyle aynı kaderi paylaşmaktı. Bu yüzden, askeri açıdan bakılacak olunursa, Araplar ciddi bir düşmandan ziyade bir baş belasıydı; fakat bu gerçek, ancak aylar süren savaşla sınılandıktan sonra ortaya çıktı. Bundan önce, Arapların siyasi ve askeri yetenekleri olduğundan çok abartılıyordu.

İngiltere'nin barış zamanında Mezopotamya'ya ilişkin politikasının temel özellikleri kabataslak ele alındı. Peki, bu politika savaşta nasıl sürdürülecekti?

4.2.1.7. Hindistan'nın genel siyasî ve askerî durumu

Askeri açıdan Mezopotamya, Hindistan Hükümeti'nin sorumluluk alanına giriyordu. Bu alan, Kuzey Batı Sınır Bölgesini de içine alıyordu ki bu, zaten başlı başına askeri bir sorundu. Çünkü daha uzakta kalan ve nispeten operasyon düzenlenme ihtimali pek olmayan yerler, kaçınılmaz bir şekilde bu alanın dışında tutulmuştu. Hindistan'daki ordu örgütlenme sisteminin Büyük Savaş'ta ortaya çıkan eksiklikleri en ağır eleştirilere maruz kaldı. Kabul edilmelidir ki, 1914'ten önceki birkaç yılda, Hindistan'daki askeri harcama neredeyse açlık seviyesine ulaşacak kadar azaltılmıştı. Sonuçta, Hindistan'daki ordu, örgütlenme ve mühimmat açısından zamanın 20 yıl gerisindeydi.

Barış zamanında, savaş hizmetleri ile mali ekonominin talepleri arasında hep bir çatışma söz konusudur ve Hindistan'da bu çatışma hep çok şiddetli olmuştur. Netice itibarıyla Hindistan da fakir bir ülkeydi. Hindistan'ın geliri gerekli sosyal, idari ve eğitim ile ilgili önlemleri alabilecek kadar yeterli değildi. Bu durumda, Hükümetin mümkün olduğunda masrafları kısma yoluna gitmesi çok doğaldı. Fakat 1904'te, Başkomutan Kitchener Hindistan'da bazı önemli askeri reformların yapılması konusunda ısrar ediyordu. O sıralarda olması mümkün görünen bir

olasılık, yani Kuzey Batı Sınır Bölgesinin Rusya tarafından işgal edilmesi olasılığından dolayı Kitcher programını hükümete kabul ettirmeyi başardı. 1907’de, öngörülen yeniden organizasyon sadece kısmen tamamlanmasından ötürü ortaya çıkan İngiliz-Rus Anlaşması’nın sonucu siyasi ve askeri durumu tamamen değiştirdi. Rus tehdidi ortadan kalkınca ve Afganistan da dost olunca, Hindistan’daki askeri ufuk gayet temiz görünüyordu. Kitchener’in programı tamamlanmadan bir kenara bırakıldı. Modern teçhizat sağlanmasına ve kurumlardaki artışa ilişkin projelerden vazgeçildi. Bu koşullarda tehlikeli risklere girmeden para biriktirmek mümkün gibi görünüyordu. Çünkü ordu, o haliyle sınır bölgesindeki düzensiz kabileler arasında düzeni sağlama rolünü yerine getirecek güce sahipti. Hindistan’ın kendi kıyılarının ötesinde Büyük Savaş’a girme olasılığı, İmparatorluk Hükümeti’nin hesaplarında yer almıyordu. Ancak 1912’de, yani İmparatorluk bünyesinde bir Genelkurmay kurulduktan 3 yıl sonra, Hindistan’daki ordunun denizaşırı ülkelerdeki diğer İmparatorluk Güçleri ile işbirliği yapmaya ne kadar uygun olduğu sorusu gündeme geldi. Daha sonra, Hindistan’daki askeri durumu incelemek üzere Özel Komite atandı. Bu Özel Komite, pek çok ertelemeden sonra, Hindistan’daki ordunun “denizaşırı işbirliği için hazır hale getirilmesi” gerektiği sonucuna vardı. Genelkurmay’ın da katıldığı bu fikir, savaş çıkmadan kısa bir süre önce kayıtlara geçti.

Ordu’nun zor durumdaki mali kaynakları nedeniyle, askeri harcamadaki katı ekonomi ve geçici çözüm politikası Hindistan’da kabul gören askeri gelenek haline geldi. Genel Vali, 1915’te (savaş çıkmadan 8 ay önce), 1915-16 yılı mali bilançosunu anlatırken, “Bizim temel ekonomimiz askeriyede meydana gelmektedir...” diyerek ordu için bir önceki yıl talep ettiğinden, yarım milyon pound daha az bütçe çıkarmıştı. Orduya karşı ne kadar katı bir ekonomi politikasının yerleştiğini, Genel Vali’nin konseyinin bu tutumu, gayet net bir şekilde ortaya konmaktadır. Gerçek anlamı, en iyi ihtimalle, harcama olan “ekonomi” kelimesi ile ilgili bir kafa karışıklığı olması çok muhtemeldir. Hindistan’da “ekonomi” 1914 yılındaki koşullar söz konusu olduğunda bile, ordunun modern savaş için yeterli bir şekilde donatılmamasına sebep oldu. Hindistan’a birkaç yıl boyunca felaket uğramadı. Fakat Hindistan’daki ordunun ağır silah kaynakları, küçük silahlar, küçük silahların imalatı için gerekli malzemeler, giyecek, bot ve teçhizat, modern makineli silah, sinyal

teçhizatı, tel makası, el bombası ve işaret fişeğinden yoksun bir hale gelmesine neden oldu. Bu bakımdan, aslında, Alman organizasyonundan nasibini alan Türkler bizden daha iyi donatılmıştı.

Ordu Tıbbi Hizmetler Bölümü de ne yeterliydi ne de etkiliydi. Hindistan’da yeterli İngiliz takviyesi yoktu. Ne tıbbi ne de bakım amaçlı motorlu ulaşım hiç yoktu. Standart ulaşım aracı iki katır tarafından çekilen iki tekerlekli yaysız bir araç olup sözde hızı saatte 2,5 mil(ort. 4 km) olan “A.T. arabası” iken, hareketli olan süvari sınıfı bile, ikinci hat için daha hızlı hareket eden bir ulaşım aracına sahip değildi. Bu eksikliklerin kısa süre içinde giderilmesi mümkün değildi. Çünkü Hindistan personel ve savaş malzemesi tedariki açısından tamamen İngiltere’ye bağımlıydı.

Muharebe eğitiminde ordu, muntazam olmaktan çok uzaktı ve idari eğitim hiç yoktu. Kuzey Batı sınır bölgesinde ve genel olarak Hindistan’ın kuzeyinde, eğitim standardı daha yüksek iken, birimler de çok etkindi. Barış havasının estiği güneyde, durumlar daha vahimdi. Oluşumların karargâhlarını birbirinden ayıran uzak mesafeler, ikincil oluşumlar ile bu oluşumlara ait birimlerin geniş bir alana dağılmış olması ortak ve merkezi bir idarenin sağlanmasını çok zorlaştırıyordu. Farklı bölgelerden getirilen personelin oldukça büyük ölçüde farklı olan özellikleri nedeniyle, askeri alayların yarı bölgesel bir şekilde dağıtılması da ortak bir doktrinin telkinini ve uygulanmasını zorlaştırıyordu. Milli Savunma Bakanlığı’ndaki İmparatorluk Genelkurmay ile Hindistan’daki ordu karargâhındaki Genelkurmay arasında etkili bir dayanışma yoktu. Bununla beraber; evdeki modern eğitimin sonuçlarının Doğu’da da etkili olması çok uzun zaman alıyordu. Kısmen İdari birime ait olan personel çalışması, harcamalarla ilgili bitmek bilmeyen ve ayrıntılı düzenlemeler tarafından engelleniyordu. En önemlisi, askerler Hindistan’daki silahlı güçlerin büyük çaplı bir denizaşırı operasyona katılacağı şekilde hazırlık yapmıyordu.

İngiltere’nin Orta Doğu’daki siyasi ve stratejik çıkarları, olası operasyonların özellikleri ve Hindistan’daki ordunun durumu göz önünde bulundurulduğunda, Hindistan Hükümetinin Mezopotamya’ya yapacağı sınırlı bir askeri girişimin başarılı olabileceği çok açık gözüküyordu. Politika ve strateji bizim Basra Körfezi’nin kaynağındaki yerimizi sağlamlaştırmamızı gerektiriyordu. Bunun ötesinde, sıradan bir askeri operasyon kışın yağmur ve çamur yüzünden, baharda sel baskınları

yüzünden, yazın sıcaklık ve hastalıklar yüzünden, sonbaharda yaz aylarından çıkmanın verdiği yorgunluk yüzünden, bütün yıl boyunca iletişim hatlarına da yerel kaynaklara sahip olmayan bir ülkede ordu kurmanın aşırı zorluğu yüzünden başarısız olmaya mahkûmdu. Ayrıca, Hindistan'daki ordu düzenli değildi, yeterli teçhizata sahip değildi. Denizaşırı bir görevi üstlenecek veya uzun soluklu ve hareketli operasyonlar yürütecek ölçüde sağlam değildi.

3 Ağustos 1914'te, Türkiye'nin tutumu ile ilgili etrafta dolanan dedikodunun altından Türk Ordusu'nun harekete geçirilmesinin emredildiği gerçeği çıktığında, Hindistan Hükümeti'nin içinde bulunduğu genel siyasi ve askeri durum buydu.

4.2.2. (BÖLÜM II)

4.2.2.1. Orta Doğu'daki olaylar: genel ve yerel politikaların çelişen iddiaları

Almanya'ya savaş ilan etmeyi takip eden birkaç hafta boyunca, Hindistan hükümeti ve ordu karargahındaki personel endişeli bir şekilde, Sahra ordusunun yarıdan fazlasının Hindistan'dan Avrupa'ya gönderilmesi işini düzenliyordu. Bu iş, o ana kadar belli belirsiz bir şekilde mümkün gözüküyordu. Bu arada, Türkiye'nin tutumu çok daha fazla Alman yanlısı oluyordu. Ağustos'un ortasına gelindiğinde, durum o kadar düşmanca bir hale gelmişti ki, Hindistan hükümeti Abadan'daki petrol rafinerilerinin güvenliğini sağlamak için Basra körfezinde güvenlik önlemleri alma durumuna geldi. Çünkü bu petrol rafinerilerine Türk askerleri tarafından Basra'dan kolaylıkla ulaşılabilirdi. Dışişleri Bakanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Hindistan Ofisi arasında çoktan, bu konu üzerinde fikir alışverişleri başlamıştı. Petrol kaynaklarından endişeli olan Deniz Kuvvetleri'nden, Şattü'l-Arap muhitinden başlamak üzere 48 saat içinde hazır olunabilecek bir pozisyona, transfer amacıyla Hindistan Karaçi'de askeri bir gücün toplanması önerisi geldi.

Bununla birlikte, Türkiye ile olan düşmanlığın kaçınılmaz olup olmadığı kesin değildi. Hindistan'da ve başka yerlerde hissedilen Muhammedî popüler gücü tekrar kazanmanın ışığında, Büyük Britanya'nın Muhammedî bir güç olan Türkiye üzerinde savaş ilan etme anlamına gelebilecek herhangi bir acele hareketten kaçınması çok önemli olarak düşünülüyordu. Problem kabine tarafından bir süre düşünüldü. Ancak herhangi bir politikada uzlaşmadan önce Mezopotamya'daki durum büyük ölçüde daha da ciddileşti. Öyle ki; Ağustosun sonuna gelindiğinde Hindistan hükümeti ve Deniz Kuvvetleri komutanlığı Basra Körfezine müdahale önerilerini yinelediler. Bu şekilde, genel vali Türk politik entrikasının önünü kesmeyi ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı da Abadan'daki petrol rafinerilerinin korunmasını garanti etmek istiyordu. Burada bir çatışma vardı. Genel politika bütün olarak Muhammedî fikre sempatiyle bakılmasını amaçlıyordu ve Türkiye'ye ilk müdahalenin kaçınılması etrafında şekillenmişti. Yerel politika ise politik ve stratejik sebeplerle Basra Körfezi'nin başlangıcında politik pozisyonumuzu güçlendirmek için derhal bir müdahaleyi istiyordu. O an için, Kabine tarafından kesin karar alınmadı. Fakat durum sürekli gözetim altında tutuldu.

Bu arada, Türkiye ile savaş kaçınılmaz gözüküyordu. Türk askerleri ve silahları Basra'ya varmıştı. Türkler'in İngiliz yanlısı şeyhleri bağılıklarından caydırmak için çabaladıkları haberleri Hindistan'a ulaşmaya başlamıştı.

4.2.2.2. Mezopotamya'daki İngiliz hareketine doğru ilk adım: İngiliz planı

Hindistan Ofisi'nde ve Hindistan'a ilişkin politikalardan hükümete sorumlu olan Devlet Bakanlığı'nda, Orta Doğu'daki bahsi edilen gelişmeler endişesiz karşılandı. Askerî sekreter bir cihada dönüşmediği veya Hristiyanlara karşı Muhammedîlerin dinî savaşına dönüşmediği sürece Türkiye ile savaş ihtimali üzerinde çok az bir endişe ifade etti. Böyle bir durumda Hindistan ve Mısır'daki Müslümanlar arasında ciddi bir huzursuzluğun doğması kuvvetle muhtemeldi. Hindistan Ofisi'ndeki politik fikir kendine güvenen bir şekilde bir Türk-Arap koalisyonunun önlenebileceğini ifade ediyordu. Bunu da, İngiliz yanlısı Araplara Büyük Britanya'nın kendilerini Türk tehditlerine veya oyunlarına karşı destekleyeceklerine dair açık bir emare vererek başaracakları düşünülüyordu. O zamanda bu durumu değerlendirirken, Hindistan Ofisi'ndeki askeri sekreter bu emare etkili olacaksa, düşmanlıkların başlamasını beklemeden derhal verilmesi gerektiği fikrini savunuyordu. Bu yüzden de, İran'dan kiralanan toprakların üzerine basma yönergesiyle Şattü'l- Arap'a gizlice bir kuvvet göndermeyi önerdi. Bu görünüşte petrol kaynaklarını kabilelerin sabotajından korumaya yönelikti, gerçekte ise İngilizlerin hazır olduğunu gösterme amacına yönelikti.

Bu yapılsaydı ne olurdu? Bu konuda kaniya varmak zordur. Türkiye ile savaştan kaçınılabileceği veya olayların sonraki gelişiminin değiştirilebileceği konusu olasılık dışıdır. Durum değerlendirmesi Hindistan ve savaş bakanlıkları tarafından okundu ve Kabine, Hindistan Ofisi'nin fikirleriyle o kadar uyuştu ki 26 Eylül'de genel valiye Basra Körfezi'nin başlangıcında askeri bir gösterinin gerekli olabileceği konusunda onu uyaran bir telgraf gönderildi. İbn Saud ve Muammera Şeyhi'ni İngiliz bağılılığından ayırma, Türk-Alman askerlerinin Bağdat'tan İran'a, Afganistan'a, Belucistan'a ve Kuzey Batı Cephesi'ne bir cihat için gönderilmesi, Türkler'in gelişini kehanet etme, İslami dünyayı Almanya'nın yenilmezliğine ikna etme çabalarının yeni haberleri gelmeye başladı. Orta Doğu'daki politik durum ve Anglo-Pers petrol yataklarına karşı stratejik pozisyon kritik görünmeye başladı. Öyle ki, 2 Ekim'de Kabine bununla baş etmek için önlemler alınmasına karar verdi. Sonuç

olarak, genel valiye Şattü'l- Arap'a askeri bir birlik göndermesi için yönergeler gönderildi. D Kuvveti'nin(Hint Sefer Kuvveti) olarak bilinecek bu güç, 6. Hindistan departmanının bir Tugayından oluşacaktı. Bununla beraber, o anda Avrupa'ya hareket halinde olan A kuvvetiyle beraber, kapalı emirler altında Hindistan'dan hareket edecekti. Amacı Basra Körfezi'ndeki petrol yataklarını ve diğer İngiliz çıkarlarını korumak ve bizim Arap dostlarımızı koruma amacımızı göstermekti. Büyük Britanya henüz Türkiye ile savaşta olmadığı için D Kuvveti'nin(Hint Sefer Kuvveti) İran hükümeti tarafından Anglo-Pers Petrol Şirketi'ne kiralanın bölgeye çıkacaktı ve Şustar'ı Abadan'a bağlayan 140 millik boru hattının savunması için gerekli olan herhangi bir zorlama için örtme kuvveti olarak hareket etmeye hazır olacaktı. Dahası, Türkiye ile bir savaş durumunda, 6. Hindistan departmanının geri kalanının D Kuvveti'ni güçlendirmek için gönderilmesine ve bütün askeri birliklerin Hindistan Devlet Sekreteri aracılığıyla kabineden gelen yönergelere bağlı kalmak kaydıyla Hindistan hükümetinin yönetimi altında olmasına karar verildi.

Bu noktada, sürpriz bir çıkarmanın, beklenen ve hazırlanılan bir çıkarmadan daha büyük bir politik ve askeri etkiye sahip olacağı fark edildi. Sonuç olarak, 16. Tugay'ın varacağı yer, çarşı dedikodularıyla çalkalanan bir ülkede olabileceği kadar gizli tutuldu. Tugay A kuvvetinin bir parçası olarak hareket etti ve aslında Mısır'a varmak üzere yola çıkan büyük bir konvoyla, 16 Ekim'de Bombay'dan yola çıktı. Limandan ayrıldıktan 3 gün sonra, kapalı emirler açıldı ve D Kuvveti'nin Bahreyn'e yönelmesi ve orada daha fazla emir beklemesi istendiği görüldü. Basra Körfezi'nde bir ada olan ve Şattü'l- Arap'ın ağzından 300 mil(ort. 500 km) açıkta bulunan Bahreyn'e bir olay olmadan varıldı. Bu arada Türkiye savaş hazırlıklarına devam ediyordu. 29 Ekimde Türk kruvazörleri Goben ve Breslav Karadeniz'deki Rus limanlarını bombaladığında her şey en üst noktasına ulaştı. 30 Ekimde İstanbul'daki İtilaf Devletleri elçileri onların pasaportlarını istediler. 16. Tugay, Şattü'l- Arap'a hareket etmesi için emir aldı. 6. Hindistan Birliği'nin 18. Tugay'ına, Hindistan'da harekete geçmesi için emir verildi. 2 Kasım'da Rusya, Türkiye'ye savaş ilan etti. Ayın 5'inde, Fransa ve Büyük Britanya aynı şeyi yaptı ve aynı gün D Kuvveti 5000 adam ve 1200 hayvanla Türk karasularına girdi.

4.2.2.3. Basra'nın ele geçirilmesi

Büyük Britanya'nın Mezopotamya'daki çıkarlarının önemi düşünüldüğünde, Hindistan'daki savaş karargahında ve Savaş Bakanlığında mevcut olan, ülkeye ve onun düşmanlarına ait doğru bilginin garip bir şekilde az görüldüğünden daha önce söz edilmiştir. Bununla birlikte, Türk savaş düzeni az çok bilinmekteydi. Düzenli Türk ordusundan, Mezopotamya'da 114'ü silahlı(mitralyöz olabilir), 10.000 asker olduğu ve bunlardan 8000 tüfek, 500 kılıç ve 58 toptan daha fazla olmayacak şekilde asker miktarının Basra bölgesinde bulunduğu tahmin edilmekteydi⁴¹. Dahası, görünüyordu ki; eski düşmanı Rusya'nın Kafkasya'da ilerlemesiyle ve Süveyş Kanalı boyunca kendisine açık olan ümit verici aktivite alanıyla Türkiye, kendisi için az önem teşkil eden yerlere asker göndermeyecekti. Mezopotamya'daki askerlerinin kalitesi yüksek değildi ve bakımları zordu. D Kuvveti'nin zor bir işi olmayacak gibi görünüyordu. Türkiye ile düşmanlık başladığında, Basra Körfezi'nin başlangıcındaki ve petrol yataklarındaki İngiliz çıkarlarının korunması ve Muammera Şeyhi'nin desteğinin Mezopotamya'ya İngiliz askeri müdahalesinin amaçları olduğuna karar verilmişti. Bunları başarmak için de Mezopotamya'ya anahtar olan Basra'nın ele geçirilmesinin şart olduğuna karar verilmişti. Bu yüzden Basra bu askeri seferin amacı oldu. Bu amaca ulaşmak orijinal D Kuvveti için çok zor bir şey gibi görünüyordu. Bu yüzden bu kuvvetin bir Hint Birliğiyle bir süvari alayıyla tamamlanmasına karar verildi. Bu karara bakılırsa 16. piyade alayının rolü bir ölçüde modifiye oldu ve onun kumandanı Tuğgeneral Delamain'e şu yönerge verildi: Muammera ve Kuveyt Şeyhleri'nin işbirliğini sağlamak, Fao'yu ele geçirmek, Muammera Şeyhi'ni desteklemek için Şattü'l- Arap'ın yukarısına hareket etmek ve o anda Hindistan'da mobilize edilmekte olan kuvvetlerin geri kalanının Basra'ya ilerlemesini sağlamak⁴².

⁴¹ Bu konuda farklı bir kaynak, 15000 kişilik 6. İngiliz tümenine karşılık Türk saflarında 8000 kişilik 35. Osmanlı tümeninin olduğunu bildirir. Bkz. Yusuf Hikmet Bayur. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi*. c. III, Kısım I, 3. Baskı, TTK Basımevi., Ankara, s. 398-399.

⁴² I. Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından İngiltere Basra Körfezi'ndeki Abadan petrol tesislerini ve bir şekilde kendisine bağlamış olduğu Muammera ve Kuveyt Şeyhleri'ni korumak, Osmanlı Devleti'nin Cihad-ı Ekber'i duyurmasının Müslüman dünya üzerinde manevî etki yapmasını engellemek, Araplar'ın Türkler'e karşı kendisinin yanında olmasını sağlamak gibi konulara oldukça

Bu yönergeleri savaşın ilan edilmesinin ertesi günü General Delamain uygulamaya başladı. 6 Kasım'da Şattü'l- Arap'ın ağzındaki Fao'daki kale ufak bir mücadeleden sonra ele geçirildi⁴³. 8 Kasım'da, 16. Piyade Tugayı Abadan'ın 2,5 mil(ort. 4 km) yukarısında bulunan Sanniya'daki Türk toprağına ayak bastı. 9 Kasım'da, 6. Hindistan Birliği(General Barrett), 18. Piyade Tugayı ve iki süvari Tümeni Hindistan'ı terk etti. 13 Kasım'da, General Barrett, Şattü'l- Arap'a vardı ve ordu karargahından eğer amaca uygun yeterince gücü olduğunu hissediyorsa, Basra'ya ilerlemesi emrini aldı⁴⁴. General Barrett operasyonlara 12 topu olan 4000 Türk'ten ve 1000 Arap'tan oluşan bir kuvvete ciddi bir yenilgi yaşatarak başladı. Uçakların yokluğu ve süvarilerin eksikliği D Kuvveti'nin düşmanla iletişim kurmasını ve savaştan kısa sürede sonuç alınmasını önledi. Sonuç olarak, ayın 21'ine kadar, Türkler'in Basra'yı boşaltmış olduğu ve Dicle'ye çekildikleri haberi alınıp doğrulanıncaya kadar askeri birlik amacına doğru hareket etmeye başlamadı. Bu günde, ileri bir müfreze Şattü'l- Arap'ın yukarısına doğru hareket etmek üzere bırakıldı. Kuvvetin geri kalanı yürüyerek hareket etti. Küçük filonun yolu Türkler'in nehre yerleştirdiği engellerle büyük ölçüde ertelendi ve ileri müfrezenin varması 22 Kasım saat 9:30'a kadar olmadı. Onların arkasından da ana birlikler geldi. Türkler kaçtı. Araplar General Barret ve kuvvetlerini coşkuyla karşıladılar ve Basra düşman kuvvetleri üzerindeki tam bir zaferden sonra, onun elde etmek istediği şeyler artık ellerindeydi.

Savaşın ilan edildiği gün İngiliz askerlerinin Şattü'l- Arap'da aniden ve şaşırtıcı bir şekilde görünmesi ve Türkler'in hızlı bir şekilde mağlup edilmesiyle oradaki Müslümanlar çok etkilendiler. Onlar, Büyük Britanya müttefiklerine destek

fazla gayret göstermiştir. Bu gayretlerden biri olarak bahsedebileceğimiz, İngiltere'nin Hindistan işlerinden sorumlu bakanı Austen Chamberlain'in Muammera ve Kuveyt Şeyhleri ile Şehr Mokalla Sultanı'na şeref payesi olarak nişan ihsan etmeleri hakkındaki karar ve bu yüksek maliyetli nişanlar için tahsis olunacak resmi ödenekle ilgili bkz. Mehmet Burak Durdu. (2004). *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk-İngiliz İlişkileri(1914-1918)*. Babil Yay., Ankara, s. 123.

⁴³ Petrol tesislerinin muhafaza etme gayreti içerisinde olan İngiltere'nin, buradaki bazı teşebbüslerinin olacağı Türk saflarında tahmin edilen bir durumdur. Konunun detayları için bkz. Ali İhsan Sabis.(1990). *Birinci Dünya Harbi*, c. 2, Nehir Yay., İstanbul, s. 214-215.

⁴⁴ İlginçtir ki, General Barrett ilerlemesinin üçüncü gününe, yani 20 Kasım'a kadar bu askeri saldırının amacı kabine tarafından onaylanmamıştır(yazarın dipnotu).

olmak için hem vurma yeteneğine, hem de savaş gücüne haiz olduklarını fark ettiler. Basra mevkii ve Şattü'l- Arap deltası boyunca bu seferin zaferi-çarşılarda anlatılmaktan hiçbir şey kaybetmeyen- İngiliz prestijini yükseltti. Araplar bizi sıcak karşıladı ve seviçli bir şekilde Bağdat'ın güneyindeki bütün Türkler'in paniklemiş bir halde kaçtığını haber ettiler. Bizim yerel politik hâkimiyetimiz yeterli petrol kaynaklarını ele geçirmemize yaramasının yanında, bütün İslam dünyası boyunca İngiliz gücüne karşı olumlu bir izlenim yarattı. Türk-Arap koalisyonundan kurtulunmuştu. Petrol kaynakları kurtarılmıştı. Mezopotamya'daki sefer politik ve stratejik amaçlarına ulaşmıştı ve birkaç yüz kayba rağmen başarılı bir şekilde devam ettiği söylenebilirdi⁴⁵.

⁴⁵ İngilizler'in her geçen gün Orta Doğu'da etkinliklerini artırmaları, Enver Paşa'nın dikkatini bu bölgeye celb etmesini sağlamıştır. Bu hususta Enver Paşa, sürekli olarak bölgeye düzenli kuvvetler göndermeye çalışmıştır. Ayrıca 3 Ocak 1915'te, Süleyman Askeri'yi Irak'taki düzensiz bir şekilde var olan aşiret ve kabilelerden oluşan birtakım kuvvetlerin başına getirmiş ve Basra'nın İngiliz güçlerine karşı savunulmasıyla görevlendirmiştir. Başlangıçta Süleyman Askeri, İngiliz kuvvetlerine karşı yaptığı harekatta önemli başarılar elde etti. Karun petrol borusunda önemli tahribatlar yaparak, Nasriye'yi ele geçirmeyi başardı. Sonrasında Basra'ya yönelerek, burada yoğun uğraşlar verdiği çatışmalarda başarısız oldu ve geri çekilmek zorunda kaldı. Basra'da aldığı bu yenilgiyi içine sindiremeyen Askeri, 12 Nisan 1915'te canına kıymıştır. Bkz. Sabis, *a.g.e.* s. 401; Karal, *a.g.e.*, s. 486 ; Durdu, *a.g.e.*, s. 124; Necati Fahri Taş, *Nureddin Paşa ve Tarihi Gerçekler*, Nehir Yay., İstanbul, s. 37. Ayrıca Basra'da yapılan muharebe neticesinde Türk ordusunun 500 kadar zayıat verdiği ile ilgili farklı bir bilgi için bkz. Sabis, *a.g.e.*, s. 217.

4.2.3. (BÖLÜM III)

4.2.3.1. Basra'nın ele geçirilmesinden sonra Mezopotamya'daki politik ve stratejik durumlar

General Barret'in talimatı Basra'nın bu seferin amacı olduğudur. O, bu amaca ulaşmak uğruna, Mezopotamya'daki İngiliz politikasında hiçbir değişiklik göstermedi. Onun gerekli gördüğü şey kazandığı politik ve askeri pozisyonu güçlendirmektir. Fakat bu noktada Orta Doğu politikasındaki hırslı gelişmenin belirtileri kendisini hem seferin idare merkezinde hem de Hindistan hükümetinin politika bölümünde gösteriyordu. Bunun ilk işareti, seferin danışmanı olan, Basra Körfezi dolaylarındaki bölgelerde politik açıdan çok geniş ve özel bir deneyimi olan ve fikirleri Hindistan'daki siyasi çevrelerde oldukça ağırlık taşıyan Albay P. Z. Cox tarafından yapılan eylem oldu. Albay Cox, Genel Vali'ye bir telgraf yolladı. Bu telgrafta kazanılan başarıdan faydalanmak ve General Barret'in muhteşem yerel etkisini artırmak amacıyla bu seferin Bağdat üzerinde acilen bir gelişme yaratması gerektiğini ileri sürdü. Ek olarak şunları belirtti: "Tartışmaların içten bir biçimde düşünülmesinden sonra, bunların yanında ya da karşısında olarak Bağdat'ta kontrolü ele almaktan kendimizi nasıl alıkoyacağımızı düşünmek çok zor."

Bu "içtenlikli düşünme" büyük ihtimalle tamamen durumdaki politik tartışmalara işaret ediyordu. Bağdat, Basra'dan yaklaşık 500 mil (ort. 804 km) uzaklıktaydı. Bağdat'ın bu limanla iletişimi, çok az askeri güç sağlaması dışında, ihtiyaçları karşılamakta yetersizdi. Bağdat'ı düşman ülkede tek başına korumak zordu. Çaba göstermeden Türk politik ve askeri hareketliliğini hâkimiyet altına almak olanaksızdı. Mezopotamya kuvvetleri seferi sürdürme konusunda pek yardım edemiyordu. Şu açık ki; askeri durumda dikkat çeken bu noktalar "içtenlikli düşünce" olarak algılanamaz. Görüldüğü gibi bunlar, kendi hükümetinin tam politikasını anlamak amacıyla bir "tuzak" olarak telgrafın sevkini onaylayan G.O.C'nin dikkatine getirilmemiştir.

En başında oldukça net olan seferin amaçları göz önünde bulundurulduğunda, General Barrett'in nasıl bir politika değişikliği beklediği belli değildi. Askeri bir bakış açısından, bir bölünme gücüyle idame ve yönetim konusunda savaşın olduğu yerdeki koşullarla önemli bir ilerleme kaydetmek neredeyse imkânsızdı. Nabız

yoklama stratejisiyle belirlenen tek yol General Barrett'in tavsiye ettiği şeydi. Bu tavsiye, onun Basra'daki konumunu güçlendirmekten ibaretti. Müslümanların gözünde İngiltere'nin prestijini artırması ve İran, Afganistan ve Kuzeybatı sınırına doğru olan anti-İngiltere akımını kontrol etme düşüncesi Albay Cox'un fikirlerinin çok etkili olduğu Hindistan'daki siyasi çevrelerde coşkuyla karşılandı. Hindistan Bakanlığı'nda da, Albay Cox'un teklifi güçlü bir şekilde onaylandı. Hatta siyasi sekreter bu adımın uygulamada da gerekli olduğunu söyleyecek kadar ileri gitti. Aslında, Bağdat'a ilerleme fikri ortaya çıkar çıkmaz, bu fikir politik çevrelerde hemen bir saplantıya dönüşmüştür ve bu saplantı Orta Doğu'daki nabız yoklama stratejisine kalıcı bir gözdağı oluşturmıştı. Askeri fikir açısından, hem Hindistan makamında hem de askeri idare merkezinde bu proje pek uygun bulunmamıştır. Çünkü bu projenin, seferin kapsamı ve imkanları dışında olduğu düşünülmüştür. Hindistan Bakanlığı askeri sekreteri, Arap ve Hindistan halkını etkilemekte başarısız olunacağını bildiğinden edilgen bir politika izlenmesine karşı çıktı. Fakat, Bağdat'a yapılacak herhangi bir ilerlemenin de kendi fikrine göre erken olacağını belirtti. Ama o aynı zamanda Kurna'ya ilerlemenin General Barrett'in güçlerinin elinde olduğunu, bu adımın bizim Basra'daki konumumuzu sağlamlaştıracağını, petrol olan bölgeyi elimizde tutma olasılığımızı güçlendirdiğini ve bunların düşmanın zihninde Bağdat'ta ileriye dönük bir ilerleme düşündüğümüz fikrini yaratacağını öne sürdü.

4.2.3.2. Politik hedeflerin odak noktası olarak “Bağdat”

Hindistan'da genel karargah, Bağdat'a yapılabilecek bir ilerlemenin uygun olmasına rağmen askeri kaynakların ikincil sırada gelen bir hedefe bölüneceğini, bunun da politik olarak arzu edildiğini belirtti. Fakat askeri kaynaklar başarı elde etse bile, bizim stratejik konumumuz açısından bu durumun bizi güçlendirmek yerine zayıflatabileceğini belirtti. Bu süreçte Savaş Bakanlığı'ndaki Genelkurmayın⁴⁶, Mezopotamya'daki mücadeleyle ilgili doğrudan hiçbir sorumluluğu yoktu. Sonuç olarak, Orta Doğu'da askeri kaynakların akıllıca ve ekonomik şekilde kullanılması konusunda tam bir karara varmak kabine için kolay değildi. Doğal eğilim, Hindistan

⁴⁶ Bu ofiste, Fransa'daki personelin yer değişikliği için yapılan çağrılardan dolayı çalışan sayısı oldukça azalmıştır(y.d.).

hükümetini kesin bir politikaya yönlendirmeden önce bekleyip durumun nasıl geliştiğini görmektir. Buna rağmen, alınan 27 Aralık kararları Bağdat'a hiçbir ilerleme kaydettirmedi. Bu karar General Barrett'in Basra'daki pozisyonunu pekiştirmeliydi. Kurna'ya daha fazla güçle ilerlemek; O'na göre operasyonun başarısını garantiye almak için gerekliydi. Askeri bakış açısına göre; D Kuvveti'nin ilerlemesini sınırlandırmak muhakkaktı. Politikaya uygun olarak, bu adım seferin başarısını tamamlamış ve Basra körfezinde İngiliz etkisini temel faktör haline getirmişti. Yine de, Bağdat'a ilerleme fikri Askeri güçlerle beraber Siyasi danışmanlar tarafından kışkırtılmıştı ve Delhi'deki politika departmanı tarafından istekli bir şekilde kabul görmüştü. Hindistan Ofisi, çoktan beri bizim politikamızı, tehlikeli isteklerle kafalarında egzersiz ediyorlardı. Bu tehlikeyi de düşmanın kalbinde kazanılacak zafer düşüncesiyle, askeri zihinlerde kamufle ediyorlardı.

Bununla birlikte, General Barrett'in rolü, Kurna'ya gidinceye kadar baştan beri kısıtlanmıştı. O, 4 Kasım'da Basra'dan hareket etti. 9 Kasım'da, O'nun, daha önceden düşündüğünün tersine Türkler'in moralinin paramparça olmadığını gösteren kısa süren bir savaş yaşandı. Düşmanın azımsanmayacak direnci sonrası artık Kurna'nın köyü O'nun ellerindeydi. Kısa süre sonra, General Barrett sol birliklerini Shaiba'ya doğru genişletti. Fırat Nehri tarafındaki çöl rotasından olduğu kadar, Dicle üzerinden de direk saldırarak Basra'yı kaplamak istedi. Fırat'ın önemli bir kabile şehri olan Nasiriye'yi işgal ederek sol kanadı daha güvenli hale getirme fikri önerildi. Ama bu çapta bir ayrılmanın zorlukları çok büyüktü. Bu çıkarma tehlikeli bir ayrılma olabilirdi. Bu yüzden politik makamlar tarafından ortaya konulan bu öneri göz ardı edildi. Yılın sonunda aşağı Mezopotamya'daki düşman, tamamıyla yenilgiye uğratıldı. Şattü'l- Arap deltasında Türk etkisi yıkıldı. Basra'da ki petrol bölgelerindeki İngiliz ilgisi böylelikle güven altına alındı.

4.2.3.3. 1914 yılı sonunda Orta Doğu'daki durum yahut savaşın portresi

Ne yazık ki, Orta Doğu'daki durum tamamıyla tatmin edici değildi. Kafkas cephesinde Ruslarla yapılan savaş, Çanakkale'deki savunma operasyonları vesairesinden dolayı Türkiye, çok ağır baskı altındaydı. Nerdeyse Türkiye tamamen işgal edilmişti. Bununla birlikte, işler iyi gitmiyordu. İran'da Türk-Alman görevlilerin ve İran jandarmasındaki İsveçli subayların aktif sempatik siyaseti ile İtilaf Devletleri karşıtı propaganda konusunda ciddi başarı elde ediyorlardı. Ayrıca

Rus güçleri tarafından tahliye edilen Tebriz’de Türk-Kürt güçlerin başarılı operasyonları bu avantajlarını yüceltiyordu. Afganistan’da durum ilgiyle izleniyordu. Her ne kadar Afgan Emiri tarafsızlığını açıklasa da, İran üzerinden yapılan başarılı söylentiler ve propaganda yüzünden ortada ciddi rahatsızlıklar vardı. Hindistan’da Genel Vali açısından ciddi endişeler vardı. Kara ordusu, büyük oranda deniz aşırı gitmişti. İki ciddi kabile baskını kuzey batıdan gerçekleşmiş, içerdeki vaziyet huzursuzluk belirtileri göstermişti. Orta Doğu’dan bakınca Mezopotamya endişelenmeye gerek olmayan bir yer gibi görünüyordu. Ama bu güven çok uzun sürmeyecekti.

Savaş Bakanlığındaki Genelkurmay görevlileri tarafından alınan İstihbarata göre Türk güçlerinin İstanbul merkezli ilerleyişi dikkat çekmişti. Bu bilgiler savaş alanından alınmıştı. Ancak Türk güçlerinin bu hareketinin nereye doğru olduğuna dair kesin bilgiyi elde etmek zordu. İstanbul’dan ayrılan birliğin üçe ayrıldığı ve birinin de doğuya meylettiği söylentileri vardı. Bununla birlikte, 1915 Ocak başlarında kesin gibi görünen ve merkez ofis tarafından D Kuvveti’nden alınan istihbarata göre Mezopotamya’daki Türk güçlerinin tekrar toparlandığı görülmüştü. Bununla beraber, karşı bir atakla Arabistan’daki petrol bölgelerini geri almaya ya da General Barrett’in Kurna’daki çöl rotasındaki pozisyonuna saldırmaya meylettikleri görülmüştü. Bu 3 taraftan da aynı anda başlayacak, ani bir saldırı düşünülebilirdi. Bu ihtimali General Barrett Hindistan Genelkurmay Başkanı’ndan takviye istedi. Komutan bu isteğe itiraz etti. Askeri güçler Hindistan’dan büyük zorluklarla ikmal edilebilirdi. Hindistan hükümetiyle Hindistan Ofisi arasında, Mezopotamya’ya takviye gönderimi ve İngiliz Kara Taburu ile kendilerinin yer değişimi hakkında tartışma sürmekteyken General Barrett karşıtlığı birden kritik bir durum oluşturdu. Wassmuss adında bir Alman ajanının Şustar’dan gelmesiyle Petrol bölgesindeki kabileler çok huzursuz olmuşlardı. Sonunda Şubat ayında bir kabile, Bawi kabilesi, ayaklandı ve petrol bölgesinde rafinerilere giden boru hattını kesti. Daha fazla zararı engellemek için General Barrett, ana birliğindeki küçük bir birliği Karun nehrinin kenarına Arabistan Ahwaz’a gönderdi. Bu arada erken ve şiddetli gelen akıntılar, Fırat ve Dicle üzerinde taşmalara neden oldu. Bundan ötürü Kurna’daki İngiliz pozisyonu küçük bir adaya dönüşen bölgede kaldı. Garnizonu küçük bir gönderimin ardından geri çekilmek zorunda kaldı. Sahiabada’da akıntı içinde kalan

birlikler arasındaki iletişim kopma noktasına gelmiş ve çok zor durumlar oluşmuştu. Hep beraber, Hindistan genel sekreterliği bu, aniden oluşan beklenmedik durum için takviye birlik gönderme kararı aldı.

12., 33. ve 30. Piyade Tugayları, Mart boyunca, tam teçhizatlı olmayan topçu Tümeni, istihkamacıları ve işaretçileriyle büyük zorluklarla mobilize oldular. Bu arada General Barrett Türk birliklerin yavaş da olsa toparlanmaya başladığını, düşmanca saldırının eli kulağında olduğunu fark etti. Nisanın ilk haftası boyunca, Türk-Arap birlikteliği Nasiriye’de kendisinin sol ön çaprazındaki Generalin tahminine göre yaklaşık 12.000 Türk düzenli birliğiyle, 10.000 düzensiz Arap birliğinin yerleşmiş olduğunu öğrendi. Aniden onun sağ kolda, yani Ahwaz’daki birlikleri saldırıya uğradı ve geri püskürtüldü. Bir başlangıç olarak 8 Nisanda 12. Hindistan Birliği Basra’ya yoğunlaşmaya başlamıştı.

12 Nisan tarihinde Nasiriye’den beklenen saldırı Türk-Arap ordusunun Shaiba’daki İngiliz güçlerine saldırmasıyla başladı. Saldırı 2 piyade Tugayı ve 1 atlı süvari Tugayı ve 6. Hindistan Tümeninin birliklerince karşılandı. Çatışmanın güçlüğü dikkate değer bir şekilde ciddiydi. Savunmanın birlikleri sayıca üstündü. Çölü iki-üç fit derinliğinde kaplayan sel askeri birliklerin hareketlerini, yiyecek teminini, mermi edinmeyi ve yaralıların savaş alanından tahliyesini çok zorlaştırdı. Aslında bu iş, küçük yerli kağnılarla küçük filolar halinde ya da insanlar tarafından itilerek ve suya batmış olan çölün üzerinde bata çıka yapılmak zorundaydı.

12 ve 13 Nisan tarihlerindeki çatışmalar çok çetin ve nerdeyse hiç durmadan devam etti. 14 Nisan tarihinde hızlı saldırılar azaldı, tüm yorgunluklarına rağmen savunmacılar karşı saldırıya geçebildiler. Düşmana Barjisiyeh’de saldırdılar. Sonuç General Barrett’in kat’i zaferiyle sonuçlandı. Çatışma 3 ardışık günde devam etti ve İngiliz güçler piyadelerinin %20 sini kaybetti. Yılın bu zamanı sıcaklık çok yüksekti ve serap gerçekten çok kötüydü. Mermiler kullanılmıştı, birlikler çok yorgundu. Sonunda hiçbir kuvvetli takip gerçekleştirilememişti. Bununla birlikte, düzensiz Arap birlikleri yorgun bir şekilde yenilmiş müttefikleri ile birlikte geri çekilerek bu zaferin tamamlanmasını sağlıyorlardı. İngiliz zayıtlar 1300 iken, düşman zayıtatının 6000 kişi olduğu tahmin ediliyordu.

Türkler büyük bir karışıklık içinde Kuzey Batı’ya; Nasiriye’den 90 mil (ort. 145 km) öteye doğru geri çekiliyorlardı. Türk komutan, Süleyman Askeri, Arapların

sadakatsizliğini bildirdikten sonra intihar etti. Zafer tamamlanmıştı. Politik olarak, bu zafer İngilizler'in prestijini artırmış ve Arapların İngilizlere olan güvenini tazelemişti. Stratejik olarak, zaferin sonucu ise Şattü'l- Arap deltası tamamen düşmandan temizlenmişti. Basra, çöl bölgesinden gelebilecek saldırılara karşı güvenlik altına alınmıştı. D Kuvveti komutanı Tuğgeneral Sir John Nixon inisiyatifi tekrar kazanmıştı.

4.2.3.4. General Nixon ve Mezopotamya'daki savaşın seyri

8 Nisan'da General Nixon, 2. Hindistan ordu birlikleri diye tekrar organize edilen 12. Hindistan birlikleri komutanlığı görevini General Barrett'den devralmak için Hindistan'dan bölgeye geldi. General Nixon yeni görevini devralmadan önce, Hindistan merkezindeki Başkomutanlık tarafından, devam eden savaşın etkinliğini artırmak amacıyla gönderilen bir emir aldı. Bu emirde, Basra vilayetini hem kontrol altına almak, hem de çevresindeki tehlikelere karşı güvenli hale getirmek, petrol bölgelerinin ve rafinelerin ve boru hatlarının güvenliğini sağlamak adına yapılması gerekenler General'den isteniyordu. Bunun yanında hem Basra işgalinin etkili bir şekilde devam etmesini sağlamak, hem de gelecekte yapılması planlanan Bağdat ilerleyişi için sağlam ve kudretli planlar yapması isteniyordu.

2. ordu birliklerinin kuruluşu ve General Nixon'un birliği komuta etmesi için görevlendirilmesi savaşın tarihinde bir dönüm noktası olarak görülmekteydi. General Nixon'un atanmasının çok çeşitli sonuçları vardı. Olayları ele alışındaki etkisi gücün bir örneği olduğu gibi, bir komutanın karakterinin, birliği nasıl etkilediğine de bir örnektir. Bir süvari askeri, bir polo oyuncusu ve bir domuz avcısı olarak General Nixon bu iş için sağlam bir üne sahipti. Kendisi ve birçok Hindistanlı, bu özelliklerde biri göreve seçildiği için etkilenmişti. Kararlarında etkili ve enerjik oluşu ile O, Hindistan'da çok başarılı bir ordu komutanıydı. Muhteşem bir üne sahipti ve taktik deneyimi oldukça iyiydi. O, iyi eğitilmiş bir komutandan çok, doğal bir liderdi. Sonuç olarak; o, sahip olduğu doğal hisleriyle kişisel sorumluluk almaktan hiç korkmadan en sonunda başarıya ulaşan ve savaş kazanmaya yatkınlık anlamında belli bir pratiğe ulaşmış birisiydi. Askeri birliklerin, idari anlamda her alanında bulunmuş birisi olarak, olaylara, hem savaş perspektifinden hem de idari olarak ekonomik açıdan ele alabilmekteydi.

Şimdi, kendisini, kendi neslinden çok az askere nasip olacak bir görevin içerisinde bulmuştu ve bu çok önemli ve mükemmel görevde kendisini ispatlayabilirdi. General Nixon ne Başkomutanlığın gönderdiği emirde yazdığı üzere savaş anlayışını, ne de az deneyimli ve az eğitilmiş askerleri değiştirme meylindeydi. Muhtemelen bütün kararlarında komutanlığın önerilerine rağmen, ne pahasına olursa olsun sorumluluğun kendi bünyesinde olmasını benimsiyordu. Sonuç olarak; taarruz yanlısı ruhu hesaba katıldığında ve hedef olarak Bağdat düşünüldüğünden, Mezopotamya'ya Barjisiyeh zaferi ile gelmesi, stratejik inisiyatifi onun eline geçiriyordu. Politik yaverleri ile beraber titizlikle hazırladığı tüm planlarında, Arapların gözünde İngiliz prestijinin yükselmesine ve sempatiyle yaklaşımlarının sağlanmasına özen gösteriyordu. Doğal olarak, savaşın takibi, stratejisi Hindistan'daki genel sekreterlikle yapılan iletişim sonucunda belirleniyordu.

General Nixon durum tespiti yapıyor, genel sekreterlikten savaşın genel seyrini değerlendiriyordu. Generale göre Mezopotamya'daki İngiliz ana politikası devam etmeliydi. Basra vilayetini savunmayla petrol bölgesi, rafineriler ve boru hatlarını koruma adına gerekli tedbirlerin alınması gerekliydi. Ona göre durum şu an gayet iyi ve ellerinin içindeydi. Hiçbir birlik şu an sefer için müsait değildi. “Mezopotamya'da güvenli bir oyun oynamalıyız.” diye hissetti. Şu an var olan hiçbir seferi ya da operasyonu genişletme fikrinde değildi. Muhtemelen yalnızca; Karun üzerinden Fırat'ın üst kısmı Amara'ya doğru petrol kaynaklarını korumak için ve malzeme sağlamak adına bir saldırı düzenlenebilirdi. Son değerlendirme sonucu General Nixon'a saldırı stratejisi oluşturma şansı doğmuştu. Kendilerinin en son elde etmiş oldukları Fırat galibiyetinden sonra, düşman her yerde dağınık durumdaydı. Bu da, Generale 3 ayrı hareket olanağı sunuyordu:

a- Barjisiyeh'te kırılan ve önemli bir kabile merkezi olan Nasiriye'ye doğru giden Türk ordusunu takip edebilirdi.

b- Fırat üzerinden düşmana saldırıp Amara'yı işgal edebilir ve böylece Türkler'in Kuzey Arabistan ile olan iletişimini kesebilir ve ayrıca Bağdat'a gidiş yolunu açabilirdi.

c- Arabistan'a saldırıp petrol bölgesini temizleyip, dönüş hareketine karşı kendi kanadını koruyabilirdi.

General Nixon, bu üç seçenek içerisinde petrol bölgesinin durumunu sabitleştirmeyi de hesaplayarak, Arabistan'a ticaret rotası merkezi olan Amara'ya hareketi uygun gördü. Ayrıca Beni Lam kabilesini kontrol altına almak için iyi bir hareket olacaktı. General'in Siyasi Yaveri Albay Cox'da bu fikri savunuyordu; çünkü direkt hareket, İngiliz prestijini artırıp Arapları etkileyebilirdi. İşte bütün bu sebeplerden dolayı bu fikir göz ardı edilemezdi. Yalnız, 2. Ordunun olanakları ve iletişimleri artırılmadan hiçbir hareket gerçekleştirilemezdi. Çoktan, birliklerde zorlanma belirtileri görülmüştü. Sıcak hava geliyordu. Generali çok fazla zorluk bekliyor ve zorluklar gittikçe artıyordu. Bu şartlar altında Amara'ya yapılacak bir sefer büyük risk taşıyordu ve Bağdat çok uzak bir ihtimal olarak görülüyordu. Şüphesiz ki; savunma rolü taarruz rolüne göre daha mantıklı görülüyordu. Sekreterlik daha önceden olduğu gibi, derhal Amara'ya bir sefer yapılması yönünde General Nixon ve Genel Vali'ye telkinde bulunuyordu. Amara, Bağdat'a giden yolda büyük bir adımdı. Askeri ve siyasi otoriteler, böyle bir hareket ve yaklaşımdan şüphe ediyordu.

General Nixon programını kısıtlamadı. Önce Fırat üzerinden yalnız Amara'ya saldıracak, sonra Arabistan'a operasyon düzenleyecek ve sonunda da Nasıriye'yi işgal edecekti. Bununla ilgilide, yeterli güce sahip olduğunu Sekreterliğe bildirdi.

4.2.4. (BÖLÜM IV)

4.2.4.1. Mezopotamya Savaşı'nın civara sirayeti: Arabistan operasyonları

General Nixon saldırının devam etmesi için hiç zaman kaybetmedi. Basra'nın güney bölgelerine yapılacak operasyonlar için 2 alay süvari, 1 batarya atlı topçu sınıfı, 2 batarya sahra topçusu ve 6 tabur piyadeyi 21 Nisan tarihine kadar Basra'ya yerleştirmişti. Hepsi Tuğgeneral Gorringe'in komutasındaydı⁴⁷. Yüksek sıcaktan dolayı çatlamış olan çölde görev yapan, susuzluktan perişan olmuş ordu, tam bir başarı öyküsü yazdı. Petrol topraklarından Farsi-Arap düşmanlarını çıkartarak kötülüğü yok eden Tuğgeneral Gorringe, Amara'ya doğru hareket ediyordu. Onun amacı; General Nixon'ın ana saldırısının gerçekleşeceği Kurna önünde diğer birliklerini güçlendirmelerini engellemek, Türkler'i oradaki pozisyonlarına mecbur etmekti. Harekâtın bu aşaması 9 Haziran'da son buldu. Sonuç olarak; sıcak ve susuzluktan fazlasıyla yorgun düşmüş Tuğgeneral Gorringe ordusu, Abadan'a petrol gönderimini tekrar sağladı. Bununla birlikte Dicle'ye yapılacak olan operasyonlar için gerekli yardımları toplamış olarak Basra'ya geri döndü.

Nisan'da, Dicle Nehri üzerindeki ordu, zor durumlar içerisindeydi. Nehrin taşması sonucu kampın seviyesinin 2 feet(ort. 0,5 m.) üzerindeki sel suyu, Kurna'daki küçük garnizonu çevrelemişti. Kurna'da, İngilizler ve Türkler'in işgali altında biraz daha yüksek bir ada pozisyonunda bulunan alan arasında ortalama 3 feet(ort. 1 m.) derinliğinde sel meydana gelmişti. Hatta sulama kanallarının bulunduğu yerlerde bu derinlik 20 feet(ort. 6 m.)'e kadar çıkıyordu. Bu büyük gölün içinde farklı bölgelerde kümeler halinde 2-5 feet(ort. 0,5-1,5 m.) uzunluklarında sazlıklar oluşmuştu ve bu durum biraz gizlenme olanağı sağlıyordu. Ancak, Tümenlerin hareketini neredeyse imkansız hale getirmekteydi. Bu nedenle de, düşmanı şaşırtacak manevralar konu dışı ve imkansızdı. Mayıs'ın ilk iki haftası boyunca, Tuğgeneral Gorringe'in Arabistan'daki başarıları iyice hissedilmeye başlamıştı. Bu başarının, düşmanların Kurna'da kendini güçlendirecek fırsatı yakalayabilmelerini engelleyebildiği çok açıktı. General Nixon, bu nedenle

⁴⁷ Resmi tarih vesikalarında bu aşamanın detayları verilmiştir ve ne tür zorlukların çıkabileceği konusu çalışmaya değer bir konudur(y.d.).

düşmanlarını nehrin yukarısına doğru püskürterek Amara'ya doğru ilerleyerek orayı kuşatma kararı aldı. Bu kararla birlikte; 6. Hint tümeninden General Townshend⁴⁸'i operasyonu yönetmesi için görevlendirdi. Durumu daha önceden sezen General Townshend bu amfibi operasyona katılacak özel bir birlik geliştirmişti. Piyadeleri “bellum” adı verilen yerel küçük botları kullanarak hamle yapma konusunda eğitilmişlerdi. Bunlardan, her bataryada 60 tane vardı ve yaklaşık 200 adam bunları kullanmayı biliyordu. Saha ambulanslarını taşıyacak özel salları inşa edilirken aynı zamanda, bellum-piyade birliğini kamufle edecek ateşin de deniz filosundan elde edilmesi sağlanacaktı. Ayrıca, silahlar sallarla taşınacaktı. Mayıs'ın sonuna doğru General Townshend'in tüm hazırlıkları tamamlanmıştı. 31 Mayıs'ta, “Espiegle” ve “Clio” adındaki iki geminin öncülüğünde General Townshend ve birliği, Türk mevkiine saldırmak için, ırmaktan taşan 7000 hektarlık sel suları içinde yukarı doğru yola çıktı.

Gece çöktüğünde, “Townshend'in Gemi Yarışı” diye de adlandırılan operasyonunun ilk aşaması başarıyla tamamlanmıştı. Ertesi gün General Townshend kararlı bir saldırının hazırlıkları içindeydi. Doğal olarak çevre koşulları nedeniyle başarılı bir devriye atmak, düşmana bu kadar karanlıkta yaklaşmak kolay değildi ve neredeyse imkansızdı. Türkler'in gece boyunca hareket edip yukarı doğru pozisyonlarını değiştirmeyi başarabilmeleri şaşırtıcı değildi. O esnada, bu savaş sahnesinde ilk defa beliren uçakların, General Townshend'in bu hareketle ilgili her

⁴⁸ İngiliz Generali Townshend Birinci Dünya Savaşı'nda Mezopotamya Cephesi'ne atanmasıyla Türklerle karşı karşıya gelmiştir. Irak İngiliz Harekat Kuvveti ya da bilinen ismiyle 6. Tümen, General Townshend kumandasında bir dizi savaşlar sonunda Kut-ül Amare'de Halil Paşa komutasındaki Türk Ordusu'na 29 Nisan 1916'da teslim olmuştur. Kut-ül Amare kuşatması General Townshend'in hayatında önemli bir safha olup aynı zamanda askerlik kariyerinin de bittiği bir nokta olmuştur. Irak Türk Ordusu Komutanı Halil Paşa General Townshend'a centilmence davranmış, General Townshend yaklaşık 2.5 sene süren esaret hayatını İstanbul yakınındaki Heybeliada ve Büyükdada'da geçirmiştir. Esir olan askerleri ise çeşitli esir kamplarına gönderilmişlerdir. Kendisi Birinci Dünya Savaşı'nın sonucuyla birlikte İtilaf Devletleri adına İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın gerçekleşmesinde Türklere karşı duyduğu iyi duyguların olumlu bir ifadesi olarak aracılık etmiştir. General Townshend savaştan sonra esareti bitip 1918'de İngiltere'ye dönmüş, 1920 yılında askerlikten ayrılmıştır. 1920 ile 1922 arası dönemde General Townshend milletvekili olarak İngiltere Parlamentosu Avam Kamarası'nda çalışmıştır. Bu dönemde 24 Temmuz 1922 yılında milletvekili olarak Anadolu'ya gelip Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Türkiye'ye olan bu son ziyaretinde Türkler tarafından iyi karşılanmıştır. General Townshend Birinci Dünya Savaşı'nda ve esareti sırasında Türkleri daha yakından tanımış, Türklere duyduğu saygı ve sevgi artmış, bu zaman zarfında ve Avrupalılar nezdinde hayatının sonuna kadar Türklerin menfaatlerini savunan az sayıda Türk dostlarından biri olmuştur. Townshend'i detaylı bir şekilde anlatan bir kaynak için bkz. Saygı, Tarık. 2011. *İngiliz Generali Townshend ve Türkler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul

şeyi bildiğini rapor etmesi ertesi sabahı bulmuştu. Birliklerine konsantre olarak takip etme emri verdi ve önde “Espiegle” olmak üzere tüm deniz filosuyla takibe başladı. Kurna yakınlarında nehirdeki daralmalar ve düşman tarafından nehre yerleştirilen engellerden kaynaklanan bazı zorluklar yüzünden gecikme yaşansa da silahlı botlar Türkler’in geri çekilmesiyle karşılaştı. Ateş açılmasının ve hızlı takibin ahlaki etkisi sonucu düşman bozguna uğratıldı. Türkler dağıldı ve yukarı doğru kaçtı.

2 Haziran tarihinde, takip “Shaitan” adlı filo tarafından 1 subay, 8 mürettebatla 11 subay ve 250 adam yakalayarak ve 2000 tanesini de uçuşa göndererek şiddetli bir şekilde devam etti. “Espiegle” – General Townshend’in karargahı- karaya oturmuştu. Fakat General Townshend, Albay Cox ve bir üst rütbeli subay kendilerini başka bir gemiye transfer ettiler. “Comet” ve diğer dört adet silahlı gemi, 3 Haziran saat 13:30’da Amara’ya ulaştı. Burada herkes karışıklık içindeydi ve şimdiye kadar tamamen demoralize olmuş düşman safından tek bir ateş açılmadı. Burada bir bahriyeli Kaptan, bir Politik Danışman ve 30 adamla birlikte General Townshend 2000 yerlinin yaşadığı ve içinde 40 adet subay ve 800 adamın bulunduğu bu kasabayı ele geçirdi. Ertesi gün saat 18:30’da 6. Hint Tümeni pozisyonu sağlamlaştırmak için kasabaya geldi. Arabistan’daki General Gorringe operasyonları dolayısıyla Bostan’a çekilmiş düşman müfrezesi Amara’ya çekilmeye zorlandı ve General Townshend’in orada olduğundan haberleri yoktu. Oraya vardıklarında 6. Tümenle karşılaştılar ve 2 top kayıp vermek suretiyle dağıtıldılar. Böylece “Townshend’in Gemi Yarışı” sona ermiş oldu⁴⁹.

4.2.4.2. Nasıriye’nin ele geçirilmesi

Bir aylık kısa bir süre içinde, düşmanın karşı saldırıları geri püskürtüldü ve petrol zengini alanların hakimiyeti garanti altına alınmış olundu. Ancak; teknik olarak, General Nixon’ın pozisyonu tüm Basra bölgesi üzerinde sağlamlaşmadı ve başarıdan ilham alarak ilgisini bu olaya çevirmişti. Fırat üzerinde Nasıriye’ye ilerlemeyi teklif etti. Fakat bu teklifini Hindistan’daki kumandana sunarken General Nixon, bu işgalin eskiden Türk mülki idaresinde olan Basra Bölgesi’nde onun

Üniversitesi, Atayürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/SearchTez>, (15.07.2013).

⁴⁹ Savaşta anormal bir durumla karşılaşıldığında, doğaçlama hareketin önemini vurgulayan bir operasyon(y.d.).

hakimiyetini sağlamaya yardım edeceğini fakat aynı zamanda Dicle üzerinden Kutü'l- Amare'nin de işgalinin gerekli olduğunu belirtti. Kumandan için Nasiriye'ye ilerleme fikri kabul edilebilir olsa da, Hindistan'daki Genelkurmay her ne kadar stratejik ve politik açılardan bu iyi bir fikir gibi gözüксе de bu olaya sıcak bakmadı. Nasiriye aşağı Fırat Nehri'ndeki kabileleri kontrol edilebilecek merkezi bir yer olmasının yanında stratejik bir değere de sahipti. Hay Nehri ve Fırat'ın birleşim noktasında bulunan Nasiriye, Türk karşı saldırı için ister direkt Fırat üzerinden olsun ya da ister Hay, Dicle ve Fırat üzerinden olsun iyi bir üstü. Orada Türklerin Barjisiyeh savaşında kullandığı birliklerin kalıntıları vardı ve General Nixon Amara'yla yapılan ve zayıf bir şekilde korunan haberleşmeye yapılabilecek bir saldırının çekirdeğini oluşturabileceğinden çekiniyordu. İdari olarak bu çok istenmeyen bir durumdu. Sıcaklık çok yüksekti, vitamin eksikliğinden kaynaklanan hastalık oranı artıyordu, yiyecek ve içecek sıkıntısı vardı, tıbbi yardımlar yetersizdi. Sadece bir Tümenin tıbbi ihtiyaçlarını bile karşılayamayan bir tıbbi organizasyon şimdi 2 adet Hint ordusuna yetişmek durumundaydı ve bunun sonucunda bir sürü insan Amara'da güneş geçiren bir sığınakta yerde yatarak öldü. Ordunun ihtiyacı olan ürünlerin su ve kara yoluyla taşınması yetersizdi ve yazın nehirde elde edilen suyun azlığı dolaşmayı zor ve yavaş hale getiriyordu. O sırada basında ordunun rahat ettirilmesi için her şeyin yapıldığı söylene de bu “her şey” aslında “çok az” ile sınırlıydı. Bu nedenle General Nixon'ın Fırat'ta daha çok ilerleyerek sıkıntılara daha fazlasını eklemek yerine ordusunu Dicle'de konumlandırmasının daha iyi olacağına karar verildi.

Ancak idari durum General Nixon ya da Kumandan Sir Beauchamp Duff üzerinde ciddi bir ağırlık farkına dikkat çekmemiş gibi görünüyordu; ki sonunda General Nixon'ın teklifi kabul edildi.

Bu arada Arabistan'daki operasyonlardan henüz dönen Tuğgeneral Gorringe, planlanan operasyon için ordusunu konumlandırmakla meşguldü ve hazırlıkları 26 Haziran'a kadar bitmişti. Bu zamana kadar Fırat'ta meydana gelen sel olayları bitmiş ve Hammar Gölü'nün suları çekilmişti. Fakat nehrin iki yakasında da birkaç 100 hektar kadar alan –neredeyse tüm bölge- bataklık durumundaydı ve her yer derin sulama kanallarıyla kesişiyordu.

Bu göreceli kuru alanda, Tuğgeneral Gorringe'in Tümenleri 6 hafta boyunca sınırlı bir şekilde, 120 F (ort. 49 C) derecelik gölge sıcaklığında, canlı canlı böcekler tarafından yenerek bir siperden diğerine gitmek için sürünerek savaştılar. General Nixon bir gönderisinde; "Bu derece yüksek sıcaklıkta çok nadiren birlikler mücadeleye çağırılır." dedi. Fakat yine de 25 Temmuz'da Nasiriye ellerindeydi.

Nasiriye'nin ele geçirilmesiyle birlikte neredeyse tüm Basra bölgesi İngiliz kontrolü altına alınmıştı. Fakat çok büyük bir ordu dağıtılmış durumdaydı. 2. Hint Ordusu beş ana gruptan oluşuyordu: Basra, Ahwaz, Amara, Nasiriye, Kurna ve Dicle-Fırat-Karun arasında iletişimi sağlayan grup.

Fırat Nehri'nde, aynı Arabistan ve Dicle'de olduğu gibi, ordu dayanılmaz durumlara katlanarak başarıyı elde etmişti. General Nixon ordusunun biraz dinlenmek ve tekrar organize olmak için zamana ihtiyacı olduğunu biliyordu. Fakat yine de, başarının verdiği keyifle Kutü'l- Amare'ye ilerleme düşüncelerine geri döndü ve bu projeyi Hindistan Hükümeti de desteklemekteydi.

4.2.4.3. Savaşın Hindistan ve Orta Doğu'daki gidişatı

Bu sırada, yani Ağustos ve Eylül'de, Hindistan ve Orta Doğu'daki politik durum biraz karıştı.

İran'da özellikle Tahran olmak üzere her yerde Alman etkisi hüküm sürmekteydi. Anti-İngiliz propaganda çok yaygınlaşmıştı. "Buşehr" kentinde İngiliz Vali Konağı'na saldırı düzenlenmişti. Buna cevap olarak, Güney İran'da durumu düzeltmek için küçük bir birlik görevlendirilmişti. Bu birlik daha sonra Buşehr'in korumasını sağlamak amacıyla General Nixon'ın komutasına verilmişti. Buşehr, General Nixon'ın karargahından 200 mil(ort. 300 km) uzaktaydı. Onun oradaki tavrı "katı bir şekilde müdafaacı" olarak adlandırılabilir. İran'ın durumuyla ilgilenmek üzere Hindistan'dan Sistan'a, İran-Afganistan arasındaki rotayı Meshed, Birjand, Kerman ve Baluçistan üzerinden kapatmak amacıyla başka birlikler de gönderilmişti. Bu arada, Van Gölü çevresinde birliklere sahip olan Ruslar da, Hazar Denizi'nin güney kıyısında Enzeli'de birliklerini kurmuşlardı ve kordonu tamamlamak amacıyla Meshed'e 1 tabur yollamışlardı.

Hindistan'da Mohmand'ların tarafında gelişen alışılmışın ötesinde bir kabile karışıklığı, Genel Vali'u alarma geçirdi ve iç durum göz önünde bulundurulduğunda, bu olay kaygı yaratmıştı. Çanakkale'de yaşanan başarısızlık ve diğer müttefikler

tarafından gerçekleştirilen bazı fiyaskolar İngiliz prestijinin azalmasına yol açmıştı. Bu durumun Hindistan ve Orta Doğu'daki durumları etkileme ihtimali Genel Vali'yi korkutmuştu. Durum böyleyken İngiliz prestijini tekrar kazanma amacıyla Bağdat'a ilerlemenin ne kadar iyi bir fikir olduğunu Hindistan'daki Dışişleri Bakanı'na kararlı bir şekilde bildirdi. Bu planın politik anlaşmazlıklar konusunda her şekilde işe yarayacağını öne sürdü. Bu arada, Kafkaslar'dan ayrılıp Van Gölü⁵⁰'ne kadar ilerlemiş olan Rus Birliği'nin Bağdat'a daha yakın olmasından etkilenen Hindistan'daki Genelkurmay, General Nixon'ın Kut'a ilerleme planına daha sıcak bakıyordu. Bu teklifin nedeni ise General Nixon'ın belirttiğine göre; Hay ve Dicle'nin kesiştiği noktada yer alan Kut'un, Dicle'den Amara'ya ya da Hay üzerinden Nasiriye'ye gerçekleştirilebilecek olası bir saldırıya karşı çok iyi bir üs olmasıydı. General Nixon, ordusunun Dicle üzerinde tek bir yerde konumlanmasındansa dağınık bir şekilde durmaya zorunlu olduğunu söyledi. Onun iddiasına göre, politik ve stratejik açıdan Kut'u işgal ederek düşmanı hem askeri bir üs olarak önemli bir noktadan hem de Shattr'a ve Hay gibi tarıma elverişli alanlardan mahrum bırakacaktı. Aynı zamanda kendine çok önemli bir kaynak edinmiş olacaktı. Bütün bunların yanında Kut'u elde ettiğinde, yerel politik durumda çok etkisi olan Beni Lam kabileleri üzerinde de tam kontrole sahip olacaktı.

General Nixon sonuç olarak yeterli orduyu Dicle'de konumlandırarak, düşmanı kesinlikle alt edeceğini ve Kut şehrini elde geçireceğini düşünüyordu. Bu topraklara sahip olduktan sonra Nasiriye'den ayrılarak Dicle üzerinde yoğunlaşp, bakım çalışmalarına orada devam etmenin de amaçları arasında olduğunu belirtti. Yüzeysel olarak bu argümanlar çok ikna edici görünüyordu. Aslında, ilerleme gerekirse, geçici bir süreliğine de olsa birlikler 100-150 millik bir alana yayıldığında iletişim sorunu ortaya çıkacak ve muhtelif hastalıklar vuku bulacaktı. Hindistan'dan veya İngiltere'den ek birlikler gönderilemeyecekti ve yönetim zorlaşacaktı. Bu nedenlerden dolayı görevin sağlıksız olabileceği düşünüldü. O sırada Bağdat'taki Rus varlığının İngilizlerin önüne geçeceği düşüncesinin etkisinde olan ne General Nixon ne de Hindistan'daki Genelkurmay durumun ehemmiyetinin farkına varabildi.

⁵⁰ Bu bölge, bu sıralarda Türk himayesi altında geçiyordu ve Bağdat'la herhangi bir alakası yoktu(y.d.).

birliğin, henüz taktiksel ya da idari kaynaklara sahip olmamasına rağmen, iletişim ağlarını genişletmesini kabul etti.

İngiltere’de Dışişleri Bakanı, durumun içerebileceği tehlikelerin daha çok farkındaydı. Oradaki politikalarına daha fazla tedbirin dahil edilmesi gerektiğini görmüştü. Fakat Genel Vali İngiliz prestiji için Kut şehrinin ele geçirilmesi gerektiğine çoktan inanmıştı. Keza General Nixon da aynı düşüncededeydi ve işgalin “stratejik olarak arzulandığını ve İran ve Bahtiyarîler üzerinde sakinleştirici etkisi olduğunu” öne sürdü. Şehrin ele geçirilmesiyle ilgili en can alıcı noktalar göz önüne çıkarılarak, Dışişleri Bakanı Kut’un alınması gerektiğine ikna edildi. Hatta bu konu, “Sefer”in yeni projesi oldu.

Bu karar mücadelenin stratejisi ve politikası üzerinde dönüm noktası olarak adlandırılır. Çünkü bu noktada kesinlikle limitli ve savunmacı bir politika, yerini yarım ifade edilmiş bir ani hücum politikasına bıraktı. Aslında, siyaset ve strateji bir arada göz önünde bulundurulduğunda, Basra Körfezi’nde baskın bir pozisyonun takviyesi ve Basra’nın ele geçirilmesiyle ortaya çıkan kesin bir sonucu amaçlar. Daha sonra ortaya çıkacak bazı nedenlerden dolayı, bu pozisyonun Basra Vilayet’ine ve Ahwaz-Amare-Nasiriye’ye tartışmasız hakimiyet kurulduğunda ortaya çıktığını düşünebiliriz. Fakat şimdi, politika, Bağdat’ı işgal ederek prestiji geri kazanma politikası ve strateji olmaktan çıkmış ve olabildiğince geriye atılmıştı. Politikayla yarışma ve hatta onu yönetme çabasıyla General Nixon kendi stratejisini limitlerin ötesinde zorladı. Orduya veya onun bakımına yetecek kaynaklara sahip değildi. Hatta bu olayları oldukça kışkırtmaya meyilliydi. Hiçbir şey, kazanmak kadar önemli değildi. Mücadelesi şimdiye kadar hiçbir başarısızlığa uğramamıştı. Hatta Amara ve Nasiriye’de yaptığı gibi neredeyse imkansız denebilecek zorluklardan çıkmayı başarabilmişti.

4.2.4.4. Kut’un ele geçirilmesi

23 Ağustos’ta 6. Hint tümenini komuta eden General Townshend’ten düşmanın dağıtılması, imha edilmesi ve Kut’un işgal edilmesi” istendi. Bu ve diğer talimatlardan Türkleri Bağdat’a kadar takip etmesi gerektiği çıkarımında bulundu. Fakat bunun gerçekten komutanının gerçek niyeti olup olmadığı açık değildi.

6 Eylül’de Hindistan’daki Genelkurmay, izinsiz bir şekilde Kut’un ötesine geçilmemesi gerektiğini kesin bir şekilde General Nixon’a bildirdi.

1 Eylül’de General Townshend, birliklerini Ali Garbi’de konumlandırdı. Bununla, ilk defa Tümen’in 3 takımı birden aynı yerde buluşmuş oldu. 19 Eylül’de 6. tümen, sabahın erken saatlerinde –şafaktan 08:30a kadar-öğleleyin 110-120 dereceye⁵¹ ulaşan sıcaklıklarda her gün yürüyerek Kut’un 16 mil(ort. 26 km) aşağısında bulunan Sanniyat’a ulaştı.

Türkler, nehrin diğer tarafında güçlü bir pozisyondaydı. Türk birlikleri 12 sahra topuyla desteklenmiş 5000 ya da 6000 askerden oluşuyordu. Bu birlikler tellerle çevrili siperlere konumlanmışlardı. General Townshend, Nureddin⁵² adlı Türk kumandanına Nasıriye’nin ele geçirilmesini sağlayan taktiğin bir benzeri olarak, kendi birliklerinin iki taraftan kuşatılacağını düşünmesini sağladı. Ancak aslında, sola saldırarak ilerlemeyi planlamıştı. Çünkü bu plan, amacına daha uygun olacaktı.

27 Eylül’de düşmanın sağına doğru Dicle’nin sağ kıyısından ilerleyerek savaşı başlattı. 28 Eylül gecesine kadar bu ilerleme çok başarı kaydetti. O gece havanın oldukça soğumasının yanında, aynı zamanda susuzluktan yorgun düşmüş birlikler sıkıntıyla karşılaştılar⁵³. Yine de, sessizce sağ kıyıda konumlanıp şamandıra

⁵¹ Burada havanın sıcaklığıyla ilgili söylenmiş olan 110-120 derece tabiri Fahrenheit sıcaklık ölçü birimine göredir. Bu rakam, Santigrat ölçü birimiyle, ortalama 45-50 santigrat dereceyi ifade etmektedir.

⁵² Albay Nureddin Osmanlı ordusunda Erkan-ı Harb eğitimi avantajlarından ve çevresinden yararlanmadan yüksek komuta kademesine ulaşan birkaç subaydan biriydi. 1893’te harbiyeden mezun olduktan sonra bir çok savaşa katılmış, önemli görevler ifa etlemiştir. 20 Nisan 1915’te Irak ve Havalisi Genel Komutanlığı’na atanmıştır. Selman-ı Pak ve Kutü’l Amare dolaylarında görevini sürdürmüştür. Her ne kadar Kutü’l- Amare’de Enver Paşa’nın amcası Halil Paşa ile değiştirildiyse de Nureddin Paşa Ocak 1916’da IX. kolorduyu komuta etmeyi ve üçüncü ordu kurmay başkanlığı görevini sürdürmüştür. 1918 yılında Antalya ve havalisinde kolordu komutanlığı yapmış, Kurtuluş savaşında ise 1. Kolordu komutanı olmuştur. 1925 yılında korgeneral rütbesinden emekli olmuştur. Daha detaylı bilgi için bkz. Erickson, Edward J. 2009. *I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Ordusu(Çanakkale, Kutü’l- Amare, Gazze ve Megiddo Muharebeleri)*.Çev. Kerim Bağrıaçık, TİKY, İstanbul, s. 103.

⁵³ Ali İhsan Sabis’in hatıratında geçen, cephedeki askerlerin susuzlukla imtihanını anlatan şu sözleri, durumun vehamet boyutunu gözler önüne sermektedir: “bulanık akan Dicle Nehri’nden su alarak, bunu durultup, dibine topraklar çöktükten sonra üst tarafta kalan suyu içmek mecburiyeti vardı.

bir köprüden geçerek sol kıyıdan saldırmak üzere dağıldılar. Fakat düşmanın da gece boyunca faal olduğunu ve kendilerini zor durumdan çıkararak yukarı doğru hareket ettiğini anladılar.

General Townshend aceleyle bir birlik kurdu ve takibe başlayarak 30 Eylül'de Kut'a ulaştı. Bu arada düşman Kut'un 80 mil(yaklaşık 129 km) ötesindeki Tizpon'a ulaşmış ve orada güçlü bir pozisyon edinmişti. Ertesi gün General Townshend'le birlikte olan 6. süvari tümeni, Kut'un 40 mil(ort. 65 km) üzerinde düşmanın yan hattını ele geçirdi. Fakat bu zamana kadar kaynak ulaştırmada sıkıntı olduğundan dolayı bir gecikme oldu. Ancak 5 Ekim'de, ordu 20 mil(ort. 32 km) ötedeki Aziziye'ye ulaşabildi.

Birliğin bakımı artık neredeyse imkansız hale gelmişti. İdari hizmetlerin tekrar organize olması zorunluydu. Bu nedenle, bakım yapılamadığından takip de bırakıldı. Yönetim şimdilik stratejiyi kontrol ediyordu.

Operasyonlar başarılı olmuştu. Türk tarafındaki zayıf 4000 adam, 14 top ve bir miktar kaynaktı. General Townshend'in kayıpları ise 1200 adamdı ve bunların çoğu hastalıktan dolayı kaybedilmişti. Amara'nın sıcağından sonra, son derece yorgun olan birlikler operasyonlarda çok acı çekmişti. Kayıplar beklenenin üstünde fazlaydı. Yaklaşık olarak, tahmin edilenin iki katıydı. Ne yazık ki, yetersiz tıbbi olanaklar da, durumla başa çıkmayı çok zorlaştırmış ve gereğinden fazla bir sürü insanın kaybına yol açmıştı. Ancak, Kut, yine zor durumlardan çıkıp başarılı olan General Nixon'ın elindeydi ve General Nixon, ordusunun yenilmez olduğunu düşünmeye başlamıştı.

Kutü'l- Amare'nin pislikleri ve lağımları Dicle suyu ile bizim önümüzden akıp, Şeyhsaad tarafındaki İngiliz kuvvetlerine doğru gidiyordu. Güneşin tesiri ile bu kirli sulardaki mikropların birkaç km aktıktan sonra telef olmuş bulunmaları muhtemeldi. Bu düşünceyle teselli buluyorduk.”. bkz. Sabis, *a.g.e.*, c. 3, s. 87.

4.2.5. (BÖLÜM V)

4.2.5.1. Kut'un ele geçirilmesinden sonra Yakın Doğu ve Orta Doğu'daki durum

Kut'un ele geçirilmesi ve General Townshend'in Aziziye'ye ilişkin hızlı takibi, kampanyanın politik ve stratejik fikrinde bir krizin ön hazırlığını oluşturdu. Öyle bir krizdi ki bu, sadece savaşın gidişatını etkileyen değil, aynı zamanda Büyük Savaşın sürdürüldüğü her neresi varsa oradaki olayların gidişatını da etkiledi. Mezopotamya'daki kampanyayı başka yerlerdeki kraliyet destekleri ile ilişkisi içerisinde düzgün perspektiften görmek için, Orta Doğu'daki genel politik durumun gerekliliklerini göz önünde bulundurmak önemlidir.

Hindistan'da, iç güvenlik hakkında sürekli tedirginlik içinde olan vali, Britanyalıların, Asyalıların gözündeki prestijini artırmaya ve Ypres'in(Belçika'da bir bölge) kuzeyinde toprak kaybettiğimiz batıdaki başarısızlıkla, kesin ve açık bir Çanakkale hezimetinin olduğu Türkiye'deki Britanya başarısızlıklarını ayrı tutmaya hizmet edecek askeri bir başarı arıyordu. Afganistan'da, Türk-Alman heyeti Kabil'e ulaştı ve Emir'in sonuç olarak çıkan tavrı henüz bilinmiyordu.

Mısır'da da, Süveyş Kanalına karşın yeni bir taarruz için Türkler'in hazırlıkları yetiştirebilme endişesi vardı. İç durumda ise, Kahire'deki yönetimde mümkün olduğu takdirde Türklerden uygun bir ayrılık yaratmak için doğal bir istek vardı.

Bu arada Kafkaslarda, Ruslar, Türkleri yavaş bir şekilde geriye itiyor ve Erzurum'a doğru ilerliyordu. Fakat yaklaşan kış ve hava şartlarının olumsuz olmasından ötürü, Rusların hızlı bir şekilde kesin bir zafere ulaşmaları neredeyse imkânsızdı.

İstanbul civarındaki alanlar ve Kafkasların önleri, Türkler'in bakış açısıyla, çantada keklik gibi gözükiyordu. Çünkü bu cephelerden çekilen kuvvetler, Mezopotamya'daki orduya destek olarak gönderildi. Savaş ofisindeki generaller, bunun, düşmanın niyet ettiği şey olduğunun farkında değillerdi.

Kısacası, Mezopotamya'daki sadece yerel kampanyanın önemi⁵⁴, İmparatorluğun karışık ağ şeklindeki dünyanın dört bir tarafındaki genişleyen alan

⁵⁴ Aslında Basra körfezi yönetimindeki Britanya prestiji ve ilgisini sürdürmeye karşı oluşmuştur(y.d.).

operasyonları girişiminde birleşiyordu. Maalesef, bu girişimler birbiri ile yarım yamalak bir şekilde koordineliydi. Tüm gözler, Britanya ordusunun Mezopotamya'ya başarılı bir genişleme adımı atmasını beklerken, Mezopotamya'daki işler, General Nixon'un bakış açısıyla, savaş ofisindeki krallık generallerinin kontrolü altında değildi. Kontrol diğer bir yönetim olan Hindistan ofisinin sorumluluğundaydı.

4.2.5.2. Mezopotamya'da birtakım stratejik durumlar

Orta Doğu politikası tutkulu bir şekilde gelişirken, Mezopotamya'da stratejik durum pek de iç açıcı değildi. Kut'daki başarı ve Aziziye'ye olan kovalamacayla, 2. Hindistan Kolordusu ciddi bir şekilde dağıldı. Operasyon alanına bu şekilde bir dağınıklık haliyle girdi. Kut'ta ve Kut'un üzerinde, General Townshend'in 6. Hint tümeni, 6. Süvari Tugayı, küçük bir topçu ve süvari Tümeni ve ekstra olarak sınırdaki iletişim görevi için bir piyade Tugayı vurucu güç vardı. Bu güçlerin arkasında, Basra'ya olan hat boyunca, 12. Hint Tümeninden oluşan küçük müfrezeler, Dicle Nehri'nden genel muhabere müfettişinin askerleri ve 2 tabur piyade ile bazı teknik ve idari üniteler dizilmişti. Nasiriye'de ise, 12. Tümenen karışık bir tugay vardı. Arabistan'da, 2 Tümen piyade ve 1 alay süvari vardı. Bushire'de de, General Nixon'un emrine verilmiş bir müfreze vardı. General Nixon vurucu gücünü destekleyecek, geri planda yedek stratejik güç bırakmamıştı. Kendi kuvvetlerini Ahvaz ve Nasiriye'den geri çekilip, Dicle'ye yönlendirmeyi, Fırat Nehri ve Arabistan'daki kabilelerin net olmayan tutumlarından dolayı başarabilecek gibi görünmüyordu. Lakin General Nixon durumdan hoşnut görünüyordu. 3 Ekim'de Kut'daki zaferin ardından, Hindistan'daki askeri yönetime şu telgrafi çekti: "Bağdat'a doğru bir yol açmak için yeterince güçlü olduğumu düşünüyorum ve bu maksatla Aziziye'ye yoğunlaşmayı öneriyorum." İki gün sonra, onun avantajını bastırarak bir başarısızlığın yerel Britanya'nın prestijini kötü etkileyeceğini, düşmanlarının moralini bozacağını ve kolayca manevrasını boşa çıkarıp yok edilebileceğini ifade etmişti. Böyle bir fırsatın kaçırılmasını, hiçbir şeyin haklı çıkarmayacağını; çünkü askeri bir bakış açısıyla bakıldığında Bağdat, Türk ilerleyişinin odak noktasıdır. Buranın, düşmanı herhangi bir politik etkiden mahrum bırakmak için önemli olduğunu belirten bir telgraf çekmişti. General Nixon

telgrafına, kendisi ile birlikte olan birliklerin, Türkler üzerinde kesin bir hezimet kurmak ve Bağdat'ı almak için yeterli güce sahip olduğunu belirterek devam etmişti. Fakat şehri tutmak için başka bir takviye piyade birliğine ve bir alay süvari desteğine ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. General Nixon, ilk olarak, Bağdat'ın askeri değeri üzerine bir görüş belirtmiştir. Bu değeri analiz ettiğimizde, Kut ve Nasiriye'nin değeri ile onun değerinin aynı olduğunu bulduk. Şöyle ki, Bağdat, muhalif karşı saldırıya, ileri üs olarak kullanılabilir. Düşmanın muhtemel ilerleme üssünü durdurmak için bu geri çekilmenin neresi olacağını sormaya yol açar. Şayet Kut ise neden Bağdat değil; eğer Bağdat ise, neden Tıkrit değil ve bu şekilde sorular çoğaltılabilir. Burada belirtilmesi gereken nokta, düşman ülkenin içerisine ilerleyişi durdurmak için ne kadar girersek, muharebemiz o kadar uzun, zor ve savunmasız hale gelir.

Fakat durumu personeli ile görüşmeksizin, General Nixon, Bağdat'a ilerleyişi sürdürmeye, hem yukarıda açıklanan askeri sebepten ötürü hem de ulaşılabilecek önemli politik sonuçlardan ötürü devam etmiştir. Bu sonuçlar: merkezi Bağdat olan düşmanca propagandaları engelleyerek İran'daki politik durumun istikrarı ve tüm dünyanın gözündeki Britanya prestijini yükselmesi.

Bize göre, daha sonra oluşan bilgiler ışığında, General Nixon'un durumu değerlendirmesini kabul etmek zor. Stratejik olarak, durumu sağlıksız çünkü kuvvetleri dağılmıştı ve hiç yedek askeri yoktu. İdari olarak, işlerin durumu çok yetersizdi ve talep edilen destek ulaşmadan önce çok ya da az, ilerleme umudu yoktu. Çünkü idari servisin talepleri Hindistan tarafından karşılanamıyordu. Zaten Basra Vilayeti, seferin sınırlarını aşma, kendi kendini muhafaza edebilme ve güç yönünden orantılı büyüme olmaması yönünden asıl görev alanını geçmişti. Şimdi anlıyoruz ki; General Nixon zor muharebeye ilave olarak başka bir, 100 millik mesafeyi içeren bir adım öneriyor ve bununla kuvvetli karşı tedbirler alan düşmanı tahrik edeceği ilk kez kesin gözüküyordu.

General Nixon'un bu noktadaki değerlendirmesi Mezopotamya'daki başarısızlığını soruşturmak için sonradan oluşturulan komisyon tarafından sert bir şekilde eleştirildi ve acı bir şekilde tedbirsizliğinden dolayı suçlandı. Fakat biz bu durumdaki insan faktörünü düşünmeyi bir kenara bırakırsak, herhangi bir askeri problemi çözmeye yönelik öncelikli önemi olan faktörün başka bir yönü olduğunu

anlayabiliriz. General Nixon'un davranışı iyimser bir mizaç üzerindeki başarının etkisinin kaçınılmaz bir sonucudur. O, kendi kendisine hücum ruhunu aşlamak için atandığına inandı. Zor savaşı ve sadece bir kez değil, dört kez başardığı sırf idari doğaçlamasına, ayak sesinden endişe eden temkinli bir mizacı olan lider rolüne uygun olarak, alınması en zor yerleri bile her zaman “başarılması mümkün risk” kabul ederek görkemli birçok zafere ulaştı. Bunların sonucunda birliklerini yenilmez ve düşmanlarını aciz olarak gördü. Birçok birleşik teşebbüste bulunmuş, başarıyı sürekli olarak elde eden üst rütbeli komutanlar arasındaki tek liderdi ve bu ünü korumak için kendini Bağdat'tan 100 mil(ort. 160 km) içeride buldu. Bu, Hindistan politikasının gıpta edilen amacıydı. Bu göreve ilk atandığında, bir ele geçirme planı hazırlaması emredildi⁵⁵. Görünüşe göre onunla, elde ettiği mükâfatı arasında bir avuç morali bozulmuş düşmandan başka hiçbir şey yoktu. Bunu yakalamak için hızlı hareket ederek kuvvetlerinin başarıyı elde etmesini ve tartışılmaz Britanya prestijini kurmayı sağlamıştır. Psikolojik olarak düşüncesiz ve iyimser mizaç üzerinden şahane fakat dar olarak kazanılmış başarının etkisi ilginç bir çalışmadır: bu belirli örnekteki sonuç, General Nixon'un yolunda duran her zorluğu hafife almasına sebep olmuştur.

Çok önemli olan bir politika ve strateji kararının, General Nixon'a, yalnızca hükümetin politikasına etki etme rolü olan askeri bir kumandandan kalmış olduğu hayal bile edilemez. Bağdat'a ilerleme teklifi, Albay Cox tarafından ilk kez tartışıldığından beri, Hindistan ofisi ve Hindistan'da düşünülmekteydi. Şimdi, Kut'daki zaferle doruğa ulaşan operasyonların hızı ve enerjisi, evde⁵⁶ coşkuya sebep oldu ve General Nixon'un başarı dizisini halkın gözü önüne getirdi. Bunu fark eden Hindistan ofisindeki askerî sekreter, halkın bir kısmında bu başarılarından istifade edildiğini görmek için genel bir arzuyu hızlı bir şekilde anladı. Britanya politikasının Orta Doğu'da daha göz alıcı bir zafere ulaşma isteğini önceden gördü.

Askeri bir fetih yapmak için sağlıklı bir girişimin, basit bir şekilde zafer olarak algılanması tartışılabilir. Yani, çok değerli, stratejik ve kesin sonuca ulaşmaksızın elde edilen zafer sorgulanır. Durumu çok yalın bir şekilde

⁵⁵ Bu ana kadar Bağdat'ın ele geçirilmesi için hiçbir plan sunmadı(y.d.).

⁵⁶ Çevirisini yaptığımız eserde yazarın, metnin birkaç farklı noktasında kullanmış olduğu “Ev-Home” ifadesi net olarak belirtilmemekle beraber, Britanya İmparatorluğu'nun merkezi olan İngiltere'yi kastedtiği düşünülmektedir.

değerlendiren Askeri sekreter, stratejik olarak Bağdat'a ilerlemenin tehlikeli olduğunu gösteren birçok noktayı ortaya çıkardı. Eğer General Nixon Bağdat'ı alsa, kaynaklarını tüketmeden onu elde tutacak yeterli kuvveti yoktu. Bunun da pratikte olması mümkün değildi. Şehre bu kadar yakın olarak muharebesini ve kanatlarını savunacak uygun taktiksel bir pozisyon yoktu. Sekreter özellikle imparatorluk kaynaklarının idareli bir şekilde kullanılmasını ve savaşın ikincil hareket alanında harcanmamasını vurguladı. Bunlara ek olarak şunları ifade etti: “Eğer General Nixon’u durdurmazsak, yakında Bağdat’a ulaşacak. Emirleri göz önüne almadan, şu ağır seçeneklerle karşı karşıya kalacağız; ya geri çekileceğiz ya da istilamızı etkili hale getireceğiz”. Görüşlerin böyle kuvvetli bir şekilde ifade edilmesi, kampanyanın uygulanmasında yetkili kişi olan Hindistan eyalet sekreterinde doğal olarak ciddi şüpheler yarattı. Bu durum, savaş ofisindeki rütbeli personele bir yönetici görüşü alınması amacıyla soruldu. Rütbeli personelin bir kısmı kampanyanın devamını destekledi fakat operasyonlar için sorumluluk kabul etmedi. Aynı zamanda pratikteki askeri durum hakkında hiçbir fikirleri yoktu ve doğal olarak ulaştıkları sonuç çok geneldi. Fakat genele bakıldığında, rütbeli personel, Hindistan ofisindeki Askeri Sekreterle hemfikir olmuşlardı. Bölgesel açıdan duruma bakıldığında, ilerlemenin arzu edilen bir şey olmadığını değerlendirdiler. Çünkü “Bu , bizi Mezopotamya’da her yerde güçsüz duruma düşürür”... Daha sonra bunun neticesinde evdeki askeri görüş, oy birliği ile şu tavsiyeleri sundu: sonuçta yetersiz insan gücü ve kayıplarımız üzerinde ağır taleplere sebep olacak teşebbüse kalkışmak yerine General Nixon bulunduğu yerde “sıkı oturmalı”, birliklerinde sahip olduğu şeyleri elinde tutmalı.

Fakat Hindistan’da askeri yönetime General Nixon’un iyimser görüşleri coşku ile ulaştı. Oradaki kuvvetlerinin eksiklerini karşılamak için gerekli nehir ulaşımı veya hafif demir yolu ulaşımının yetersizliğinden ötürü, taleplerin karşılanamayacağı fark edildi. Mezopotamya’daki idari durum tamamıyla yetersizdi.

Fakat evde ve Hindistan’da ayrılığa düşmüş askeri görüş ve politik görüş oybirliği ile ilerlemeye meyletti. İlk başta eyalet sekreteri güvenlik için istek gösterirken, aslında 4 Ekimde Kut’taki zaferden sonra daha ileri operasyonları kesinlikle kısıtlayıp Basra Vilayetini kontrol etmek için telgraf çekti. Fakat “tehlikeli noktada olan adam” olarak tanımlanan Albay Cox ve General Nixon hakkında kuvvetli tavsiyeleri olan ve Afganistan, İran, Çanakkale ve Balkanlardaki prestijimizi

artırmanın son derece önemli olduğunu vurgulayan validen etkilenecek tereddüt etti. Daha sonra ilerlemeye yönelik yön değiştirmeye başladı.

Gizli olarak vali, İran ve Afganistan'ın bize, karşı olduklarını ilan etmelerini engellemek için ilerlemenin önemli olduğunu yazdı. Hindistan'ın Kuzey batısındaki Müslüman korkusu O'nu, şunları söylemeye zorladı: "eminim ki doğru olan politika risk almaktır..." öyle bir risk ki ne o ne de onun askeri danışmanı aslında bunu tasvip etmiyordu. Şu hatırlanmalı ki, bu tavsiye yerel zemine binaendi. Yani Hindistan'ın güvenliğine dayanıyordu. Bu açıdan valinin tüm bakış açısı kısıtlanmıştı. Maalesef, bu anda Hindistan'ın askeri politikasını kraliyetinki ile bir bütün olarak etkili bir şekilde koordine etme mekanizması bulunmuyordu. Çünkü o anda kraliyet genelkurmay başkanının yükümlülükleri ve fonksiyonları belirlenmemişti. Kabine Bağdat'ı işgal etme politik avantajı o kadar şahaneydi ki mümkün olan adımı atmak için her türlü çabayı gösterme kararı aldı. Fakat soruyu ayrıntılarıyla görüşmek için özel bir departmanlar arası komite oluşturdu.

Komitede hem Lord Kitchener hem de askeri yetkililer ilerlemeye karşı çıktılar. Bunun üzerine donanma personeli ve askeri personelin katılımıyla Suriye ve Mezopotamya'daki durumun tasvip edilmesi istendi.

İlerleme için sunduğu tavsiyelerde vali, General Nixon'un daha fazla askeri güç (bir tümen ve süvari alayı) isteğini destekledi. O, bunu yaparak Bağdat'ın işgalinden bir aydan daha geç olmadan, Bağdat'a ulaşmaları gerektiğinin önemli olduğunu ekledi. Onun tahminine göre bu süre, düşmanın karşı saldırı için hazırlıkları açısından ihtiyaç duyduğu süreydi. İdari durum tamamıyla arka planda kaldı. Bu kuvvetleri karargahtan sevk etme ya da hazırlama zorlukları ne düşünülmüş gibi görünüyordu ne de General Nixon'un nehir ulaşımındaki istekleri özel komitedeki departmana bunu sunan Hindistan ofisindeki askeri sekretere bildirilmişti.

21 Ocak'ta, deniz kuvvetlerinin ve askeriye'nin durumu tasvip etmesi komitenin önüne sunuldu. Ana maddeleri şunlardı: Bağdat'ın erken işgal edilmesi mümkün olmasına rağmen General Nixon'un onu tutması kesin değildi. Türkler'in birçok savaş cephesine destek sağlama güçlüklerine izin verilse bile, düşmanın Ocak sonuna kadar 60000 adamını Bağdat'ın içine ya da yakınlarına yoğunlaştırması mümkündü. İki ya da daha fazla Hindistan birliği sağlanabilirdi ve bunlar General

Nixon'a ulaşıp karşı saldırıyı mümkün kılabilirdi. Sonuç itibariyle, ilerlemenin moral olarak avantajı mükemmel olacak gibiydi. Fakat eyaletin savaşıla ilgili sekreteri Lord Kitchener, hala daha ciddi bir şehir baskınına karşıydı.

Desteğin sağlanabilme ihtimali, Hindistan Ofisi ve Hindistan'da askeri görüşte belirgin bir değişiklik meydana getirdi. Askeri merkezde şuna işaret edildi: "Türkler'in elindeki Bağdat, hem Fırat Nehri hem de Dicle Nehri hattı tarafından ve İran'a baskı yapmak için operasyon üssü olur. Politik anlamda, bizim tutkumuz olarak görüneni zapt etmede başarısızlık durumu, Asya boyunca zayıflık olarak yorumlanır...". Ancak desteklerin ulaşmasının idari ön yargıları ilerleteceği fark edilmedi.

21 Ocak'ta, savaş komitesi valinin saygı değer görüşünü sordu. 23'ünde, başkumandana danışmaksızın, sorumlu askeri danışman olan vali, ilerlemenin riskini kabul etti ve General Nixon'a bir an önce Bağdat'a yönelmesi için emredeceğini belirtti.

Emredilen ve Fransa'dan gelecek olan iki Hindistan birliği ve Hindistan'dan gelecek olan süvari alayı gönderisinden önce General Nixon'un kendi başına Bağdat'ı ele geçirebilme yeteneğini tatmin etmeme şartıyla savaş komitesi bu adımı onayladı.

Yukarıda yapılan açıklamalar kararın alınmasına sebep olan çok sayıdaki yazışmanın sadece en yakın özetini vermektedir. Resmi ya da gizli eyalet sekreteri ile Genel Vali arasındaki, Genel Vali ile Albay Cox arasındaki, General Nixon ile başkumandan arasındaki, General Nixon ile General Townshend arasındaki bunların yanında Genelkurmay ile diğer personeller arasındaki telgraf akışını incelemek ve burada yer vermek için çok çok fazlaydı. Kontrol mekanizmasının ne kadar hantal olduğunu göstermek için onlardan bahsetmektir önemli olan. Dağılmış düşmana karşı kararlı aksiyon sergileyecek askeri gücün karar alması 3 hafta sürdü. Ya da savunma için stratejik karar almayı ertelemişti. Komitelerde sorumluluk paylaşımı tartışılırken fikirler ofisten ofise, kıtadan kıtaya yayıldı.

Gerçekleştirilebilecek olan Bağdat ilerlemesinin başarıya ulaşp ulaşmayacağı, General Townshend'in düşmana ait desteği önleyip önleyemeyeceği ve şehri elinde tutup tutamayacağı bir tahmin meselesiydi. Durum şundan ibaretti; Hindistan'daki başkumandanı General Nixon bilgilendirdiğinden beri, Bağdat'a

ilerleme stratejik olarak mümkün görünmesine rağmen diğer yerlerdeki stratejik amaçlarla koordinesi hiç göz önünde bulundurulmadı.

Belki de en belirgin olan özellik, sorumlu tüm otoritelerin ya savaşın ve idarenin dayanışma içerisinde olması ya da Mezopotamya'daki güçlerin durumunu fark etmedeki başarısızlıklarıydı.

Daha fazla ulaşım için General Nixon'n defalarca talepte bulunmuş olmasına rağmen, idari zorlukları oldukça güçlü bir şekilde sunmasına rağmen ve de Hindistan'daki Genelkurmay'ın maslahatın şartlarını geliştirmek için ne kadar az şey yapıldığını bilmesine rağmen, yine de bir felakete uğramaksızın “devam edecek” olan bir hareket olarak görünmekteydi. Harekat en azından tehlike arzedecek, idamesi mevcut, ancak balık-ekmek mucizesi gibi bir idari mucize ile kıyaslanabilecek, kendisini iki misline çıkarabilecek çapta, bağlantılarına 100 mil(ort. 160 km) daha katabilecek bir hareket olduğu şeklinde bir izlenim veriyordu.

Eğer idari durum sağlıklı olsaydı, savaş durumu asla umut verici olamazdı. Fakat ilerleme kararına sebep olan tüm tartışmalar boyunca General Nixon'un, düşmanı karşı kazanma yeteneği hiçbir zaman ciddi bir şekilde sorgulanmadı. Bu zamanda önemli stratejik gelişmeler gerçekleşiyordu. General Nixon, Savaş ofisindeki generalden, rütbeli personelin raporlarından Mısır'dan ya da başka yerden Türk takviye güçlerinin Kafkaslardan, Musul'dan (Mezopotamya'nın üzeri) ve Suriye'den Bağdat'a doğru ilerlediğini öğrendi. Bu raporlardan bazıları belirsiz, bazıları da çelişkiliydi. Bunlar söylentilerle ya da karşıt söylentilerle karışmıştı. Kuvvet karargâhında bunlara çok önem verilmedi. Ktesifon⁵⁷, da düşmanın gücü ve düzeni, yerel durum istihbaratı hakkındaki söylentiler dikkat çekmekten çok uzaktı. Fakat Kasım ayının ilk iki haftasında, karşılıklı olarak doğrulanan kesin raporlar farklı kaynaklardan iletildi. Halil Paşa kumandasındaki Türk birlikleri Bitlis'ten Bağdat'a doğru hareket ediyordu. Konya ve Der Zor'dan doğuya doğru askeri kuvvetlerin hareket belirtileri vardı.

⁵⁷ Ktesifon(Ctesiphon), şimdiki Irak sınırlarında Bağdat'a yakın bir yer(y.d.).

4.2.5.3. Selman-ı Pak Muharebesi ve Kut'a geri çekilme

16 Kasım 1915'de, Halil Paşa⁵⁸'nın birliklerinin Bağdat'ı ele geçirmek için Bitlis'den ayrıldığı ve General Von Der Goltz komutası altındaki sevkînin onun Mezopotamya yolu üzerinde olduğu hakkında bir rapor, savaş ofisinden General Nixon'a ulaştı. 19 Kasım 1915'de, General Townshend, Türk takviye kuvvetlerinin Dicle Nehri'ne ulaştığı bilgisini yerel istihbarattan elde etti⁵⁹.

Fakat General Nixon bu noktalarda şüpheci kaldı. Benzer raporlar çok sık olarak asılsız çıkıyordu ve o, bunu "kurdun" feryadı olarak değerlendirdi. Dahası özellikle bu haberin düşman tarafından onun ilerlemesini geciktirmek için yayılmış olabileme ihtimali gibi geldi. O, kuvvetlerin İstanbul alanından Bağdat'a transferi için minimum zamanın 8 hafta ve Bitlis'ten 5 hafta olacağını bundan dolayı da Türk takviye kuvvetlerinin yakın gelecekteki planını bölmesi için zamanında varamayacağı görüşündeydi. Savaş ofisine kendi ajanlarının bilgiye 15 gün önce ulaştığını ve bunu kabul etmediğini belirten bir telgrafla cevap verdi. Şunu fark etmeliyiz ki, General Nixon'un istihbarat servisi sakinlerinin bilgilendirmeyi duyduğunda mutlu edeceğini düşündükleri şeyi belirtmek olarak algılayan ülkede gerçekten güvenilir kaynaklara ulaşmanın zorluğu tarafından oldukça engellenmişti. Onun güçleri "stratejik" bilgi elde etmek için kuvvetinde bulunan uçakların azlığı tarafından kısıtlanmıştı. Yakın ya da uzak keşif için az sayıda uçak vardı ve 11 Kasım 1915'de az sayıdaki uçaktan birini kaybettiğinde uzak keşiflere devam edemedi ve bu olay, operasyonun çok önemli bir aşaması olan hazırlık aşamasında gerçekleşti.

Fakat düşman takviye kuvvetleri varsa bile Bağdat'a ilk giren olarak onlarla başa çıkabileceği yönünde kararını verdi. Bundan ötürü ilerleme için hazırlıklara durmadan devam etti. Nehir ulaşımının kısıtlılığı ve yılın en kurak döneminde Dicle

⁵⁸ Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu'nun zor şartlar ve imkansızlıklar içerisinde, Çanakkale'den sonra İngilizlere karşı kazandığı ve bir tümeni bütün personeliyle birlikte esir aldığı eşsiz bir zafer olarak yerli kaynaklarda zikredilen Kutü'l- Amare savaşının komutanıdır. Buradaki zaferinden dolayı Halil Kut Paşa namıyla bilinir.

⁵⁹ Townshend, Halil Bey komutasında 7000 mevcutlu bir Türk birliğinin Bitlis'ten Musul'a gönderilmekte olduğu konusunda istihbarat raporları almaya başladı. Bir hafta içerisinde bu tahminler 15000 asker ve en az 12 top olarak düzeltilmişti. Bkz. Erickson, *a.g.e.*, s. 117.

Nehri'nin düşük su seviyesi yüzünden hazırlıklar çok gecikmişti. Bu hazırlıklar Kut'ta iki ay için yeterli olacak şekilde, Aziziye'de de 21 günlük ikmal malzemesi olacak şekilde ilerleme üssü kurmayı içeriyordu.

14 Kasım 1915'e kadar her şey hazır sayılırdı ve General Townsend'in ön yığındaki kıtası sevk edilen 21000 gücün tüfeklerinden 16000-17000 tüfeğin toplandığı Aziziye'yi tamamladı. 1000 katırın, 600 devenin, 600 at arabası, 200 eşek ve nehir üzerinde nakliye ile birlikte bir miktar öküz ve ineklerden oluşan heterojen bir ulaşım üzerinde ikmal malzemelerine güveniliyordu ki bu en hantal organizasyondur.

5 Kasım 1915'de, hala Kut'taki başarı sonrası ilk oluşan coşku içerisinde olan General Townshend emin bir şekilde General Nixon'a ilerleme planını sundu. Fakat daha sonra, durumu tekrar gözden geçirecek zamana sahip olunca kendi pozisyonun komutanınkinden daha kesin olarak riskli olduğunu fark etti. Yorgun ve hastalıklar yüzünden bitmiş olan kuvvetlerinin durumu hakkında daha az güven duymaya başladı.

20 Kasım 1915'de, General Townshend ilerleme için emirleri vermeden önceki gün, geriye kalan 5 uçaktan 3'ünü kaybettikleri çok talihsiz bir kaza oldu. Bu gerçekten bir felaketti. Çünkü düşmanın gücü ve birlikleri hakkındaki istihbarat hala belirsiz ve çelişkiliydi. General Nixon ve karargah personeli kuvvetin 13000 tüfek ve 39 top olarak tahmin ederken General Townshend bunu 10900 tüfek ve 30 top olarak aşağıya çekti. Aslında her iki tahminde doğru değildi. General Nixon, General Townshend'in önünde 3 tam ve bir de yarım zayıf tümenin olduğunu zannediordu.

Savunma Bakanlığı'ndaki Generaller, düşman kuvvetlerini 18000'e yakın tüfekli askerle Ktesifon kenti dolaylarına getirdiler. Bu kuvvetlerin gelişi, aslında üç uçaktaki pilotların biri tarafından, daha ayın 20'sinden önce gözlemlenmişti. Dahası işin ironik tarafı, pilotun Türk mevzilerini gösteren haritası, neredeyse hiç haritası olmayan Türk komutana büyük fayda sağlamıştı. Düşmanın sayısal kuvveti onun tek güce ulaşma yolu değildi. Daha öncesinde ulaşmış olan iki yeni tümen, 45 ve 51. Tümenler, Mezopotamya'da bugüne değin karşılaşılan oldukça zayıf birliklerden çok farklıydı. Moralleri yüksek ve disiplinlilerdi.

20 Kasım 1915'deki durum genel itibariyle şöyleydi: General Townshend 13700 tüfekli askerle, kendisinin 11000 zannettiği ve askerlerine de sadece 10000

dediği, aslında 18000’lik bir güce karşı saldırmak üzereydi. Hiç kuşkusuz, askerleri yorgundu ve belki biraz da zayıftı; ama yinede General Townshend’in mantığıyla, moralleri yükseltmek için düşman kuvvetlerini azımsamak, bizim “bilgi” dediğimiz şeyi sorgulayacak bir hareketti.

General Townshend’in planı Türkleri Ktesifon’daki mevcut konumlarından açığa çekme amacıyla Leç’ten Dicle’nin sol kıyısı boyunca ilerlemektir. 21 Kasım 1915’de bu emirlerini bir toplantıda emri altındaki komutanlara bildirdi. Planıyla ilgili tüm detaylar Resmi Tarih’in (Official History)2. cildinde verilmiştir. Burada şu kadarını anlatmamız yeterlidir: bu olayda başarı-en önemli noktadır- saldırı ile dağılmak üzere olan tüm askerlerin, umumi bir ihtiyat olmadan savaşa getirilmeleri için, manevraları oldukça ayrı olan birliklerin hareketlerinin kesin bir şekilde birleştirilmesine bağlıydı. Bu bilindik taktik hareketleri bir tarafa, biz, o zamanki komutanların bilmediğinin de farkında olarak, hem stratejik hem de taktiksel açıdan olayın oldukça tehlikeli olduğunu görüyorduk. Komutanların bildiği açıdan baktığımızdaysa olay, idari olarak umutsuzdu. General Townshend’in ulaşım, tedarik ve tıbbi kaynakları yetersizdi. Destek birlikleri uygun olsalar bile, ona ulaşamıyordu. Kurmuş olduğu irtibat Bağdat’ın ele geçirileceği ve yaralıların burada tedavi edileceğine, yarısından çoğunu tahıl, hayvan yemi ve odunun oluşturduğu deniz ulaşımının uygun olacağına bağlıydı. Bu durum, kendinin 2400 kişilik ihtiyacı karşılayacağını düşündüğü gemideki revirde, 500 kişilik yer vardı.

Ktesifon savaşındaki ilk hareket, 21 Kasım 1915’te öncü birliklerin saat 14.30 da, ayın 22’sinde başlatılan savaş için yaptığı ilerlemelerdi. Başlangıçta bir çok sebeple zamanlamasının yanlış olmasına karşın hareket başarılıydı. Savunmanın topçu ve tüfek atışları umulmadık bir şekilde keskin ve yoğun. Savaşın şiddetinden, General Townshend’in birliklerinin öncekilere hiç benzemeyen bir saldırıyla karşı karşıya olduğu açıktı. Buna rağmen, azimli bir dayanıklılıkla 5000 dönümlük ovada muhteşem bir ilerleme sağladılar ve kendilerini düşmanın ikinci müdafaa hattına konuşlandırıp birçok esir ve silah elde etmeyi başardılar. Fakat öğleden sonra 5’e doğru o kadar çok yaralı vardı ve birlikler öylesine tükenmişti ki , General Townshend var gücünü kullandığını ve yapabileceği tek şeyin, bir sonraki

gün yeniden saldırabilmek için geri çekilmek ve dağılmış birliklere yoğunlaşmak gerektiği durumuyla yüzleşmek zorunda kaldı⁶⁰.

Gece ilerlediğinde, yaralılar ortaya çıktığında ve 4500 kişilik bir kayıp olduğu görüldüğünde, bunun bile söz konusu olmadığını görmeye başladı ve tüm gece boyunca birliklerini yeniden organize etmesinin çok zor olacağını anladı. Şansına, düşmanda beklemedeydi. Karşı saldırıya geçmek yerine ikinci mevzide tüm gece sahip olduğu tek zinde kuvvet olan 51. Tümeni savaş alanına getirerek bekledi. Bu sayede 13. ve 18. kolorduları düzenleyerek ordunun birleşimini sağladı.

Ayın 23'ünde şafak vakti, Türklerin bir önceki gün takviye almış olacağını düşünen General Townshend, herhangi bir saldırıya başlamanın imkânsız olduğuna ve tek mantıklı yolun, olabilecek en kısa sürede birlikleri nehirde toplamak olduğuna karar verdi. Durumu fark eden Türk komutan Nureddin, karşı bir saldırı yapmaya karar verdi ve aynı gün saat 15 civarında 13. Türk kolordusu ve bir saat sonrada 18. kolordu harekete geçti. Saat 19 dolaylarında tüm gece boyunca süren ve o kadar şiddetli olan bir yeni bir savaş başladı ki General Townshend düşmanın yeniden sağlamlaştığı kanaatine vardı.

O sıralarda trajik bir olay meydana geldi. Birkaç yüz civarında yaralı ile baş edebilecek şekilde düzenlenmiş olan tıbbi personeller, anlatılamayacak kadar korkunç bir durumda 3500 yaralıyla baş etmeye çalışıyordu. Leç'te 500 kişilik barınağı olan gemi reviri hazırda. Fakat bunlar daha esas savaş başlamadan damla damla gelen yaralılarla dolmuştu. Sonuç olarak, ayın 22'sinde savaş yaralıları gelmeye başladığında, ince kıyafetleri sıırıslam olmuştu. Vücut derileri sert rüzgâr yüzünden neredeyse soyulmuştu ve kalabilecekleri bir yer de yoktu. Bu adamlar sarsıntılı bir şekilde sert çölün içindeki ambulansa çevrilmiş yastıksız, yorgansız ordu

⁶⁰ Selman-ı Pak Savaşı, 22 Kasım 1915 günü İngiliz birliklerinin yoğun topçu ateşiyle başlamıştır. Bu top ateşinin desteğiyle İngiliz kuvvetleri ilerlemeye başladılar. Ancak çok geçmeden Türk kuvvetlerinin top atışları bu ilerleyişi durdurdu. İngiliz birliklerinin oluşturmuş olduğu kuşatma çemberinin, Nureddin Bey'in 41. Türk tümenini kuzeye doğru yönlendirmesiyle yarılması sağlandı. Ardından 7. Alayı da sol kanada sevke etti. Verilen bu isabetli karar neticesinde İngilizlerin çevik kolu bozularak, kuvvetleri geri çekilmeye başladı. Bu esnada taarruzu devam ettiren Türk birlikleri İngiliz kuvvetlerini imha etme aşamasına kadar gelmiştir. Ancak hızlı geri çekiliş bunu engellemiştir. İngilizler bu noktada ağır zayıatlar vermişler ve saunma hatlarının çok gerisine çekilmek zorunda bırakılmışlardır. Bkz. Taş, *a.g.e.*, s. 50-51.

taşıma araçlarına doldular. Bu ambulanslar o kadar faydasızdı ki, Basra'ya kadar sürecek yolculuğa dayanmak zorunda olan uzuvları kırık yaralılar, sarsıntının acısına dayanmaktansa ya kendilerini dışarıya atıp elleri ve ayakları üzerine süründüler ya da arabanın en alt katındaki işe yaramayacak düzeydeki yaralılarla ölümlerin vücutlarını aralarında yorgan olarak kullandılar. Küçük vapurlar 600 kadar vakayı taşıdılar ve bu vapurların yerlerine ulaştıklarındaki halleri tarif edilemezdi⁶¹.

24 Aralık 1915 sabah dokuz gibi, General Townshend tüm birliklerini işlevsel olarak toplamayı başardı ve General Nixon'un gemileri Leç'te geri çekmesini onaylama kararı yerine prestijinin hatırına kalmaya karar verdi. Aynı gece, İngiliz kuvvetlerinin ilerlediği haberiyle kandırılan ve General Townshend'in hareketleriyle şaşırmış olan Nureddin Komutan, aslında saat 4'te, inzivaya çekilme kararı aldı. Fakat İngilizlerin ilerlemediğini görünce hareketi durdurdu ve birlikleri geri çekti.

25 Aralık 1915 günü ortasında, düşmanın geri çekildiğinden haberi olmayan Townshend, stratejik ve taktiksel bir kazancın, belli olmayan politik bir prestijden daha mantıklı olduğunu düşünerek Leç'e doğru çekilmeye karar verdi.

Öğleden sonra, tüm gece dinlenmiş olan düşman birlikleri Diyala Nehri'nden ilerledi. Fark edilmeden geri çekilen kuvvetler Townshend yeni destekleri tarafından durduruldu. Zaten hareket emrini vermiş olan da, geri çekilmeye karar veren de oydu.

Saat gece 01 civarı, süvarileri Araplar tarafından yağmalanan Türkler, bu geri çekilmeyi bastırdı ve Leç'e ulaştı. 27'sinde çekilmeye devam etti ve 6. süvari birliğine katıldılar.

28 Aralık 1915, saat 10 gibi, tüm birlikler sonraki iki günlerini yaralıların ve malzemenin boşaltılmasıyla geçirecekleri Aziziye'ye ulaştılar. Bu sıralarda, hala büyük Türk takviye birliklerinin ulaşmış olduğu izleniminde olan Townshend, Kut'da geri çekilmeye karar verdi. Bu konuda, "Mart ayına kadar Bağdat'a ilerleyemeyeceğimizden dolayı, Kut kenti birliklerimizin toparlanabilmesi için en uygun yerdir" demek durumunda kaldı.

⁶¹ 22-26 Kasım 1915 tarihinde yapılan Selman-ı Pak muharabelerinde İngiliz birlikleri ezilerek yüzde otuzu imha edilmiştir. Bu meydan muharebesi Türk tarihindeki engin zaferlerden biridir. Fakat hakkında çok az malumat bulunduğundan unutulmuş zaferler arasındadır. Bkz. Taş, *a.g.e.*, s. 51.

Bu yüzden 30’unda düşman tarafından gözetlenerek geri çekilme tekrar başladı. Düşmanın süvari Birlikleri, kendilerini kaybettirmeyi ve asıl birliklerin arkasında hareket etmeyi akıl ettikler ve hareketlerini İngilizlerin hareketleri olarak rapor ettiler. Seferin 30. ve 31. gecesinde Türkler, ani bir saldırı yaptılar; fakat sıcak temastan sonra Townshend gizlediği birliklerini açığa çıkardı. Kuala Shadi’ye doğru 26 millik bir geri çekilme yaptı. Birlikler 1 ve 2’sinde buraya ulaştı ve gün içersinde geri çekilmeye devam etti.

6. Tümen, ayın 3’ünde sabah, Türkler’in çok da uzakta olmadıkları Kut kentine kayıplar ve bitkinlik yüzünden nerdeyse tamamıyla etkisiz bir şekilde ulaştı.

Bunlardan dolayı, parlak başarı zinciri kırılmıştı. Bağdat’a tüm dünyanın alkışlayacağı şahane bir zaferle girmek yerine, General Townshend pahalıya mal olmuş taktik başarısını elde etti ve büyük bir stratejik yenilgiyi devam ettirdi.

Zararın büyüklüğü ne General Nixon ne de Hint hükümeti tarafından kavranabildi. Geri çekilme başladığında General Nixon hala savunma yapmayı hayal ediyordu. Mart’ın ortasına kadar ulaşım desteklenirse, takviyeleri ve birlikleri Ocak’ın ortasına kadar kendisine ulaşırsa, Hemedan’a giden 11000 askeri olan birliklerini İran’ın kuzeyine çekmesi düşünülen Rusya’nın işbirliğinden emin olunursa, savunmaya devam etmeye hazırды.

Böylesi bir güvenle, Kut’un aşağı taraflarında karargah yakınında alternatif bir savunma pozisyonu almayı düşünmeyi bile reddetti. Görüşleri vali tarafından onaylandı. Vali de zaten hala Bağdat işgalinin, Almanların İran ve Afganistan’daki entrikalarına karşı koymak için en iyi araç olduğunu ve Mezopotamya’daki başarının, Hindistan dahil bu ülkeleri sessiz tutmanın ana faktörü olduğunu düşünüyordu. General Nixon’un kararlarını onaylarken, Eyalet Sekreterinden “D” kuvvetlerine bir birliğin daha eklenerek toplamda beş olmasını istedi. Hiç kimse kuvvetlerin deniz ulaşımını arttırmanın imkansız olduğunun farkında değildi çünkü uygun gemi, karargah ve birliklerin ani saldırısını sürdürebilecekleri iletişim ve ulaşım yoktu. İdari kısımda stratejik konumla ilgili bir yargıda bulunmamıştı.

Gelecekle ilgili planları ne olursa olsun, General Nixon stratejinin önemli bir noktasıyla ilgili ani bir karar verme isteğiyle karşı karşıya kaldı. Townshend’in ilerlemesi ya da geri çekilmesiyle ilgili karar vermek zorundaydı. Bu niyetle baharda, saldırı kuvvetlerini yenilemeyi düşünüyordu. Geri çekilmenin iletişimsel

sorunları azaltacağını, ulaşım yükünü hafifleteceğini ve eğer ilerlerse düşmana mevcut idari sıkıntıları yansıtacağını biliyordu. Townshend'in birliklerine doğru geri çekileceğini fark etti. Bu önemli bir noktaydı çünkü deniz ulaşımında büyük bir eksiklik vardı ve gemideki askerlerin ilerlemesinin gecikmesi, bu askerlerin muhtemelen yağmurlu bir havada çölde ilerlemesi ve Kut'daki mevcut savunma ve iletişim imkânları tarif edilemeyecek düzeyde kötüydü.

Hay kenti ile Dicle arasında bulunan Kut, belli bir stratejik öneme sahipti. Çünkü Bağdat'tan, Basra'ya olan Türk ilerlemesine hitap ediyordu. Üstelik tamamı mevcut gemilerle taşınamayacak olan belli malzemelere sahipti. İlâveten, Kut'un işgali ile General Nixon'a, Basra Vilayeti ve civarını kontrol etmesini sağlayabilecek avantajlar olabilirdi. Karar bir bakıma Townshend tarafından General Nixon'un elinden alınmış gibiydi. Çektiği bir telgrafta birliklerinin hareket edemeyecek kadar tükenmiş olduğunu, malzemeleri boşaltmak için zaman olmadığını ve bu yüzden olduğu yerde kalması gerektiğini yazmıştı. General Nixon cevabında ona tam yetki verdi ve niyetinin mümkün olduğu kadar ileriye odaklanmak olduğunu belirtti. İki gün sonra General Nixon, Townshend'den gelen Kut'un sürekli bir karargâh olmasını, bunda iki aylık bir rahatlamayla Amara'daki takviye birliklere yoğunlaşmasını sağlayacağını bildiren bir öneriyi onayladı. En azından bir aylık bir rahatlama bekleyen Townshend, Bu haberin ardından sözünü geri aldı ve iki ay beklenildiği takdirde 6 tûmenden olacağını düşündüğü çok daha büyük bir kuvvetle karşı karşıya kalılabileceğini ve bu yüzden Kut'un 40 mil(ort. 65 km) ilerisindeki Ali Garbi'ye çekilerek burada ana kampı koruyan bir güç olarak konuşlanmayı önerdi. Kut'daki konuşlanmaya güvenemeyeceğini; çünkü çok dar bir yarımada sıkıştığı için düşman tarafından kolaylıkla çevrilebileceğini, birliklerinin dinlendiğini ve mermileriyle bazı ağır silahlarını korumak veya yok etmek için hala vaktinin olduğunu söyledi.

Bu sıralarda Hindistan'da Genelkurmay bu durumla meşguldü. Fakat herhangi bir kararla ilgili sorumluluk almaya da gönülsüzdü. Son istihbarat raporlarından edindikleri bilgiye göre, düşman 1916 Ocak ortalarına doğru hem Townshend'in birliklerini ele geçirebilecek hem de dinlenmesine karşın 20000 yeni asker ilave edebilecekti. Fakat Başkumandan kararın sorumluluğunu üzerinden attı. Muhtemelen olayın sadece General Nixon için değil tüm imparatorluk için önemli

olduğunu fark edemedi ve General Nixon'a Fransa'dan beklemekte olduğu takviye birliklerin Akdeniz'deki düşman denizaltılar ve ulaşım zorlukları yüzünden ertelendiğini söyledi. Sağlığı hayli kötü olan General Nixon yenilenmiş bir saldırı fikrinden vazgeçmeyi reddederek sorumluluğu kabul etti ve Townshend'e Ali Garbi'ye çekilmekle ilgili önerisini onaylamadığını telgrafla bildirdi. Gerekçesi ise yaklaşık iki ay toparlanma uzak bir ihtimaldi ve gelecek hafta içerisinde Ali Garbi'de Townshend'in arkasında süvari ve piyade birlikleri katılacaktı. Kut'dan geri çekilmek, düşmana Hay hattında ilerleme imkânı açacaktı ve İngiliz moral ve prestiji için oldukça kötü olacaktı. Ayrıca Türkler yeni bir ilerleme yapmıyorlardı ve askeri bir gereklilik yoktu. Bu kararlara varmada General Nixon, ayın 31'ine kadar iki yeni birliğin katılacağını ve Kuzeybatı İran üzerinden Rus ilerlemesi yardımı alacağını hesapladı. Fakat hiçbir umudunu gerçekleştirmese de ilerlemeyi devam ettirmenin idari açıdan getireceği zorlukları göz önüne almış gibi durmuyordu. Bununla birlikte Townshend, 7 Aralık 1915'te, birliklerin Ali Garbi'ye erken gelme olasılığından tamamıyla emin olduğunu ve Kut'da kalacağını bildirdi. Aynı gece, nehrin her iki kıyısından akıntıya doğru düşman kuvvetlerinin hareketlerini ve kıyının sol tarafında iki düşman birliğinin bulunduğunu rapor etti. Türkler yaklaşmıştı ve kuşatma başlamıştı⁶².

Bağdat'a ilerleme kararında olduğu gibi, Kut'da bekleme kararında da olayın risk boyutunu tam, açık bir şekilde hesaplanmamıştı. Ktesifon'daki yenilgi telafi edilmemişti. Yenilgi olduğunda olayı kapatabilecek stratejik destek birliği yoktu. General Nixon'un şu an için sahip olduğu mevcut askeri birlik, denizdeki iki tümen, geliş vakti belli olmayan ve iletişimde dikkatli olunması gereken iki tümendi. Aralık başında deniz ulaşımı en fazla 175 tonluk hizmet sağlayabilecek 16 küçük vapur, 12 römorkör ve 47 dubadan ibaretti. Hal böyleyken iki tümene daha hizmet edebilecek şekilde genişlemeliydi. Yer, zaman ve idari faktörler iyice düşünülmemişti.

⁶² Farklı bir kaynakta bu kuşatmanın 5 Aralık 1915'te başladığı ve akabinde kuşatmanın gidişatıyla ilgili şunlar ifade edilmektedir: 45. Piyade tümeni Kutü'l- Amare'yi kuşatmak için ileri hareket etti. 6 Aralık akşamı Townshend 45. Piyade Tümeni tarafından sıkıştırıldı ve Türkler Dicle Nehri'nin her iki yakasından aşağıya doğru uzanan 15 km'yi kontrol altına aldılar... İngilizler Kutü'l- Amare'nin kısmi olarak kuşatılmasını beklerken, klasik bir savunma zinciri ve tahkim edilmiş siperlerin oluşturduğu bir hat karşısında hazırlıksız yakalandılar. Nurettin, Townshend'i bir yarımada hapsedmiş ve ayrıca Kutü'l Amare'ye karşı girişeceği harekati düşman yardım birliklerinin etkilemesini önlemek için birliklerini nehrin aşağısına sevk etmişti... 10-11 Aralık 1915'te İngilizler'e

Ktesifon'daki yenilgiden sonra General Nixon'un stratejisi tam bir fırsatçılıktı. Bir defa Kut'ta kalmak gibi hayati bir karar –tüm kuvvetlerin güvenliğiyle ilgili bir konu- alt kademedен bir Generale, Townshend'e verilmişti. Townshend'in kendisi de tutarlı değildi; birlikleri yorgun olduğu için Kut'ta dinlenmek istedi, daha sonra da birlikler dinlenir dinlenmez geri çekilmek istedi. Hindistan'daki Genelkurmay – isabetli bir kararla- geri çekilme taraftarıydı fakat olayın sorumluluğunu hasıraltı ettiler ve sorumluluğu aklı başka bir saldırıya saplanmış olan General Nixon'a bıraktılar. Nixon'da sorumluluğu ayrılmakla ilgili son bir çaba gösteren Townshend'de bıraktı. Daha sonra da Başkumandan olarak sorumluluğu kabul etti ve geri çekilmeyi durdurdu.

Olay acınası bir strateji eksikliği ve askeri bir sorunu sadece savaş açısından ele almanın tehlikesinden ibaretti. Mantıklı stratejik ilkeler, Bağdat'ın hayati politik önemi ve vazgeçmeyi reddederek prestiji sürdürme zevki yüzünden ihmal edilmişti. Bu faktörler yüzünden, Mezopotamya'daki tüm birliklerin yeniden düzene girinceye kadar geniş çaplı bir saldırıyı sürdürmenin fiziksel olarak imkânsız olacağı gerçeğinin ağır basmasına yol açmıştı. Prestiji, Townshend'in birliklerinin ana karargâhtan 300 mil uzakta riske atarak sürdürmek çok mantıksızdı. 4 Aralık'ta, 6. Tümenin geri çekilmesine ve dinlendikten sonra makul bir miktar askeri malzemenin boşaltılmasına karar verilebilinirdi. 7 Aralık 1915'te, Townshend, Kut'ta tıkanıp kaldı. Takviye birlikler çok yavaşça, uygun malzeme olmadan ve düzensizce yaklaşıyorlardı. İdari sıkıntılarda General Nixon'a yardım için hiç etkili bir şey yapılamadı⁶³.

General Nixon, nihai kararıyla ilgili Townshend'i bilgilendirmek için şunları söyledi: “Kut'ta kaldığın sürece, üstün durumdakilere direnerek bir müfrezenin görevini tamamlıyorsun.”.

karşı pek başarılı olamayan ilk taaruzlar başladı. Bkz. Sabis, a.g.e, s. 108; Erickson, a.g.e., s. 130-134.

⁶³ General Townshend Selman-ı Pak Muharebelerinde, Albay Nureddin Paşa'ya karşı savaşmıştır. İki tarafında birbirine karşılıklı taaruz hareketleri olmuştur. 24 Kasım 1915 günü Townshend ordunun daha fazla dağılmasına imkan vermemek için geri çekilme kararı vermiştir. Nurettin Paşa'da aynı düşünceler içerisindeydi. Nurettin'in süvari alayından İngilizler'in geri çekilmekete olduğu haberini alan Türk birlikleri geri çekilme kararını iptal ederek hemen taarruza geçmişler; fakat meydana kimseyi bulamamışlardır. Bu muharebeler İngilizler'in geri çekilmeleriyle son bulmuş, dolayısıyla kazanan Nurettin Paşa ve ordusu olmuştur. Erickson, a.g.e., s. 121.

Bu öyle bir müfrezeydi ki, İngiliz İmparatorluğuna, düşmandan çok daha pahalıya mal olduğunu ispat etmek üzereydi.

4.2.6. (BÖLÜM VI)

4.2.6.1. 1915 Kışı'nda Mezopotamya'da genel durum ve İngiliz politikası

General Townshend'in kuvvetlerinin Tizpon'daki yenilgisi ve bunu müteakiben gelen pasif savunmalı "stratejik ayrılma" varsayımları oldukça ciddi idi. Ayrıca bu durum, Mezopotamya'nın genel durumu üzerinde olumsuz bir geri çekilmeyle sonuçlandı⁶⁴. Aşiret liderleri İngilizlere göstermeleri gereken sadakat konusunda tereddüte düşmeye başladılar. Yalnızca Dicle'de değil, Nasiriye'de, Fırat'ta, iletişim hatlarında, Şatra ve çevredeki petrol alanlarında da askeri durumdan kaynaklanan huzursuzluklar görülmekte ve sürekli düşman takviye birliklerinin yaklaştığı yönündeki söylentiler etrafta kol gezmekteydi.

Bu konular, Ev'de endişeyle karşılanıyordu. Ancak ilk başta General Nixon'un Kut'ta konuşlanarak birliklerini tamamen dağıttığı ve bu yüzden Dicle'deki stratejik durumun tehlikede olduğu anlaşılmadı.

24 Aralık 1915'te, Türkler, Kut'a büyük bir saldırı düzenlediler. Bu saldırıyla General Townshend, Kafkaslardan 52. Tümenin yaklaştığı yönündeki söylentiyle yeni başlamakta olan düşmanca bir bölünmeyi fark etti. Büyük bir azimle geri püskürtülen saldırı, Türkler'e çok fazla ölü ve zayiata sebep oldu⁶⁵. Aktif bir kuşatmayı terkedip Kut'u yalnızca abluka ile düşürmek için 26 Aralık'ta nehrin sol kıyısına daha fazla birlik yerleştirdiler. Böylece General Townshend ile ona destek kuvvet olarak gelebilecek herhangi bir birlik arasında durabileceklerdi. Bunun sonucunda Kut tamamıyla kuşatılmıştı ve elindeki asker azığının İngiliz birliklerine bir ay, Hint birliklerine ise iki ay yeteceğini hesaplamış olan General Townshend yardım kuvvetlerinin Ocak'ın ortasından sonrasına kalmaması konusunda acil çağrı

⁶⁴ Yenen tarafı desteklemek her zaman kaygı verici bir durum olmuştur(y.d.).

⁶⁵ İngiliz ve Türk kaynakları 1915 yılının bu son zamanlarında yapılan taaruzlar için iki tarafında başarısız olduğu konusunda hemfikirdir. Her iki tarafta el bobbalarıyla, tüfeklerle ve süngüyle göğüs göğüse geçen cetin mücadelelerden bahseder. İngiliz tarihçilerine göre Türkler'in kaybı 2000'di; fakat modern Türk resmi harp tarihine göre 490'ı ölü olmak üzere toplam zayıat 1000'di. bkz. Erickson, a.g.e., s. 138'den naklen T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Irak-İran Cephesi 1914-1918*. c. III, 1. Kısım, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 478-79.

yaptı. Türkler'in, saldırıyı artırma niyetlerinin olmadığını fark edemediği için, 24'ünde olduğu gibi cephanesinin yetmeyeceğini bildirdi.

13 Aralık 1915'den bu yana durumla ilgili birçok müzakere yapmakta olan, ancak bir türlü işe yarar bir sonuca ulaşamayan Savaş Komitesi bir kez daha sayısız otoritenin fikirlerini göz önünde bulundurdu. Hindistan için Eyalet Sekreteri, onun Askeri Sekreteri, Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Başkanı⁶⁶, Genel Vali, Vali'ye bağlı Başkomutan, Vali'nin Kurmay başkanı ve tabii ki General Nixon savaş komitesini oluşturmaktaydı.

Komite'nin vardığı sonuçlar şunlardı:

- Mezopotamya'da herhangi bir bölünme mümkün değildir. Çünkü asıl savaş alanı Fransa'dır ve en güçlü birliklerin sabit kalması gereken yer orasıdır. Bunun yanında, Mısır'da da yeterli miktarda birlik bulundurmak oldukça önemlidir.
- Kut'un kurtarılmasından sonra Mezopotamya'da İngiliz politikası tamamen savunma üzerine olacaktır⁶⁷.
- Bu yaklaşım ışığında savunma konumları Kurna ve Shaiba'da hazırlanacaktır.

Bir başka deyişle General Townshend'in kurtuluşu Mezopotamya'daki asıl politikamıza destek vermek için sefer etkinliklerine kısıtlamalar getirilecektir.

Ancak, Kut'un kurtuluşu, tek sorun değil gibi görünüyordu. General Nixon iki farklı seçenekle karşı karşıya kaldı: ya elindeki birliklerle çabuk hareket etmek, ya da bir savaşa başlamadan önce tüm destek birliklerin toplanmasını beklemek. Destek birlikleri ile ilgili durum pek iç açıcı değildi. Fransa'dan gelen 3. ve 7. Tümenler çok fazla gecikmişlerdi ve Tümenlerin alt komuta dizilişleri ve birlikleri Tümen pörçük geliyorlardı. Çünkü Marsilya'da birlik taşıma amacına hizmet edebilecek gemiler bulunmuyordu ve Basra'daki kafilenin ulaşmasını hızlandırmak için birlikler planlandığı üzere Mısır'da bir yeniden düzenleme için duramamışlardı. 12 Aralık 1915'te, yardım birliklerinin ve Dicle birliğinin kumandasını almak için Hindistan'dan Amara'ya gelen General Alymer'in hesaplarına göre, 3 Ocak'ta ancak 7. Tümeni, bir süvari tugayını ve yaklaşmakta olan bir piyade tugayını alabiliyordu.

⁶⁶ Kendisi herhangi bir sorumluluk kabul etmemiştir(y.d.).

⁶⁷ Bu durum tabii ki, o zaman ülkedeki birliklerin etkisiyle bu şekilde varsayılmıştır(y.d.).

Bu da, tüm birliklerinin toplanmasının üç haftadan önce gerçekleşmesi de mümkün değildi.

4.2.6.2. Şeyh Saad, Vadi, El-Hanneh ve Diyala savaşları

General Townshend, 1916 Ocak'ının ortasında gönderilmek üzere acil yardım talebinde bulunuyordu. Bu General Alymer'in, ayın 3'ünden önce varması gerektiği anlamına geliyordu. Bu yüzden General Nixon Dicle birliklerinin ilerleyip gücünün üstünde bir birlikle karşılaşmasını istememesine rağmen⁶⁸ operasyonun başlaması kararını verdi. Bunun için General Alymer'e Şeyh Saad⁶⁹ ile birlikte ayın 3'üne kadar oraya doğru ilerlemeleri emrini verdi. O güne kadar birlikleri tamamen hazırlıksız olan General Alymer Ali Garbi'de 7. Tümen, 6. Süvari Tugayı ve bazı piyade birliklerini (16 tabur, 17 zırhlı birlik ve 42 top) bir araya getirmeyi başardı. Bu sırada doğu yönündeki Türk birliklerinin hareketlerinden, Kut'a bir ağır saldırıya daha niyetleri olmadığı sonucuna vardı ve bu yüzden General Townshend'in durumu önceki önemini ve aciliyetini yitirdi. Elinde tahmin edilenden biraz daha fazla zaman olduğunu fark eden General, 7. Tümeni kumanda eden General Younghusband'a, Şeyh Saad'e herhangi bir saldırıda bulunmaması ve General Alymer birliklerin geri kalanını getirene dek konumunu koruması emrini verdi.

Maalesef bu emrin anlaşılmasında bir yanlışlık oldu ve 6 Ocak 1916'da 7. Tümenin oldukça yetersiz bir topçu desteğiyle Şeyh Saad'e saldırmasıyla sonuçlandı. Ayın 7'sinde geri dönülemez bir savaş başlatılmış oldu. General Alymer o gün operasyonların yönünü öngörmüştü. Ancak ağır top ve tüfek saldırıları karşısında, güneşin saldıran tarafın gözlerine karşı olması dezavantajı ve serap dezavantajı ile küçük boyutta bir hamle yapabildi. Gece ve bir sonraki gün hareket kabiliyetini zorlaştıran ağır yağmur sebebiyle hiçbir ilerleme kaydedemedi. Ertesi gece zemin yine ıslaktı. Fakat Türkler'in bulundukları yerin bir kısmını boşaltmaları sebebiyle ayın 9'unda General Alymer düşmanın Ora ve Sinn'e doğru çekilmesiyle Şeyh Saad'e doğru ilerleyebildi. Bu hamle, Kut'a doğru yapılmış bir hamleydi ancak

⁶⁸ Hesaplarına göre karşılaşacakları birlik böyle olmalıydı(y.d.).

⁶⁹ Şeyh Saad, muhtemelen Irak'ın güney doğusunda bulunan bir bölgenin adıdır.

18000 savaşa hazır İngiliz askerinden 4000'inin ölümüyle ve birliklerin geri kalanının büyük zarar uğramasıyla sonuçlandı.

Bu noktada General Nixon'un haftalardır –Tizpon savaşından beri - hiç üzerine düşmediği sağlığı tamamen bozuldu. Sefer komutanlığını başkasına devretmek zorunda kaldı. Bu yüzden, onca parlak başarının ardından seferin başarısızlığını araştırmak üzere kurulmuş olan komisyon bu felaketin tüm suçunu kendisinin üzerine atmak suretiyle, en azından karar vermedeki hataları ve istikrarlı bir politika izlemedeki başarısızlığı sebebiyle, General'i tekrar gündeme getirene kadar sefer tarihinden tamamen sildi⁷⁰.

Dicle birlikleri Ora ve Sinn'i savunma pozisyonunda işgal altında tutan güçlü, azimli ve dirençli bir düşmanla karşı karşıya geldiler⁷¹. Ancak 11 Ocak 1916'da, Türkler açıklanamaz bir şekilde bu savunma hatlarından çıkıp geldiler ve sol kanat kuvvetlerinin uçsuz bucaksız çölde, “açık hava” pozisyonunda bulunan Vadi'nin hatlarına doğru ilerlemeye başladılar.

General Townshend'e yardımcı kuvvet gelmesiyle ani bir atak yapmak zorunda hisseden General Alymer bu yeni durumda düşmana karşı kendilerine hareket üstünlüğü sağlayabilecek bir fırsat gördü. Bu doğrultuda 3 geniş ve ayrılmış sütunun doğru hamle ve zamanlamasına güvenerek 13 Ocak 1916'te, Türkler'e saldırdı. Sonradan anlaşılağı üzere ne hamle ne de zamanlama planlanan şekilde seyredecekti.

Vadi'deki başarısızlığın iç-iletişim araçları ve haritalar konusunda yetersiz kaynaklara sahip olunması ve açık çölde karşı birliklerin kesin pozisyonlarını belirlemede zorluk yaşanması gibi nedenlerinin yanında birçok farklı sebebi vardı. Bu saldırının sonucunda 7. Tümen, önceki pozisyonlarından ayrılıp gece boyunca yer değiştirip kanat birliklerine bir kez daha güvenli bir yer sağlayıp doğru düzgün savaşmak zorunda bile kalmadıkları Hanneh'ya kayan düşmanın etrafını sarmada başarısız olmuştu. 7. Tümen operasyonda 1600 ölü verdikten sonra yenik düşmüştür.

⁷⁰ Kendisinin yerini o zamanlar Hindistan'da Genelkurmay Başkanlığı yapmakta olan General Sir Percy Lake almıştır(y.d.).

⁷¹ Bu pozisyonlar Suwaikiyeh bataklığı ve Dicle gibi geçilemez engellerle çevrelenmiş kanat kuvvetlerce korunuyordu(y.d.).

Bir sonraki gün aynı tümen düşmanla yakın temasa geçmek için ileri hamle yaptı. Ancak tam da o gece şiddetli yağmurun etkisiyle nehir suyu taşmaya başlayıp sel ile karşı karşıya kalınca takip eden 3 gün boyunca tümen yerinden ayrılamadı. Bu esnada düşman pozisyonunu güçlendirmeye devam ediyordu.

Üçüncü kez güçlerinin yeterli miktarda olduğunu öngören General Townshend artık yalnızca Şubat'ın 10'una kadar dayanabileceklerini söylüyordu. Buna rağmen General Alymer operasyonlara olabildiğince hızlı bir şekilde tekrar başlanması gerektiğini hissediyordu. Çünkü artık çoktan 1916'nın, Ocak ayının 18'i olmuştu ve Kut'a yetişmek için önlerinde daha çok uzun bir yol vardı.

Bu tarihe kadar hem 3. hem de 7. Dicle piyade birlikleri yerlerine varmışlardı. General Alymer, selin sağ kanattaki birliklerin hareketlerini engellemesi sebebiyle yalnızca cephe taarruzu ile sınırlanmış olmalarına rağmen Hanneh'ye saldırı yapılabilecek bir pozisyonda olduklarına karar verdi. Kara ulaşımı imkânları yoktu, İkmal ve Ulaşım personeli gerekli miktarın çeyreğinden daha azdı, topçu cephanesi sıkıntısı vardı, cephaneleri Birlik Cephane Kolonu yerine dubalardaydı. Köprü kurma malzemeleri yetersizdi⁷². Tıbbi malzemeler, istediğinin üçte birinden daha azdı. Tüm kuvvetlerdeki asker sayısı, organizasyon ve uyum açısından yetersizdi. Yine de, 21 Ocak 1916'da, cephe ateşi saldırısıyla destekleyerek bu kadar az müfreze birliğiyle nehri botla geçmeye ve 7. Tümen ile birlikte sol kanattan baskı yapmaya karar verdi.

21 Ocak 1915'te, 7. Tümen düşman siperlerine saldırdı. 1115 saat⁷³ içinde ağır kayıplarla istenilene ulaşılmıştı. Bu durum siper havanlarının yokluğuyla birlikte topçu desteğinin 3 adet vurucu batarya, dört adet 4 inçlik batarya, bir adet 4,5'luk batarya, 1 manga 4 inçlik top, 2 manga dağ silahı ve bir adet 15 vurucu batarya olması sebebiyle hiç de şaşırtıcı değildi.

Öğlen vakti geldiğinde yağmur yağmaya başladı ve kısa bir süre içinde tüm ülke çamur denizine dönüşmüştü. İletişim kesildi, ne atlar ne insanlar ne de araçlar hareket edebildi. General Alymer'in kaybı 2740'ı bulmuştu ve yaralıların durumu kötüydü. Erler tüm gece dondurucu soğuk ve yağmurda dışarıda kaldılar ve açıkta

⁷² Kasım 1915'te istenen 50 Deniz Uçağından yalnızca 23 tanesi Ocak ortaları 1916'da Basra'ya ulaşabilmişti(y.d.).

⁷³ Burada savaşta süre ifadesi olarak saat tabirinin kullanılması durumu biraz tuhaf görünse de, çevirisini yaptığımız kitapta aynen bu şekilde yer almaktadır.

kalmaktan ötürü ölümün eşiğindeydiler çünkü tıbbi ekibin tüm kahramanca çabalarına rağmen, tıbbi malzeme yetersiz kalıyordu. Sepoyların (Hindistan'daki İngiliz askerler) çoğu sabah olduğunda ölmüştü. Diğerleri ise sarsılmış, kanı donmuş ve dondurucu çamur nedeniyle sıırsıklam olmuşlardı. Yaysız el arabalarıyla saatlerce uzaklıktaki yıkıntı halindeki bölgeye götürülüyorlardı. Erler; kangren olmuş, cerahat toplamış ve kurtlanmış oldukları halde, 8 gün içinde Amara'ya ulaştılar. Arazinin durumunun vahameti normal sağlıklı bir piyadenin 4 mili iki buçuk saatte aldığı göz önünde bulundurulursa anlaşılabilir. Nehir taşıyordu, hatta sağ kanattaki küçük müfreze tamamen sele kapılmıştı. Saldırı kesinlikle başarısızlıkla sonuçlanmıştı ve 22'sinde General Alymer yaralılarını toplayabilmek için düşmanla ateşkes yapmaya zorlanmıştı.

Kurtarma operasyonlarının ilk evresinin bittiği söylenen bu durum yeni kumandan olan General Lake'i bölgeye ulaşmasıyla birlikte göreve getirdi. Dicle Birlikleri halen ciddi yenilgi içindeydi ve durum hem stratejik hem taktiksel hem de idari olarak tam bir kargaşa halindeydi. 21 Ocak'ta 7. Tümen Hanneh'da siperlerin önünde vurulmadan önce 10000 asker ve 12 top Basra'da atıl bir şekilde bekliyordu. Çünkü ön saflara geçemiyorlardı. Üste tarifsiz bir izdiham ve karışıklık vardı. Uzun bir sıra şeklinde gemiler nehrin orta yerinde yüklerini boşaltmak için bekliyorlardı. Birlikler ve cephaneler bulunan her kuru zemine dolmuşlardı. General Lake'in ilk düşündüğü şey idari yapıyı geliştirmek oldu. Bunun için hemen üssün genişletilmesine, liman yapımına tren yolu ve araç yolu yapımının olasılığının araştırılmasına başlandı.

Eyalet Sekreterine gelen bir mektupta, Genel Vali "Kut ile ilgili hiçbir sıkıntı olmadığından" bahsediyordu ve "kuşatılmış", "elden çıkarılmış" gibi terimlerin kullanılmasını onaylamadığından bahsederek devam ediyordu. Ancak Hanneh yenilgisi ile ilgili haberler Hindistan'daki hem Savaş Komitesi'ni hem de ordu Karargâhlarını alarm durumuna sokmuştu. Savaş Komitesi 26 Ocak 1915'te İmparatorluk Genelkurmay Başkanını Mezopotamya'daki durumun tam bir değerlendirmesini yapmak üzere göreve çağırmişti, seferin kontrolü ile ilgili bir

araştırma başlatılacak ve G.O.C.⁷⁴’yi Mısır’da bir İngiliz tümeni hazırlamak üzere Basra’ya gönderecekti.

O gün General Townshend, General Lake’i bu koşullarda 17 Şubat’a kadar ya da “bazı belli tedariklerin sağlanması koşuluyla” biraz daha fazla dayanabilecekleri yönünde bilgilendirdi. Bu durumun kendisi de çoktan farkındaydı ancak bu kurtarma konusunda kendisinin yetersiz kaldığı imajını vermekten korktuğu için ifşa edemiyordu. Fakat bir sonraki gün kendisinden bir tahmin daha geldi: “iki ay daha dayanamamak için bir sebep göremiyorum” diyerek Mart’ın sonunu kast etti ve hemen ardından bir telgrafla, hali hazırdaki malzemelerle birlikte Nisan’ın 27’sine kadar dayanabileceklerini bildirdi. Bu durum Ocak ortasında destek beklediğini söylediği zamanın ardından bir ilginçlik olarak algılanmıştı.

Ocak sonunda, kurtarma operasyonunun ikinci evresi başladığında Dicle’deki durum şu şekilde görünmekteydi: Hanneh’de Türkler’in 35. ve 52. birlikleri bulunmaktaydı, 51. Tümen Dicle’nin sağ kıyısının karşısındaydı, 45. ise Kut’un dışındaydı. Bununla birlikte 2. Tümen toplamda 24500 yivli tüfek ve 78 topla birlikte, Kut bölgesine ulaşmaktaydı. Diğer yandan Dicle Birlikleri’nin Şubat ortasında 23000 yivli tüfek ve 74 topu vardı. Bu yüzden General Lake karar verme noktasında ikincil güçteydi, idari bağlamda ise işler daha da iç karartıcıydı. Birkaç ek buharlı vapur da ellerine ulaşmıştı ancak Basra’ya gönderilen 29 buharlıdan yalnızca dokuz tanesi bu yolculuğa dayanabilmişti. Birlikler ise doğru düzgün bir kara ulaşım sistemleri olmadan ancak çok yavaş ilerleyebiliyorlardı.

Genel durum yalnızca siperlerdeki setleri belirli noktalarından kıran sel baskınının düşmana fırsat sağlaması ve içeri su almasıyla değil, ayrıca bir de üstteki deponun güvenliğini de tehlikeye atıyordu. Hem deniz hem de kara yoluyla yapılan iletişimi sekteye uğratıyordu. Bu şartlar altında anlaşılacaktı ki General Lake’in başlıca sorunu hem yer değiştirebilecek hem de etkili bir şekilde devamı sağlanabilecek en yüksek sayıda birliği toplamaktı. 13. Tümen’in gelmesiyle birliğin sayısının artmasına rağmen, eğer ulaşım etkili bir şekilde geliştirilmediği sürece tüm Birlikleri savaşta tutamayacakları için, taarruz gücü uygun sayıyı yakalayamayacaktı.

⁷⁴ Burada G.O.C. diye tabir edilen kısaltmanın açılımı çevirisini yaptığımız kitapta bulunmamaktadır. Bununla birlikte “General Officer Commanding” yani “Genel Komuta Subaylığı” olabileceği düşünülmektedir.

Birlikler Dicle birliklerinin devamı için ihtiyaç duyulan gerekli ikmal miktarıyla ön tarafta ancak belli bir oranda toplanabiliyordu. Ayrıca birliklerin hala kendilerine ait doğru düzgün kara-ulaşımı olmayışı durumu daha da kötüleştiriyordu. Ancak gecikmenin düşmanın savunma hatlarını kuvvetlendirmesiyle sonuçlanacağını fakat kendi saldırı kabiliyetini artırmayacağını anlayan General Lake⁷⁵, General Alymer hazır olur olmaz operasyonları tekrar başlatmaya karar verdi. Bu esnada sefer tarihinde çok önemli bir olay meydana geldi. Seferin kontrol sistemi üzerine yaptıkları araştırma Savaş Komitesine Mezopotamya'daki seferin genel savaş planlarıyla koordineli bir şekle bürünmesi ve artık genel plandan soyutlanmış bir askeri girişim olarak kalmaması gerektiğine karar verdi.

İmparatorluk politikasını etkileyecek tüm askeri girişimleri koordine etmek Savaş Bakanlığı'nda İmparatorluk Genelkurmay Başkanı'nın sorumluluğundaydı. 16 Şubat 1916'da, savaşın başlamasından hemen hemen 18 ay sonra İmparatorluk Genelkurmay Başkanı bu sorumlulukla ilgili varsayımlarını Mezopotamya'daki askeri politikanın yönetimini ele alarak tamamlamıştı. Hindistan kuvvetlerin üssü olarak kaldığından ve alınacak kararların devletin iç işlerini etkileyeceğinden İran ve İran Körfezi ile ilişkilerini hükümetin devam ettirmesi gerekliliğinden dolayı, talimatlarının Hindistan Başkumandanı aracılığıyla sefere ulaştırılması gerekiyordu. Diğer bir deyişle seferin tıpkı Avrupa, Mısır ve diğer her yerde sürdürüldüğü gibi İmparatorluk savaş planının bir parçası olarak sürdürülmesi gerekiyordu.

Bu kararın önemi pek de azımsanamaz. Mezopotamya ve onun askeri talepleri şimdi dünyanın her yerinden gelen taleplerle belirli biçimde ilişkilendiriliyordu. Bu taleplerin yarattığı genel durumdan kaynaklanabilecek sonuçlardan sorumlu tutulmaları gerekiyordu. Bu kez talepler özellikle de nakliyat ve malzeme şeklindeydi. Bunlar ağır isteklerdi ve sanki giderek artıyormuş gibi görünüyordular. İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı kendisini, gerçekte oluşturulmasında hiçbir payının bulunmadığı maliyetli bir harekâta karışmış bulurken, Genelkurmay Başkanı da kendisini Kut şehrinin kurtuluşu için devam eden operasyonların temel gerekliliğiyle karşı karşıya buldu. Tam da bu esnada stratejik durumun onların lehine dönmeye başladığını gördüler. Çünkü 17 Şubat 1916'da

⁷⁵ General Townshend de kesinlikle kendisiyle aynı fikirdeydi(y.d.).

Kafkaslardaki Rus ordusu Erzurum'u ele geçirdiğinde ve 25 Şubat'ta Kuzey Batı İran'daki birlikleri, Bağdat yolu üzerinde ki Kermansah'a ulaştığında; Dicle'deki Türkler'in sol arka kanadı, müttefikinin öncelikli tehdidine açık ve savunmasız hale gelmiş gibi görünüyordu. Aslında bu durum General Aylmer'in operasyonlarını yinelemesi için oldukça uygundu.

Hanneh'deki savunma hatlarına gelebilecek başka bir saldırıya daha; alternatif bir karşılık olarak, bir müfreze ile düşmanı sol kanadında zapt etmek, seferber edebileceği en büyük güçle de sağ kanadın üzerine yürümek General Aylmer için mümkündü. Eğer, sağ koldan Türkleri yenmeyi başarsaydı, Hay şehrini geçip Şamran'a doğru Dicle üzerine yürüyebilecekti ve düşmanın ardındaki Dicle'nin sol kanadına doğru geçerek ya da garnizonun Kut şehrinden sağ kanada doğru geçmesiyle tüm güç geri çekilebilecekti. General Aylmer bu alternatifi değerlendirmeye karar verdi. Planı, düşmanı Hanneh'de 7. Tümenle sol kanatta zapt etmek ve 4 alay, 28 tabur, 68 toptan oluşan bir güçle sağ kanat üzerine yürümekti. Karşı tarafı hazırlıksız yakalayıp, şaşırtabilmek için; bu güç odaklanmalı, savaş yerlerini geceden önce almalıydı. Sinn Aftar ve Diyala tabyaları arasında konuşlanan düşmanın sağından bir grup saldırırken, bir diğeri de bu sağ kanadın etrafından dolaştı ve üçüncüsü yedekte tutuldu. Bu güçlerin bir araya geldiği noktadan, birbirlerinden ayrılacakları ilk noktaya kadar ki mesafe 6 mildi. Oradan ilk iki grup; ilk grubun bir kıtasının saldırıyı gerçekleştireceği noktaya kadar dört buçuk mil daha yürümeye devam etmeliydi. İlk grubun solu diğer bir kıtayla çevrelenmişti ve her iki kıtanın da dış cepheleri süvariler tarafından korunuyordu.

Bu oldukça net taslaktan bile anlaşılacağı üzere, plan biraz karışıktı. Buna bir de, grup komutanlarından en az birinin o anda oluşturulmuş adamları olduğu - ona ve birliklere yabancı kişiler- ülkenin neredeyse sınır çizgilerinden yoksun olduğu, gizli keşiflerin paylarının kısıtlanması gerektiği gibi gerçekleri de eklersek operasyonun kayda değer bir zorluğa sahip olduğunu fark etmekte gecikmeyiz. Bazı küçük detayların yolunda gitmemesi için her türlü ihtimal mevcuttu. Bu yüzden bize, ast komutanlara görevlerini yerine getirirken bir hayli inisiyatif kullanma yetkisi verilmesi gerekli gibi görünürken; "Vadi'de olanları hatırlayan General Aylmer astlarına hiçbir şekilde inisiyatif bırakmayan oldukça katı ve detaylı bir plan yaparak başarıyı garantilemek peşindeydi.

4 Mart 1916 sabahı; hazırlıklar yapılırken, General Townshend iki tonluk arpa miktarını fazla hesapladığını, 31'inden sonrasına bu miktarın yetmeyeceğini rapor etti. Bunun üzerine; General Aylmer sağ kanattan derhal saldırma kararı aldı. Buna rağmen, yoğun yağışlar ayın 7'sinden önce hiçbir atak da bulunmaya izin vermedi. Fakat o gece, gün batımından sonra sağ kanatta yığınaklar başarıyla tamamlandı. Fakat tahmin edilenden uzun sürdü. Zira ağır silahlar, askeri mühimmatlar ve hayvanların tek sıra halinde birbirlerinin peşi sıra ilerlemesi yol boyu sık sık duraksamalar ve gecikmeler yaşanmasına sebep oldu. Sonuç olarak, askeri güçler toplandıktan sonra iki buçuk saat geç kalmışlardı ve tabi bunun sonucunda şafak söktükten sonrasına kadar kıtalar mevzilerindeki pozisyonlarına ulaşamadılar.

Fakat Türkler, Diyala mevzilerini teknik olarak düşmandan arınmış bulan İngilizlerin gelişiyle şaşırıp kaldı. Ne yazık ki kıtaları mevzi üzerine saldırması beklenen General Kempl, buna inanmadı. Çünkü saldırı gerçekleşene kadar gizlenmek, bilindik bir Türk taktiği idi. Bir karşılık verilse gün ortasında ölüm tuzağına dönüşebilecek, savunmasız düzlük alanda ilerleme fırsatını yakalamak yerine, kendisi diğer kıtaların uygun pozisyonlara ulaşmalarını beklerken, kıtasına mevzilenme için keşif yapma ve de gizlenme emri verdi.

8 Mart 1916'da, saat 07.00 sularında astlarıyla telefon görüşmesinde olan General Alymer düşmanın, kendisinin yaklaştığının farkına varmamasının imkânsızlığını düşünerek, şaşırtma şansından tüm umudunu kesip, kıtalarını gizlemek amacıyla, piyade sınıfına ateş açmasını emretti. Bu konuda bir gecikme yaşandı ve General Kempl'un Tuğgenerallerinden ikisi, düşmanın savunma hatlarına aceleyle geri döndüğünü görerek ve kolay hücum şanslarının ellerinden kayıp gittiğini anlayarak, Diyala mevzilerine bir kez daha ilerlemek için izin verilmesini istediler. Ancak; General Kempl'un üstlerinden aldığı emirler o kadar katı ve netti ki, onlardan herhangi bir şekilde ayrılmaya müsaade edecek bir emri vermeye cesaret edemedi. 09.35 sularına kadar öncü Tugay hücumu geçemedi. O zamana kadar savunma hatlarını yeniden dolduran düşman, saldırıya dayanabilecek uygun topları ve tüfekleri getirmeyi başarmıştı. Türk askeri, savunma esnasında imanlı bir savaşçıydı ve önünde korumadan yoksun, açık bir alan, iyi yerleştirilmiş makineli silahlarca yönetilen azimli nişancıları vardı. Öte yandan saldırı, su sıkıntısı

nedeniyle sıcaklık kat be kat arttığı bir havada yapılan uzun, yorucu bir gece yürüyüşünden sonra ifa ediliyordu. Dahası sadece ışıktan faydalanılıyordu. Ağır silahlar, strateji ve şaşırtma taktiklerinden yoksundu. Bundan dolayı, pek çok ihtişamlı çabaya rağmen, 3500 İngiliz ve Hintli'nin kaybedildiği bu saldırının yenilgiyle sonuçlanması bizi hiç de şaşırtmadı. Piyade Tugaylarından biri ayın 8'inde açık düzlükte saldırıya karşı 3000 yard(ort. 2730 m.) boyunca 2300 adamıyla ilerledi. Ancak 1127 kişi sağ dönebildi⁷⁶.

Akşama kadar General Alymer'in bir Generali geri çekmekten başka yapabileceği bir şey kalmadığı ortadaydı. Oldukça geniş bir alana yayılıp nehirden uzak, susuz kalmış olan birliklerin naklini gerçekleştirmekte yetersiz kalmıştı. İdari açıdan durum kötüydü, taktiksel olarak kati bir başarı şansı görünmüyordu. Neyse ki Türkler o gece karşı saldırıya geçmedi, sadece askeri güçleri takip etmekle yetinerek bir sonra ki gün Orah'a doğru geri çekildiler. Bu yenilgi kurtuluş operasyonlarının ikinci ayağının da sonunu getirmiş oldu.

Diyala mevzilerinde ki savaştan hemen sonra operasyonlarda yeni bir dönem başladı. Her iki taraf da sellerden dolayı siperlerine yollandılar. Bu durum tarım alanlarının selden korunabilmesi için herkesin ve de her türlü imkânın bu işe adanmasını gerektirdi. Bu arada 13.tümen Mısır'dan gelmekteydi.

4.2.6.3. Sannaniye'deki başarısızlıklar

31 Mart 1916'da Genaral Townshend'in tahammülü giderek azalmaktaydı. Fakat General Lake'in problemi çözülecek kadar kolay değildi. Dicle Kolordusu sağ kanada yapılacak hücumu izin verebilecek yeterli ulaşımına sahip değildi. Dahası, sağ kanat, düşmanın her an kolayca dağılabileceği her an sele gark olabilecek durumdaydı. Bundan dolayı, sol kanatta Türkler güçlü, kendini müdafaa edebilecek bir pozisyonda olmasına rağmen, Diyala savaşıdan sonra Dicle Tümeninin komutanı olarak General Aylmer'i başarıya ulaştırmış olsa da Tuğgeneral Gorringer; Türk savunma hatlarının ilk kısmı olan Hanneh'in tutsak konumunu değiştirmek amacıyla oraya operasyon düzenlemeye karar verdi. Niyeti, Hanneh'in ele

⁷⁶ Burada cetin geçen mücadelelerin ardından İngilizler yenilmiş ve geri çekilmiştir. Ali İhsan Sabis zayıat miktarıyla ilgili bir sayı belirtmemiştir. Bkz. Sabis, *a.g.e.*, s. 160-161.

geçirilmesinden sonra düşmanı Abu Rumman'daki pozisyonundan etmek ve daha sonra her iki kanattan düşman üzerine yürüyerek, onu Kut'a giden yoldaki son engel olan Sannaniye'deki savunma hattının dışına çıkmaya zorlamak amacıyla, birliklerini sağ kanada transfer etmekte.

Fakat ayın geri kalanı boyunca aşırı yağışlar ve seller herhangi bir operasyonu imkânsız kıldı. 1916'nın, Mart ayının 31'ine gelindiğinde Kut hala direniyordu. 5 Nisan 1916'ya kadar Hanneh üzerine bir saldırı yapılamadı.

O gün 7. Tümen den dört gün önce devralınan 13. Tümen, Hanneh'e şafakta saldırdı ve şehri bomboş buldu. Türkler Fellahiye'deki saflarına geri dönmüşlerdi. Aynı akşam 13. Tümen Fellahiye'ye, aslında sadece Sannaniye savunmacılarının saklanma yeri olduğu anlaşılan, bu yere saldırdı. 1885 kişilik bir zayılatla onu ele geçirdi. Sannaniye yalnız bırakılırken, 7. Tümen oradakilerle başa çıkabilmek için Fellahiye'ye gitti. Ayın 6'sında şafakta bu Tümen gösterişli bir saldırıda bulundu ama Sannaniye'deki düşman siperlerine yeterince yaklaşmayı başaramadı ve gücünün %60'ını kaybetti. Kut'un kaderi dengede idi. Savaş umutsuzdu: 28. Piyade Tugayı birkaç dakikada 1100 kişi kaybetti. 43. Hafif Piyade Tugayı tüm subaylarını kaybetti, 266 kişiden 220'si de farklı rütbelerden kaybedildi. Savaş alanı ölümlerle kaplıydı. Sonuç olarak, yağmur öyle şiddetli geldi ki ilerleyen üç gün boyunca herhangi başka bir harekette bulunulmasına izin vermedi. 3 gün sonrasında bu kez 13. Tümen savunma da avantaj sağladı. Fakat bunun karşılığında uğradığı saldırıda 1800 kişilik bir zayılat yani gücünün %40'ını verdi⁷⁷. Bu durumu yine sol kanadın tamamen geçilmez hale geldiği, taarruzun ise sağ kanada taşındığı, çok şiddetli fırtına ve seller takip etti. Burada Beyt-i İsa'daki Türk mevzisi asıl hedefti, zira bu noktadaki savunmayı kırarak ülkeyi basmak düşman için mümkündü.

17 Nisan 1916'da, 3. Tümen Beyt-i İsa'ya saldırdı, orayı ele geçirdi ve sonrasında da 1600 insanın kaybına mal olan, birkaç umutsuz karşı saldırıyı bertaraf ederek, zapt etmeyi başardı. 3000 askerini kaybeden düşman kuvvetleri nehrin yukarısına doğru Es Sinn'deki mevzilerine geri çekildiler. Fakat Tuğgeneral

⁷⁷ 5-8 Nisan 1916'da, Fellahiye muharebesinde 18. Türk kolordusu 190 şehit, 589 yaralı ve 105 kayıp olmak üzere toplam 884 kişiyi kaybetmiştir. Bkz. Sabis, *a.g.e.*, s. 171.

Gorringe sol kanattan takviye birlik transfer etmeksizin başarısını tehlikeye atamazdı⁷⁸.

Beyt-i İsa'daki savunmanın gücünden General Lake ve Tuğgeneral Gorringe, düşmanın Sannaniye'deki garnizonu azaltmış olduğu çıkarımına vardılar. Bu yüzden Sannaniye'ye bir kez daha saldırmanın doğrudan bir başarı şansı olduğu ve bunun da Kut şehrini kurtarmak için tek umut olduğu kararını aldılar. Koşullar kötüydü: Sannaniye'deki ön cephe siperlerinden ikisi arasında sürekli bir sel katmanı vardı. İngiliz siperleri aslında tamamıyla ıslanmıştı. Operasyonu yerine getirme çabası içindeki kumandanı sadece zamanın hayati önemi doğrulayabilirdi.

22 Nisan 1916'da, saat 07.00'de, 7. Tümen Tümen bir kez daha saldırmaya çalıştı. Çok dar bir cephede yeterli top desteğinden yoksundu. Yüksek patlayıcı gücüne sahip top mermileri tükenmekte olduğu için neredeyse tamamen adamların kas gücüne kalmış ve çıkmazda ağır kayıplarla, bir kez daha ileriye hücum edildi. Sonra oldukça düşmanca bir karşılık geldi... Devam etmek imkansızdı. 7. Tümen 1300 kişi kaybetti, 19. piyade alayı 2165 kişiden 942'sini kaybetti. Dört ay içinde Dicle birlikleri 23500 asker kaybetmişti. Black Watch'da 840 kişiden 48'i kalmıştı. 43. Hafif Piyade Tugayı tamamen tahrip olmuş, birlikler mahvolmuştu⁷⁹. Toplarda yüksek patlayıcı gücüne sahip mermiler tükenmişti. Tuğgeneral Gorringe hala Kut'a 15 mil(ort. 24 km) uzaklıktaydı. Bu koşullarda yani, General Townshend ve 6.Tümen'ün yardımları olmaksızın Sannaniye'ye saldırmak, açıkça bir bozgun riskini daha göze almak demektir. Kut'daki savunma askerlerine son bir yardım denemesinde bulunuldu. Bu durum ayın 24'ünde; 3 haftalık malzeme taşıyan 'Julnar' isimli vapurun Türk siperlerini atlatıp nehrin yukarısına, Kut'a doğru gitmeye çalışmasıyla gerçekleşti. Bu zavallı ümit de subayların Magasis'de görevde

⁷⁸ 12,17,18,19 Nisan 1916 günlerinde yapılan Beyt-i İsa muharebelerinde Türk kolordusunun zaiyatı 619 şehit, 1585 yaralı 1337 kayıp olmak üzere toplamda 3541 kişidir. Beyt-i İsa muharebesi, Sabis muharebesinden daha kanlı olmuştur. Türk kuvvetlerinin zaiyatı da yükselmiştir. Bkz. Sabis, *a.g.e.*, s. 172.

⁷⁹ Bir başka kaynakta, 22 nisan 1916 günü yapılan muharabede, İngiliz kuvvetleri Fellahiye mevkiine doğru taarrzda bulunmuştur. Bu hareket sonucunda İngiliz kuvvetleri püskürtülmüştür. Türk birliklerinin toplam zaiyatı 1000, İngiliz birliklerinin ise 3000 olduğu tahmin edilmektedir. Sabis, *a.g.e.*, s. 173.

vurulmasıyla deşifre oldu, Julnar nehre gerilen halatlara takılarak düşmanın kucağına düştü.

15 ve 27 Nisan tarihleri arasında hava yoluyla Kut’a malzeme tedariki girişimlerinde bulunuldu. Fakat her ne kadar Kraliyet Hava Birlikleri yaklaşık 1700 poundluk(ort. 771 kg.) stoku hedef noktaya ulaştırmayı başarsa da olayın gidişatını değiştirmeyi başaramadı.

29 Nisan 1916’da, General Townshend, 2750 İngiliz ve de 6500 Hintli birlikten oluşan garnizonuyla teslim oldu⁸⁰. General Nixon’ın “stratejik çıkarma”sı 40.000’den fazla zayıya sebep olmuştu.

Dört buçuk yıl süren savaşta edinilen tecrübelerin ışığında, bizler için bu felaketi eleştirmek, dogmalaştırmak, sebebinin şu ya da bu olduğunu söylemek, pervasızca ve Tümen pörçük gerçekleştirilen bu saldırıların gereksiz olduğunu ve hatta General Townshend’in durumun aciliyetini bu şekilde saptırdığını düşünmek oldukça kolaydır. Söz gelimi komutanlar başarısız oldu, personel ise beceriksizdi, her yerde idari kargaşa ve taktiksel yanlış yönlendirmeler vardı gibi yargılamalar kolay olabilir. Bir dereceye kadar bu eleştiriler doğru olabilir. Fakat sahip olduğu bu temel çizgilerle tarihte nereye kadar yargılanmamayı başarabilir? Hüküm vermeden önce operasyonları detaylı olarak incelemeliyiz. Bu çalışmayı yaptığımızda kumandanların yetersiz bilgilendirilmeyle hareket etmeye zorlandığını, beceriksiz personelin ise son anda geçici olarak görevlendirildiğini yani eğitilmiş askerler olmadıklarını, çölde saldırı yapması istenen birliklerin açık savaş alanı koşulları için yetiştirilmediğini ya da Fransa’da alışık oldukları siper havanları veya ağır toplar tarafından desteklenmeyen siperlere saldırmak zorunda kaldıklarını görürüz. Kısacası şu durum ortaya çıkar: savaşırken savaşı öğreniriz...

⁸⁰ 23-24 Nisan 1916 gecesi İngilizler Culnar(Türk kuvvetleri bu gemiye “kendi gelen ismini koymuştur.) vapurunu Dicle Nehri’nden Kut’a doğru sürerek, 270 ton miktarındaki yiyeceği Townshend’e yetiştirmeye çalışmıştır. Fakat bunu Türk askerleri ele geçirmiştir. Kut’ta mahsur kalan İngiliz askerlerine ulaşamayan bu güzel yiyeceklerle Türk askerleri ziyafet çekmiştir. İngilizler hava yolu ile erzak gönderme teşebbüslerinde bulunmuşsalarda bu çabaları boşa çıkmış, hatta erzak uçaklarından biri düşürülmüştür. Sonunda Kut’ta mahsur kalan İngiliz kuvvetleri 29 Nisan 1916’da teslim olmuşlardır. Sabis, *a.g.e.*, s. 174.

Bu ünite de verilen taslaktan bile önemi aşıkâr olan, göze çarpan birkaç noktayı bir araya getirebiliriz. Bunlardan ilki; stratejik, taktiksel ve idari dayanışmadır. Taktiksel ve stratejik planlar başarısız oldu; çünkü idare, birliklerin gereksiz, fiziksel mağduriyetini önlemek, onlara hareket alanı sağlamak ve malzeme tedarik etmek konusunda pek de eşit davranmamıştı. Tüm bunlar da tabii ki güvensizliğe ve moralsizliğe yol açmıştı. General Nixon Kut'da durma kararını alarak; idari servislerinin Kut'u kurtarmak için gereken güçle ya da saldırıyı sürdürmekle başa çıkamayacağı gerçeğini görmezden gelmişti. Dicle birlikleri kara sevkiyatından yoksundu, ağır ve yüksek patlayıcı güce sahip toplar, köprüleme malzemeleri ve tıbbi desteklerden de nehir sevkıyatı yapılamadığı için mahrum kalmıştı. İmparatorluk Genelkurmay Başkanı Sir William Robertson'un da dediği gibi: "idari durum belirleyici faktördü."

Bir sonraki önemli nokta ise personelin verimli çalışmasıdır. Yani personelin komutana ve birliklere olan sorumluluğunu etkin bir biçimde yerine getirmesidir. Dicle birliklerinde personel hiçbir uygun eğitimi olmayan geçici görevlendirilmiş subaylardan oluşmuştu. Personeller sürekli değişiyordu, savaş alanına varan birimler diğerlerinin yerini alıyorlardı. Sonuç olarak, birlikler uyumlu değildi ve organizasyonları da bozuktu. Çünkü bölgesel personel yığılmasını önlemek amacıyla çok fazla birim, birlik kontrol adı altında alıkonulmuştu. Savaş konusunda bilgisiz, Doğu'ya yabancı ve hakkında hiçbir şey bilmedikleri görevleri alan personel, bu yükü kaldıramadı. Ayrıca görevlerini öğrenmekle o kadar meşguldüler ki, geleceğe bakacak zamanları yoktu. Hindistan'daki ordu karargâhında dahi, ülkenin karakteristik özellikleri, iklimi ve onları karşılaması gereken özel hazırlık önlemleri değerlendirilmedi. Mezopotamya'daki genel merkezde komutanlar ve personel oldukça "İngiliz" tarzında bir hata yapmışlardı: düşmanı hafife almak, Ktesifon düşmanın taze ve enerjik birliklerinin gerçek kalitesini gösterdi. Fakat Ocak'ta, General Younghusband'ın düşman üzerine direk yürümesi ve nehirden yukarı Kut'a doğru ilerlemesi ciddi bir şekilde sorgulanmadı.

Son olarak; şans faktörü de önemliydi. Adamakıllı tasarlanmış operasyonlarda hiçbir şey şansa bırakılmamalıdır. Bununla birlikte; ne 1916 baharındaki anormal yağmur ve sel, ne de bunun yaratacağı fiziksel ve manevi etki kolay kolay öngörülemeydi. Tartışmasız, 1914 yılında ve 1915 yılının büyük

kısmında şans bizimle oldu. Ktesifon'dan, Kut'un düşmesine kadar geçen zamanda ise şansızlık peşimizi bırakmadı.

4.2.7. (BÖLÜM VII)

4.2.7.1. Dicle ve Fırat üzerindeki genel durum

6. Tümen ve General Townshed'in geri çekilmesinin ardından, Ktesifon'da başlayan sevk kuvvetlerinin stratejik bozgunu tamamlanmış oldu. Tersisi ise çok sert idi. Kut'taki "stratejik tarafsızlık" hiç varolmamış hale geldi. Dicle orduları, yorulmuşlardı, yüreksizleşmişlerdi. Yenilgi ve hayal kırıklığı nedeniyle moralleri çökmüştü. Asıl hedeften yoksun kalarak, önlerindeki siperlerde kalmışlardı. Hindistan'da, Kut'un düşüşü Orta Asya'da ciddi sonuçlar doğuracağı korkularını doğurmuştu. Oysa ki, Kuzeybatı İran'da Rus manga kuvvetlerinin ilerleyişi, bir taraftan Tahran'ın bir günlük yürüyüş mesafesinde, diğer yandan Kasr-ı Şirin'e ve Hanikin sınırında Mezopotamya'ya yaklaşıyordu. Kafkaslar'da Rus ilerlemesinin sol tarafını korumak ve Dicle ordularının hareketlerinde yardımlaşma görevlerini de taşıyordu. Bu da, İran'daki genel durumda bir ilerleme yaratmıştı.

Her olayda genel durum, savaş komitesi tarafından endişe içerisinde gözden geçiriliyordu. General Lake'in desteklenmesinin stratejik olarak arzulanan bir hal olmadığı görülmüyordu. Generalin İngiliz siyasetini zorlamasını sağlamak için asker ve mühimmat ile sürekli yeterince desteklenmesi kararlaştırıldı. Savaş Komitesi aşağıdakileri yapacaklarını ilan etti:

Basra vilayetinde İngiliz etkisini sürdürmek, Arabistan'daki petrol kuyularını korumak, Dicle'de bir ön cephe kurarak ve Kut ve hattında Türk ordusu askerlerini hezimete uğratarak Kut'un düşüşünün etkilerini en aza indirmek, General Baratov'un 10000 süvarisi, 10000 piyadesi ve 38 topunun olduğu İran'da, Rus ilerleyişine yardım etmek savaş komitesinin ilan ettiği yapacakları arasındaydı.

Savaş Komitesi böylelikle Mezopotamya'da İngiliz siyasetinin sert bir şekilde yayılacağını, Kut'un kime ait olduğunun ya da Bağdat'ın işgalinin hiçbir önemi olmadığını vurgulamıştı. Siyaset böyle tanımlandıktan sonra, sıra en fazla etkinin nasıl oluşturulacağı stratejisine geldi.

Dicle orduları Dicle'yi ve Es Sinn'de bulunan Türk askerleri karşısında yürüyerek geçmişlerdi ve yenilgi nedeniyle çok yorulmuşlardı. Geçici olarak hastalıklar nedeniyle saldırma güçlerini yitirmişlerdi. İlk belirlenmesi gereken strateji, orduların hali hazırda var olan ileriye dönük konumlarını korumaları ya da

karargaha doğru birbirlerine yaklaşımları hususunda idi. İdari durum gereği karara ulaşmada ilk durum belirlendi. Haziran'dan bu yana durum daha da kötüleşmişti. Kut'un kurtulması için askerler şehir içine doğru ilerlemişlerdi. Ancak ne iletişim olanakları ne de ulaşılabilir kaynaklar bu stratejiyi koruyup sürdürecektir durumda değillerdi. Aynı zamanda bu konulara ilişkin herhangi bir erken iyileşme durumu söz konusu değildi. Ordu neredeyse tamamen nehir taşımacılığı, malzeme ve personele, hem teknik hem de vasıfsız işgücü bakımından bağımlıydı. Aslında, daha iyi konuma gelmesi için idari durumun daha da kötüleşmesi gerekiyordu ve kaçınılmazdı. Çünkü nehirdeki su seviyesi ulaşımı giderek daha da yapılamaz hale getiriyordu.

Yönetim açısından bakıldığında geri çekilmek için koşullar uygundu. Kısıtlanmış iletişim hizmetleri daha da azalacak, ulaştırmanın kapasitesi artacaktı. Bu da, erzak ve mühimmatın daha da biriktirilmesinin sağlanması ve güçlendirilmesinin kolaylaştırmada gerekli bir koşul idi.

Stratejik olarak da koşullar uygun idi. Karargahına yakın bir konumda, söz gelimi Ahwaz-Amara-Nasiriye hattında, savunmada kalarak General Lake iletişimini kısıltabilirdi. Hatta koruma için gerekli olan asker sayısını azaltacak olan ordusunun Dicle, Fırat ve Karun'un aşağı taraflarında, dolayısıyla Basra'ya ve petrol alanlarına karşı Türkler'in ilerleme sağlayabileceği tek şerit üzerinde bir alanda yoğunlaşmasını sağlayacaktı. Son olarak da geride kalarak, bir yere kadar, stratejik inisiyatifi tekrar ele alabilirdi. Böylelikle düşman üzerinde etki yaratabilirdi. Şöyle ki, bu durumda, ilerlemeye devam edip etmemek konusunda karar vermek durumunda kalacaklardı. Hatta iyi organize olmuş ve odaklanmış bir savunma ile yüz yüze kalacakları dezavantajları düşünme zorunda kalacaklardı.

Oysa ki, düşünülmesi gereken başka şeyler de vardı. Rus ilerlemesine yardım etmek ve İngiliz etkisini sürdürmek de düşünülmeliydi. Savaş Komitesi tarafından kendi siyasetleri kapsamında özellikle üzerinde durulması gerekirdi. Dicle orduları kendi konumlarında kaldıkları sürece Türk komutanı da ilerleme önünde potansiyel bir tehdit olacaktı. Bu varsayım ile düşmanın gücü çok azımsanmıştı. İleriye dönük konumunu korumak ve düşmanı zayıflatmaya yönelik oluşabilecek fırsatlar yakalamak adına, General Lake, Rus Komutanı General Baratov'u destekliyordu.

Prestijin elde edilmesi ile, doğal olarak, geri çekilmenin etkisi felaket olacaktı ve daha da önemlisi komutanlarının emekli olması kesin olan ve ardından kabileler

tarafından rahatsız edilecek olacak olan Tuğgeneral Gorringe'in askerlerinin yerle bir olmuş morallerinin etkisi de kötü olacaktı. Askerlerin sağlığı da iyi değildi. Tıbbi hizmetlerin yeniden iyi bir şekilde organize edilinceye kadar hastalık İran Körfezi'nin yorucu ikliminin hüküm sürdüğü yerlere kıyasla nehrin daha aşağı kısımlarında daha da yaygındı. Öte yandan komutan askerlerini düşmanın yüzüne karşı geri çekmeye niyetliydi. Geri çekilmedeki asıl amaç Hindistan Hükümeti'ni son derece büyük bir kaygıya itti.

4.2.7.2. Dicle ve Fırat üzerinde savaşın gidişatı

İmparatorluk Genelkurmay Başkanı, General Sir William Robertson, durumu etkileyen tüm gerçekleri dikkatle inceledikten sonra, geri çekilmeye taraf oldu. Fakat yine de Hindistan'daki başkomutanın güçlü sunumlarına izin verdi ve General Lake'e taktiksel olarak savunma anlamında mümkün olan en uzak ileri noktaya konumunu almasını, tavsiye edilebilmesi durumunda da derhal geri çekilmek konusunda tam yetkili kılınmasını emretti. Dicle orduları bu nedenle oldukları yerde kaldılar. Siper savaşına konumlandılar. Sonraki birkaç ay boyunca askerler daha önce hiç olmadıkları kadar çok dayanıklılık kazandılar. O kadar kavurucu sıcaklıktaki siperden çıkmak bir kurşun ile karşılaşmak demekti. Sineklerin istilas, hastalıkların kırıp geçirmesi, aşırı yorgunluk, çöl boşluğu ve hepsinden öte başarısızlığı bilmek ve mutlak yalnızlık nedeniyle İngilizler ve Hintliler ayrı ayrı acı çekmekteydiler.

Dicle üzerinde karşıt taraflar yakın irtibattaydılar. Sol bendde konumu, beş adet telli siperden oluşuyordu. Suwaikiyeh sınırı ile nehir arasındaki dar geçiti kapatıyordu. Sannaniye'nin arkasında ise Kut'a kadar uzanan 16 mil(ort. 25 km) uzunluğunda birçok savunma hazırlanmıştı.

Düşman sağ bendde, açık çöle hükmeden Sinn Bentleri, Diyala –Atab tahkim edilmiş hattını elinde tutuyordu. Her yanının koruma altına alınmış olması sağ tarafında susuz çöl, sol tarafında geçilmez darboğaz, derin siperleri ve atış menzili ile Türk Komutanı Halil Paşa iyi konumlanmıştı. General Lake'in niyeti saldırıya devam etmektir.

Fakat General Lake tüm enerjisini Dicle askerlerinin ilerideki konumunu korumak ve ordusunun parçalanmış taraflarını onarmaya ayırmak zorunda kalmıştı. Bunun için ise imkanları gayet sınırlı idi. Sıcaklık çok yüksekti, hastalık oranı sürekli

artmaktaydı. Pek hasta olmayan herkes, kendine düşenden daha fazla yorgunluk çekmekteydi ve bu nedenle de neredeyse hiç eğitim verilemiyordu. Eğitimli asker eksikliği, ulaştırma sıkıntısı, erzak sıkıntısından mütevellid, Dicle ordularının koşulları ağlanacak durumdaydı.

Halil Paşa durumu anlamakta gecikmedi. Kut düşmüştü. Tuğgeneral Gorringe'in harekete geçebilmesi için hiçbir olanak yoktu ve Türkler'in Sannaniye'deki konumlarını korudukları ve İngiliz erzak gemilerinin geçişlerinin engelledikleri, Dicle ordularının ise bu gemilere erişecek ulaştırma imkanları olmadığı sürece İngilizler'in ilerlemeleri pratik olarak imkansızdı.

Bu sırada, kuzeybatı İran'da Rus ilerleyişi erzak ve iletişim sıkıntıları nedeniyle büyük ölçüde engelleniyordu. Net bir şekilde durum Halil Paşa'nın planını uygulamaya koyması için son derece uygundu. General Lake mevcut konumunu işgal ederek bunu yani Türk askerlerinin İran önlerinde dağıtılmış olan Rus birlikleri ile çarpışmak için Dicle siperlerinden geçmelerini engelleyebilmeyi umut ediyordu. Bir süre General Baratov'un Bağdat'a doğru ilerleyişi Türk Komutanını oldukça endişelendirmişti. Şimdi ise, Tuğgeneral Gorringe'in kendisi karşısında üstünlük kazanamaması, Halil Paşa'nın süvarilerini ve sağ benddeki 2. Tümenini 7. ordudan ayrılarak⁸¹ 6. Tümenle (8. ordu) birlikte İran önlerine sol bend hattını ve sağ benddeki Hay hattını tutmaları için göndermesini sağladı.

1916'nın, Mayıs ayının sonunda kendini stratejik durumun hakimi olarak meydana çıkarmıştı. 14, 35, 36 ve 37. Piyade Tugaylarından oluşan ek bir birlik ile, Dicle ordularından ciddi bir şekilde küçük olan bir kuvveti ve General Gorringe'i içeriyordu. Ayrıca General Baratov'un 9000 tüfek, 9000 kılıç ve 37 topa karşı, İran'dakilerin 20000 tüfek, 1700 kılıç ve 50 topu vardı. Onlar dahası, havaya da hakimdi.

Haziran ayı başlarında stratejik başarı taktiksel bir başarı ile de taçlandı. 8. Türk Ordusunun ilerleyişi, 1 Haziran'da Khanik'in üzerindeki organize olamamış bir saldırıda, Rusları kontrol altına almamış, son derece kararlı bir şekilde bozguna uğratmış ve geri dönmeye zorlamıştı. Bundan dolayı General Baratov düşmanın

⁸¹ 35. birlik dağıtılmıştı ve XVIII. ordu 45,51 ve 52. birliklerinden oluşmaktaydı(y.d.).

gücünün kendisinden beş kat daha fazla olduğunu bildirerek aceleyle Kerind'in arkasına düşmüştür.

Müttefiklerimizin uğradığı bu felaket hemen Hindistan'da Dicle üzerinde savunmada bir yenilenme için fırsat olarak açığa çıktı. Bu da, bir meşguliyet yaratmak ve Türkler'i, İran'dan geri çekmek için yapılmıştı. Görünüşte Mezopotamya'da, karşı bir saldırı için fırsat doğabilecekti. Çünkü, Türkler, 2. Tümeni çekerek, sağ taraftan gelebilecek olan bir saldırıya karşı sol bendi açığa çıkarmışlardı. 19 Mayıs'ta bir hava keşfi ile Türkler'in sağ bentten çekildikleri bildirilmişti. Magasis'te nehirden geçerek Tuğgeneral Gorringe konumu kenarında bir hücum gerçekleştirebilirdi. Alternatif olarak da, Hay boyunca ilerlemek ve oradaki zayıf garnizonu dağıtarak Türkler'in Kut ile haberleşme hattını ele geçirmek amacıyla Şamran bendinde ilerlemek mümkün gibi gözüküyordu. Kağıt üzerinde bu şekiller çekici görünüyordu. Fakat gerçekte, imkansızdı. Tuğgeneral Gorringe ne yeterince köprü malzemesine ne de böylesi zor, taktiksel bir operasyon için yeterli cephaneye sahipti. Hay'dan karşıya bir ilerleme düşünülemezdi. Çünkü Dicle Kolorduları üzerinden kara taşımacılığı, en küçük bir hareket için bile yetersizdi ve Hay'ın sağ yatağının batısındaki sel ile kaplanmış alan ilerlemeyi engelliyordu.

Uygulamada, General Gorringe'in tek yapabileceği şey sağ yatakta yavaşça ilerleyerek Türkler'den kalan yerleri olabildiğince zaptetmektir. Bunu gerçekleştirdi ve 9 Haziran'dan sonra aşırı sıcak ve susuzluk altında ilerlerken, 3. Tümen İmam'a ulaştı ve Hay'daki İngiliz askerlerinin ağır silahlarının erişemeyecekleri bir konuma geldi. Haziranın ortasına gelindiğinde, önceden Türkler'in elinde olan Magasis, es Sin, Diyala artık İngilizlerin elinde idi. Arkalarında ise Sin Abtar'ı Seyh Saad ile birleştirecek hafif raylı sistem inşaatı devam etmekteydi.

Fırat üzerinde, herhangi bir düşman saldırısı olasılığı bulunmamasına rağmen, Nasiriye ve Shattra hakkındaki aşiret tutumu, endişe yarattı ve Nasiriye'deki piyade Tugayı Kolorduya yükseltilmek durumunda kaldı. Nitekim bu durum, erzak miktarını arttırdı ve iyi konuma getirdi.

Diğer tarafda ise durum kötüydü. Dicle üzerinde Şeyh Saad civarında, ilerleme üssünde, erzak durumu gittikçe kötüleşiyor, istekler karşılanamıyordu.

Bu arada, personel zayıyatı ciddi şekilde artıyordu. 1 Nisan ve 1 Mayıs arasında yaralıların sayısı Dicle Kolordusunun etkili gücünün neredeyse %50'si idi.

Savaşın sayısı yaklaşık 6400'e düştü. Gelen takviyeler ancak yaralıların yerlerini doldurabiliyor; hız artırılmıyordu. Sıcaklık artıyor, çadırlar yetersiz kalıyor, güneş kaskları ve tıbbi malzemelerde kıtlık yaşanıyordu. G.H.Q(General Head Quarters yani Genel Karargah)'daki tıbbî müdahale sorumlusu raporunda: "gerekli tedarikler yapılmadıkça, zaiyat artacaktır." diye bildiriyordu. Haziran ayı içerisinde 11000 yaralı Hindistan'a, o kızıl sıcaklarda Dicle'den, aşağısından ve İran Körfezi'nden geçerek tahliye edildi. O zaman bile Mezopotamya'da hastanede kalan kişi sayısı 16500 idi. Takviye geliyordu. Ancak onlar da geldikleri gün hastalanıyor; bir saat bile savaş meydanında kalamıyorlardı.

Batı Kalesinde yapıldığı gibi askerleri dinlenmek üzere çekmek imkansızdı. Ya da onların dinlenebilecekleri bir yer de bulunamıyordu. Heryerde koşullar aynı derecede kötüydü. Kısa süreli izin yoktu çünkü izin kullanabilecek yer yoktu. Uzun süreli izinler ise çok sayıda insan için Hindistan'da geçirmek üzere veriliyordu ki o sıcaklarda gerek yoktu.

Ulaşım durumu ise içler acısı bir halde idi. Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında nehir üzerindeki gemi sayısı yalnızca 3 tane artırılabilmişti. Kara ulaşımında sıkıntılar vardı. Araçlar tamire ihtiyaç duyuyordu. Hayvanlar ise aç idi. Temmuz ayında General Lake'in ihtiyaç duyduğu taşıma araçları: 6 nakliye aracı, 110 ambulans, çok sayıda otomobil, silahlı araçlar ve motosikletlerdi. Bu arada su, yiyecek ve malzemelerinin 14 millik çöl üzerinde taşınması için elde bulunan tüm araçlar kullanılıyordu. Dolayısıyla Temmuz ayı başlarında General Lake erzak durumunda hiçbir ilerleme kaydedemedi. Ondan daha sonra toplayarak biraz erzak edildi. Ancak hala yulaf ezmesi, süt ve sebze gibi çok önemli malzemeleri yoktu. Yeni ulaştırma araçları gelmeye başlamıştı. Ağustos ayı sonunda bile Dicle Kolordularındaki dağıtım günlük 460 ton idi ve bunun 380 tonu temel erzaklardı. Çadır, ray malzemesi bunların dışındaydı.

Durum General Baratov için de çok kötü idi. En son Kerind'i boşaltıp Bisitun'a kadar çekilmeye zorlanmıştı. Artık çok yorulmuştu. Düşmanı da aynı şekilde yorulmuştu ve daha fazla ilerleyemiyordu. Temmuz başlarında bu bölgedeki operasyonlar bir süreliğine ateşkese girdi.

Oysa, Türkiye, İran'da stratejik ve siyasi bir başarı sağladı. General Baratov'u bozguna uğratarak Bagdat'a sorun oluşturan ve 8. Ordunun irtibatını sağlayan

unsurlar ortadan kaldırılmıştı. İran'da, Ruslarla Dicle'de, İngilizler'in etkili birlikteliği önlenmişti. Tahran yolu Türk ve Alman ittifakına açılmıştı. Bu, Hindistan'da büyük bir üzüntü yarattı. Düşmanın İran'a ilerlemesi olasılığı Genel Vali ve onun askeri danışmanlarında korku yaratmıştı.

Dicle kolordularının küçük bir operasyon yapması hala imkansızdı. General Lake, komutanları görüşükten sonra yapılabilecek tek şeyin idari olarak yeniden organize olmak ve bunu taktiksel bir operasyondan önce tamamlamak olduğuna karar verdi. Aldığı tedbirler artık sonuç veriyordu. Her hafta yeni adamlar, silahlar, cephane, raylar, motorlar, ulaştırma araçları geliyordu. Tüm bunlarla ana limanı yeniden inşa etmek ve Basra etrafında 50 mil(ort. 80 km) karelik bir bataklık için 20 mil(ort. 32 km) hafriyat getirilmişti. Bu kurutulan alan üzerinde kamplar, hastane, tamirhane ve depolar inşa edildi. Liman civarı taranmış, vinçler kurulmuş ve iskeleler yapılmıştı. Hem üstte hem de nehir yatağında yollar onarılıyordu. İleri taraflarda raylı sistem için iki hat uzatılıyordu. Fırat için Basra'dan Nasiriye'ye ve Dicle için Kurna ve Amara arasındaki iletişim içindi bunlar. Bu zamanda yapılanlar gözden geçirildiğinde savaşta idari duyuların taktiksel duyular kadar önemli olduğunu görebiliyoruz. 1916 yazında Dicle Kolorduları atıl bir durumda olsa da, General Lake idari bir saldırı ile stratejik bir hareket içerisinde idi. Bu hareketler İmparatorluk için çok fazla gemi ikmali ve genel malzeme talebi getiriyordu.

Bu idari saldırı Hindistan Hükümeti için yeterli değildi. İran ve Mezopotamya üzerindeki ciddi durumdan rahatsızlardı. Ruslar'ın geri çekilmesi Sultan Bulak'ta kesinlikle sona erdi ve İran'daki General Baratov ile Mezopotamya'daki General Lake arasındaki mesafe çok genişti. Kafkaslar'da kalan Ruslar, Erzincan'dan gelen bir saldırıya maruz kaldılar. Açık bir şekilde görülüyordu ki hem İran hem de Kafkaslardaki askeri durum düşmanın askerlerini güvenli bir şekilde bu cephelerden çekerek, Mezopotamya'da bir saldırı düzenlemesine izin verecek bir durumdaydı. 25 Ağustos'da Sir William Robertson'a gelen uzun bir telgrafta, Hindistan'daki kumandan bunları bildiriyor ve prestij kaybına, petrol alanlarının kaybına, Afganistan'ın düşman nüfuzuna ve savaşın Hindistan'a kadar yayılmasına sebep olan Türkler'in, General Lake'e karşı kazandıkları durumun sona erdirilmesi için Dicle'de bir operasyon yapılması konusunda baskı uyguluyordu.

Aynı sıralarda, General Lake'in Dicle'nin ani düşüşü ve ulaştırmada çok sayıdaki mekanik arızalar nedeniyle 13. Tümen ve belli orduları Amara'ya geri çekmek zorunda kaldığını ve halen de çekmek zorunda kalabileceğini bildiriyordu.

O anlardan itibaren Mezopotamya'daki askeri siyasetten sorumlu olan İmpratorluk Genelkurmay Başkanı orada ki en önemli unsurun yönetimde olduğunu fark etti. Hindistandaki başkumandana Mezopotamya'daki güçlerin her anlamda güç ve etkisi tamamlanıncaya kadar aktif operasyonlara devam etmenin söz konusu olamayacağını bildirdi. Hatta, mevcut yerel durumun memnun edici olduğunu, Ekim sonuna kadar, Dicle Kolordularının düşmanın gösterebileceği dirence karşı rahatlıkla karşı koyabileceği bir duruma geleceğini vurguladı.

Bu noktada, Savaş Komitesi, Mezopotamya'daki başkomutanı değiştirmeye karar verdi. General Lake, 60 yaşın üzerindeydi ve zihinsel ve fiziksel sıkıntılarına yardımcı olmak için geri çağrıldı. Hanneh savaşından sonra üzerine aldığı büyük sorumluluk ve yürütmek durumunda kaldığı operasyonlar dışında, en sıcak mevsimi, Basra'daki üssünde çok sıcak bir havada ya da yüzlerce mili askerlerin organizasyonu ya da teftişi için seyahat ederek geçirmişti. Bu savaşın garip anlaşılmaslarından birisi de, General Lake tarafından yerine getirilen işin gerçek değerinin yanlış anlaşılmasıdır. Stratejik anlamda başarılı olamamıştı. Ancak, Kut'u kurtarmak için elleri kolları bağlıydı. Bu durum, ülkeye geldiğinde bir oldu bittiye getirildi. Fakat en baştan idari mekanizmanın yeniden düzenlenmesi gerektiğini görmüştü ve hemen gerekli girişimlerde bulunmuştu. Aldığı tedbirler haftalar hatta aylarca etkisini göstermemişti. Fakat başlatmış olduğu işlerden sefer süresince son derece fayda sağlanmıştı.

General Maude 28 Ağustos 1916'da Mezopotamya keşif gücünün yönetimini üzerine aldı. Dünya savaşından öncede çok başarılı bir asker olarak askeri birimler arasında barış sırasında önemli görevler üstlenmiş, Mısır ve Güney Afrika'daki savaşlara da katılarak bizzat tecrübe edinmiştir. 1914'te ona birinci dereceden kadro oluşturma yetkisi verilmiş daha sonra piyade birliklerini komutası altına almış Fransa'nın 33. Tümeni ile Gelibolu ve Mezopotamya'daki 13. Tümeni komuta etmiştir. Onun güçlü ve zoru seven kişiliği; işindeki inanılmaz kapasitesi, her alandaki inanılmaz bilgisi; emri altındakileri idaresi ve emretmesi açısından karakteri ile tam bir uyum sağlamıştır.

Daha önce hiçbir tecrübesi olmamasına rağmen Mezopotamya'daki 13. Tüme varır varmaz o bölgeye özgü tüm problemlerin en ince ayrıntılarını ve mücadelenin öyle bakılarak hissedilemeyen zorluklarla dolu olduğunu belirtmiştir. Dicle kolordusundaki piyade komutanı olarak işe başlamasına rağmen, Tuğgeneral Gorringe'den sonra göreve kolordu olarak atanması ve geri çekilme öncesi başarmış olduğu inanılmaz hareketler onu dünyada tek kılmıştır. General Lake'in onu çok yakından tanıyıp anlaması, onun Dicle kolordu komutanı olduğunda, sıkıntının genel olarak yetersiz yönetimden kaynaklandığını anlamasıyla olmuştur. Görevin onun adına Sir William Robertson tarafından alınmasından sonra, çıkartmanın tüm işlerini düzenlemeye kesin bir şekilde karar vermiştir.

Onun inanılmaz bir konsantrasyon gücü vardı. Eğitimli elemanın yetersiz olması ve hava şartlarının insanın çıldırmasına sebep olacak derecede olumsuz olmasına rağmen konsantrasyon gücü bunlarla ters orantılı olarak artıyordu.

Kendisinden önceki yönetimden devraldığı kötü yönetiminde biraz iyileşme elde etmesine rağmen saldırgan bir operasyona girmek istememiştir. O zamanlar da bir orduyu harekete geçiren stratejik kuvvet düşman grupta yatmaktaydı ve onların bu gücü İran ve Kafkaslardaki birliklerden alması bekleniyordu.

Ruslar, Batı İran ve Kafkas yönünde fazla kar sebebiyle ilerleyemeyince, yığınak yapımının kış ortasına kadar sürmesi planlanamamıştı. Fakat düşmana açık olan cephelerin de dikkatle düşünülmesi gerekmektedir. Türkler'in Mezopotamya'daki General Maude'nin güçlerine saldırması, Afganistan ve Hindistan'ın ortalarına ilerleyerek Maude'in askerlerini Dicle civarında sıkıştırması da ihtimal dâhilindeydi. Mezopotamya'daki İngiltere ordusuna saldırmak diğer ihtimal göz önüne alındığında askeri açıdan çok daha karlı görünüyordu. Türkler'in bu durumda böyle bir şey yapmasına dair gerçek hiç bir belirti yoktu; fakat tüm olasılıklar göz önüne alınmalıydı.

Eğer Türk ordusu Mezopotamya'da bir saldırı düşünüyorsa onları Dicle sularında boğmak ya da Fırat üzerinden Basra'ya ilerlemelerini durdurmak amacıyla onları Fırat Nehri civarında çivilemek oldukça olasıydı.

Bu stratejik noktada General Maude'yi Dicle Nehri civarında tutmak onu her türlü saldırıya karşı savunmasız kılacaktı. Bu durumda Generale sorulması gereken

soru, orada çakılıp kalmak yerine ilerlemek ya da geri çekilmenin daha mantıklı olup olmayacağı durumuydu.

Ekselansları'nın hükümetinin politikası çoğunlukla savunma düzeyinde kalmaktı. Kut'un ele geçirilmesi ya da Bağdat'ın düşürülmesi en ufak bir önem arz etmiyordu. Sanayiyyat yöresinden savunmayı güçlendirmek yerine bu işi Amara'dan yapmak çok daha mantıklı olurdu. Bu soruya stratejik, taktiksel ve idari olarak bakıldığında sorunun cevabının dengesinin geri çekilmek de olacağı ortaya çıkmıştı ve stratejinin hiç değiştirilmemiştir.

Fakat politika, bu şekilde kalmamıştır. Hindistan'daki, İran'daki ve Afrika'daki hareketlilik ve savaşın daha batıya doğru kayması politik karargâhlarda çalkantı yaratmıştır. Genel Vali'nin temsilcilikleri sebebiyle boyunduruk altına alınan ve kazanmaya karşı aşırı hevesli olan Savaş Komitesi Türkler'in başka bir saldırıya başlamadan önce onları, Dicle üzerinde bertaraf etmek üzerine politika üretmeye başladılar. Bu durumun sağlanması için Bağdat'ın alınması İngilizlerin prestijini artırması açısından önem kazanmış görünüyordu.

İmparatorluk genel personel işlerine göre savaş komitesi General Maude'nin Dicle üzerindeki askeri gücünü 53000 piyade 4600 süvari (bir başka piyade tugayı, 7.Tugay daha önce Fransa'dan gönderilmişti) 228 top olarak bildirmiştir. Türkler'in Dicle üzerine en fazla 60000 birlikle savaşılabileceği bildirilmiştir. Sir William Robertson'a göre Dicle üzerinde yapılan çalışmalar, hatta Bağdat'ın alınması bile durumu değiştirmeyecekti. Ona göre politikaları tamamen "savunmacı" olsa, geriye çekilme en mantıklı ve en ekonomik karar olacaktı. Fakat eğer amaçları "saldırıysa" bunun için paranın orantısızca harcanması gündeme gelecekti. Ancak bu bile herhangi ufak bir değişiklikte elde edilebilirdi. Onun için "şu an ki amaçsız, pahalı ve zorlu durum dışındaki her şey çok makuldü". Acilen eskiden uygulanan "savunmacı" politikaya dönülmesi gerekiyordu. Çünkü 100.000 askerle 60.000'lik Türk ordusuna Dicle'de meydan okumak çok zordu. Var olan güç, saldırı için çok az, savunma içinse oldukça fazlaydı. Durum böyle olmasına rağmen, 28 Eylül 1916'da, Savaş Komitesi eski savaş planlarını modifiye etmekle yetinmişti. Aynı gün, General Maude H.M.G(Headquarter Master General yani Karargah Daire Başkanlığı)'nin isteği üzerine Bağdat vilayetinde İngiliz ağırlığını hissettirmek ve gücünü olabildiğince Türklerle savaştan uzak tutmak adına iletişimi sürdürmesi gerekliliği"

üzerine bilgilendirilmiştir. Sir William Robertson Bağdat'ın alınmasının, dünya savaşının gidişatını değiştirmeyeceğini ama askeri gücün savaşın sonucuna karar verici etkiye sahip olan batı kanadında kullanılmasının yerinde olacağını beyan etmiştir.

H.M.G'nin aldığı kararlar ne olursa olsun, General Maude'un ordusunun eksikleri tamamlanmadan hiç bir şekilde hareket etmeyeceği gayet açıktır. Doğal olarak, General Maude ve Hindistan genel komutanı "ilerleme" kaynaklı bakış açısını, İngiltere'nin prestijini artırmak amacıyla benimsemişlerdir. Üstüne üsluk, General Maude, Amara'ya geri çekilmenin de ekonomiye hiç bir katkı sağlamayacağına ve Dicle üzerinde kalmanın en mantıklı çözüm olacağına karar vermiştir. Bununla birlikte Dicle'ye çekilmek, ona 2 alternatif sağlayacaktır. Birincisi Fırat üzerinden, 2.si ise Dicle üzerinden olmak üzere Türkler'e saldıracaklardır. Nasiriye'deki General Brooklyn'in birliği kapsamındaki 50 mil(ort. 80 km) içinde hiçbir Türk birliği yoktur ve Bağdat'ı ele geçirmek için Samava şehri üzerinden saldırıya geçmek de çok mantıklı değildir. Dicle üzerinde ise yapılması muhtemel olan saldırının amacı; savaşın Türkler'in "savunma" topraklarında yapılması gereğiyle bütünleşmektedir. Bu durumda, zafer Türkler'in, İran'dan yardım istemesine ortam hazırlayacak ve yardım göndermek zorunda olan İran'ın, Bağdat üzerindeki etkisi azalacak ve böylece İngilizlerin Bağdat'ta baskılarını artırma girişimleri kolaylaşacaktır. Bu durum, General Boratov'a "itilaf devletlerinin" dikkatini Bağdat'a çekme imkanı sağlayacak ve şehre doğru ilerlemeyi mümkün kılacaktır. Ağustos'un sonunda, Rusya'nın Kafkas cephesi Generali, Musul ve İran'a yeni bir çıkarma yapılması gerektiğini ve savaş ile ilgili "güçlendirme" bilgilerinin General Boratov'a iletildiğini öngörmüştür.

General Maude'un, Dicle'de karşılaştığı problem çok ilginçti. Stratejik üstünlüğe sahipti. Bununla beraber, Türkler'in savaşa çekilebileceği cephe oldukça geniş bir hat üzerine yayılmaktaydı ve Türkler'in bilgi ağı da güneyden gelen saldırılara oldukça açıktı. Bu yüzden; Hay Nehrii, sağ körfezden batıya doğru, Türkler'i temizleyerek ilerlemeyi ve onları arkadan vurmaya yarayan manevra yeteneğini kazandıracaktı.

Bir diğer taraftan General Maude'un nehrin sol körfezindeki iletişim ağları güvendedeydi çünkü buraya ulaşmak için Türkler'in zorlu Suwakiyeh bataklığını

geçmesi gerekirken, sağ taraftan çöldeki içme suyunun yetersizliğini göze alıp, İngiliz ordusunu yerle bir etmeleri hiç de mümkün görünmüyordu.

Hangi alternatif seçilirse seçilsin akıldan çıkarmamak gereken tek bir şey vardı. O da, Hay nehir hattının elden çıkarılmaması gerektiği idi. Hay'da, cezir(suların çekilmesi) zamanında gemileri hareket ettirmek çok zordu. Fakat alınan bilgilere göre, Türkler Fırat'ın akımını ters yönden kullanarak, bilgi ve askeri birliklerin, Dicle'den Fırat'a geçişini sağlayacaklardı. Bu durum aynı zamanda Türkler'in hiç haberdar olmadıkları Samawah'daki İngiliz birliğinin tam da kucağına düşmelerini sağlayacaktı. Bununla birlikte; Hay Nehri'ne sahip olmak, nehrin etrafında yaşayan yaklaşık 30.000 yerli silahlı adama sahip olmak ve aynı zamanda da bölgenin üzerinde sömürge oluşturmak için en elverişli yerd. Bununla da kalmayıp, Türkler'in iletişim ağlarının tam da merkezine kurulmuş olacaklardı.

1916'nın, Ekim ve Kasım aylarında orduyu güçlendirme işi oldukça iyi bir biçimde yapıldı. Ekim'de Hindistan'daki görevine gitmekte olan Sir Charles Munro çok detaylı bir biçimde gözlem yaptıktan sonra, General Maude'un ordusu hakkında oldukça iyi bildirimlerde bulunmuştur. Ordunun moral, bakım ve yönlendirilmesi düzenli olarak iyileştirilmektedir. Kasımın sonlarında, Shekih San ve Sinn Abtar arasında hafif raylı sistem çalışmaya başlamıştı. Basra-Nasiriye, Kurna ve Amara arasındaki hatlar ise en kısa zamanda tamamlanmıştır. Bu hatların haftalık yük taşıma kapasitesi ise sırasıyla 5000 ve 10000 tondur ve kapasitesi Hindistan'dan gelen ray düzeneklerinin artmasıyla gün geçtikçe artmıştır. Akarsu taşımacılığı da, oldukça iyi bir düzeye getirilmiş ve cepheye yeteri kadar malzeme taşınmasına imkân sağlamıştır. Fazladan savaş mekanizmalarıyla 7. Süvari Tugayı da cepheye varmıştır.

Ordunun günlük tüketim ihtiyacı 64800 İngiliz askeri, 156000 Hindistan personeli ve 73000 hayvanın ihtiyacını kapsamaktaydı.

En son basamak olarak, General Maude Dicle ordusunu yeniden konumlandırdı. Eskiden olduğu gibi, bu birlik 4 Tümen piyade, 2 Tugay süvari ve diğer savaş birlikleriyle General Lake'e şans eseri gönderilmiş çok da düzenli olmayan bir ordudur. Eğitimli elemanın eksikliği, birliklerin, 1916 başlarında parçalar halinde, azar azar toparlanması, birliğin yönetimini aşırı merkeziyetçi hale getirmiştir. Her şeye rağmen, General Maude, bu hantal orduyu bir düzene

sokmuştur. Savaşın en büyük ordu birliği bu cephede bulunmaktadır ve elbette ki bu ordunun G.O.C(General Officer Commanding yani Genel Komuta Subaylığı)'un bakanı tarafından yönetilmesi gerekmektedir. Bu ordu, yönetimin en önde gelen unsuru olmasına rağmen, yönetim onun Basra'da kalmasını isteyerek taktiklerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu gücü eline tutmanın verdiği hazla General Maude, orduyu I. ve III. Birlikten oluşan 2 düzenli ordu haline getirmiştir. Bununla birlikte ordu, 15 Kasım 1916'da yeniden organize edilmiştir.

Ordunun hareketinden sorumlu birliği cephede tutmanın ekonomik olmayışı ve mobilize bir orduya o kadar da ihtiyaç duyulmaması sebebiyle, amaca hizmet eden bir politika belirlemek gerekliydi. General Maude ile fikir alışverişinde bulunan General Munro, mobilizasyonu sağlayacak, Türkleri kovalamaya yetecek, ordunun ihtiyaçlarının iletilmesini sağlayacak, bölgede orduya zarar veren halkı bastırabilecek kadar bir birliğin orada tutulmasını önermiştir. Bu önerilerin sonucunda 1. hat ve 2. hatta, birliklerin ekipmanlarını sağlayabilen 2 süvari birliğinin ve 5 Tümen piyadenin ve Dicle üzerinde bir topçu birliğinin 3 günlük ihtiyacını karşılayabilen bir "harekat" ordusunun orada kalmasına karar verilmiştir.

Mobilize birliğin bir diğer önemi ise yaklaşık 500 metrelik mobil bir köprüyü beraberinde getirebilmesidir.

Türkler'in 18. kolordusunun 45. 51. ve 52. Tümeni, Saniyyat ve ilerisindeki korunaklı bölgeleri ile Kut nehri yakınlarından Hay bölgesinin Dicle çıkışının 3 mil(ort. 5 km) genişliğine kadar işgal etmişlerdi. Kadiri eğrisinde Türkleri en güvendiği savunma müfrezeleri bulunmaktaydı. Hay çıkıntısından birkaç mil öteye kadar, nehir güçsüz bir donanma tarafından korunmaktaydı. Fakat düzensiz Arap askerleri tarafından da gözetlenmekteydi. Özetle, Dicle üzerindeki Türk güçleri, 700 süvari 20.000 tüfek ve 70 adet top olarak tahmin edilmekteydi. İran'da, Rusya'ya karşı savaşan askeri gücün ise 17.000 tüfek 50 top 16.000 piyadeden oluştuğu; Fırat üzerinde ise dağınık durumda 2000 tüfek ve 8 topun, Bağdat'ta ise 4 ya da 5000 tüfeğin olduğu tespit edilmiştir.

Harita 3 ve 4'e şöyle bir bakıldığında General Maude'un ordusunun Dicle'nin sol körfezindeki Sannaniye'nin 120 mili boyunca Kadiri yükseltisindeki Türk birliklerinden sadece 2 mil(ort. 3 km) ötesinde ve Hay Nehri'nden 5 mil(ort. 8 km) uzağındaki hatta konumlandırıldıkları kolayca görülecektir.

Dicle'nin her iki tarafındaki birbirine düşman birliklerin askeri gücü şöyleydi: sol körfezdeki Türkler 17500 piyade, 55 top ve sağ körfezde 2500 tüfek ve 15 topa sahipken; İngilizler 3500 süvari, 45000 tüfek ve 107 topa sahiptiler.

Aralık ayının başında Türkler'in üzerinde sayısal olarak üstünlüğe sahip olmakla beraber, üstün bir manevra kabiliyetine de sahiptiler.

General Maude'un ordusu kara mobilizasyon kapasitesinin ve Kadiri çıkıntısındaki düşman Türk ordusunun el verdiği sürece, Saniyyat ve Kut arasındaki siperler boyunca ateş etme kabiliyetine sahipti. Ayrıca durumu kısıtlayan 2 önemli faktör daha vardı. Bunlardan biri, mobiliteyi günlerce aksatan soğuk hava ve ekonomiye fazladan yük getiren yaralılar için materyallerin karşılanmasının pahalılığıydı. Yaralı sayısının %25'i geçmemesi şartıyla, tüm risklerin alınabileceği Sir William Robertson tarafından, General Maude'a teker teker izah edilmişti.

General Maude yapacağı saldırıyı düşünürken ona bu planında yardım edecek başka hiç bir politika yoktu. Bağdat vilayetindeki İngiliz baskısını artırmak aynı anda hem çok şey hem de hiçbir şey ifade etmeyebilirdi. Ama kesin olan tek şey önlerindeki Türk düşmanlarının Fırat'tan değil de, Dicle üzerinden daha kolay yok edilebileceğiydi.

Türkleri Dicle'ye çekmek için, savaşılmaması gereken 3 açık cephe vardı. Birincisinde Nisan'dan beri berbatça yapılagelen Saniyyat'ı bombalamaktı. İkincisi ise, düşmanı Saniyyat'ın sağ körfezinin öteye çektikten sonra onları arkalarından vurmaktı. Üçüncüsü ise, bu iki seçeneği birleştirip her iki tarafta da Türkler'in kanlarının son damlasına kadar savaştırmaktı. Sonuç oldukça açıktı. İki opsiyonun ikisinde de sonuç; geride binlerce ağır yaralı bırakmaları olacığıydı. İngilizler'in ağır topçu birliği bu kadar güçlü bir Türk ordusuyla savaşacak kadar büyük değildi ayrıca böyle bir atağı deli gibi akan azgın bir nehir üzerinden gerçekleştirmek ise daha da zordu. Bir diğer taraftan sağ körfezden savaşmak hem düşmanı korkutmaya yetecek hem de bunların düzenli bir şekilde geri çekilmesine olanak sağlayarak Türkler'i arkadan vuracak olan birliklere fazladan güç kazandırmaya sebep olacaktı. Böylelikle Türkler'inde çok kararlı bir savaş yapmalarının önüne geçilmiş olacaktı.

Böylelikle Saniyyat'ta bombalanan Türkler kaçmaya başlayacak, kaçtıkları yerde ise tekrar saldırıya uğramış olacaktı. Türkler'in dikkatini bu iki nokta üzerinde toplayarak onlar için en önemli olan neyse onun üzerinde yoğunlaşarak

tükenmelerini ya da ikisine birden yüklenerek daha kısa zamanda bertaraf olmalarını sağlayacaklardı. General Maude'un askerleri, Sanaiyyadaki Türk birliklerine rağmen savaşı götürebilecek güce sahipti. Sanaiyyat nehri denizden ulaşım elvermediği sürece İngilizler mobilite konusunda Şeyh Saadın mobilize birliğine bağımlıydılar. Bu birlik hem hareketi kısıtlıyor hem de uzun çaptaki bir saldırıya dayanacak kadar bir güce sahip olamıyordu.

Bütün durumlar göz önüne alındığında yapılması gereken şey, aynı noktadan sürekli ateş ederek planın stratejik ve taktiksel olarak uygulanmasını sağlamaktı. Planın amacı tekti o da Bağdat'ı almak falan değil sadece Türkleri yenmekti. İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı'na bildirdiği üzere, General Maude, Fırat ve Dicle üzerine gerçekleştirilecek herhangi büyük bir çıkarma için ilk olarak Hay Nehri'nin alınması gerektiğini, bunu yapabilmek içinse kendi sağduyusuna dayanarak gereken ordu ve donanımına sahip olduğunu belirtmiştir.

Bu dakikaya kadar General Maude tüm fikir ve planlarını en yakınlarından özellikle de İngilizlerle işbirliği yapacağı hesaplanan İran'daki Rus kumandandan bile saklı tutmuştur.

10 Aralık 1916'da ise General Maude, Hay'a çıkarmanın yapılması için gereken emirleri vermiş ve savaşa sadece ramak kalmıştır.

4.2.8. (BÖLÜM VIII)

4.2.8.1. Dicle'de İngiliz taarruzu

4.2.8.2. Taarruz için son hazırlıklar

1916 yılı Aralık'ın ilk günlerinde Amara'daki eğitim kampları dağıtılmış ve birlikler toplanma bölgelerine doğru gönderilmişti. Hava, ayın 8. ve 9. günlerinde yağmurluydu. Bu durum, hazırlıkların biraz gecikmesine sebep oldu. Son düzenlemeler, ancak ayın 10'unda tamamlanabildi.

10 Aralık 1916'da, birinci kıta(3. ve 7. Tümen) bölgesinin sol tarafında düşmanla karşılaştı. Arap Köyü hattıyla(İkiz Kanalları, Sin Abtar, Diyala Mevzini) beraber, batı kanadının sağ bölümünü işgal etti. Sinn sınırının batısında ise, Diyala menzili, 3. ve 4. kıta(13. ve 14. Tümen) operasyona başlamak için hazırdu. Arap Köyün'de ise, geçici olarak süvari Tümeni olarak düzenlenmiş olan 6. ve 7. süvari Tugayları ileri hareket etmek için beklemekteydi.

4.2.8.3. General Maude yönetimindeki İngiliz taarruzu

10 Aralık 1916'da, General Maude yaklaşan operasyon için emirlerini verdi. Planı gece yarısı harekete geçirerek düşmanı şaşırtmak ve Hay Irmağının sağ kanadından ilerlemektir. Bu saldırı hareketi 13'ünü 14'üne bağlayan gece gerçekleşecekti. 13 Aralık'da, her iki kıtanın topçu Tümeni, düşmanı sol kıyıda bombardımana tutarak kısıtıracak ve 1. Kıta bölgesinden bir saldırı yapılacağı izlenimini uyandıracaktı. 13/14'ü gecesi süvari Tugayları, 14'ün şafak vakti öncesinde güvenliği sağlamak adına, o bölüme hareket edecekti. Basrugiyah'daki Hay bölümüne ve akabinde Şamran bendindeki Türk köprüsüne hızla ilerleyecekti. Düşmanı batıdaki bölgeye püskürterek hızla ilerleyecekti. Uçuş kıtaları Şamran köprüsünü bombalayacaktı. Ayın 14'ünde nehrin sol bölümünde 1. kıta Sannaniye'yi bombalamaya devam edecek ve eğer General Maude'den saldırı emri gelirse bölgeye taarruza geçecekti. Sağ bölümde ise 3. kıta Hay'a doğru ilerleyecekti ve Kala Haja Fahari'nin Hay güneyinin doğu kıyısı-kuzey batı istikametine ilerleyerek operasyon düzenleyecekti. Ayrıca, Sinn Kıyıları ve Hay'ın arasında yer alan Dicle'in sağ

şeridindeki düşmanı yok etmek için hazırlanılacaktı. Hay kendi imkanını kendi yaratmalıydı. Arap baskını ve bir yandan gelecek taarruzlara karşı kendini korumalıydı. Kraliyet hava kıtası ise keşif ve topçuluk operasyonlarını gerçekleştirecekti.

4.2.8.4. Şamran bölgesindeki operasyonlar

Bu plan başarıyla uygulandı. Düşman süvari birliğinin gece çıkartmasıyla tamamen şaşırtılmıştı. Süvari birliği Basrugiyah bölgesine ayın 14'ünde, 6 saatte ulaşmış. Yine 40. Piyade Tümeni de Atab'a, 5 saat 45 dakikada varmıştı. Gün boyunca, 3. kıta ileriye doğru hareket etti. Gece yarısına gelindiğinde, düşman ile Kadiri Bend'i ve Hay çıkıntısında temasa geçildi. Ancak bu sırada, süvari birliği Kala Haji Fahan'a ulaşmış, Şamran'a doğru ilerlemiş ve Atab'da tekrardan geri çekilmek zorunda kalmıştı. Tüm operasyon Türkler'in batıya uzanan Diyala'daki siperlerini işgal ederek sonlanmıştı. İşgalin nedeni ise 3. kıtanın sağ ve sol kanattan ilerlemesini güvence altına almaktır.

Tüm bunlar sadece 500 kayıp verilerek başarılmıştı. 14/15 Aralık 1916 gecesinde, Türkler Şamran köprüsünü boşaltmışlar ve zincirleme ilerleyerek oradan uzaklaşmaya başlamışlardı. Ancak yoğun ve sürekli bombardıman dolayısıyla zincirler kopmuş ve ertesi 3 gün Dicle civarında köprünün etrafında mahsur kalmışlardı.

Ayın 15'inde, 3. kıta ve süvari birlikleri operasyonlara devam etti. Kadiri ve Hay çıkıntısında güçlü bir direniş olduğu bilgisi geldi ancak 1916 yılı, ayın 15, 16 ve 17'sinde çok az bir bölge ele geçirilebildi. Bununla birlikte, ayın 18'ine gelindiğinde, 3. kıta İmam El- Mansur çizgisine ulaşmış ve galibiyetle pekiştirilmişti. Sannaniye, Kut ve Hay çıkıntısındaki savunmaya yoğun bombardıman devam etmekteydi. Hay'da 6 köprü inşa edilmiş ve Sinn Aftar'dan Atab'a giden hafif demiryolu inşasına başlanmıştı.

Bu operasyonlarda General Maude, ilgili bölgeyi 7 mil(ort. 11 km) civarında güvenlik altına almıştı. Bu bölge düşmanın iletişim ağının bir araya geldiği noktadaydı. Bu durumun sonucunda, General bu iletişim ağını tekrardan yok etmek durumunda kaldı. Bu niyetle, birliklerini tekrardan düzenleyerek dağıtımına başladı. Birinci kıta, Magasis'in batısıyla beraber bölgedeki ırmağı ele geçirerek 3. kıtanın

işini oldukça kolaylaştırmıştı. Ancak, Dicle'deki direnç Imam el Mansur ve Diyala bölgesini tekrardan ele geçirmişti. Bu yüzden, 19/20 Aralık 1916 gecesinde, 3 kıta 13. birlik Hay'ın kuzeye bakan bölümünü işgal edebilsin diye birliklerini tekrardan düzenledi. 14. birlikten bir ekip de, 13. birliğin batı-güney bölgesine doğru ilerliyordu. 13. birlik ve 14. birliğin ekibi topçu taburu, bir miktar süvari birliği, bazı mühendislik ekipmanları ve mobil araçlarla vurucu bir güç halinde hareket ediyordu.

Bu yok edici güç ve süvari birliğiyle bölgenin sağ kanadına doğru bir hamle yaptı. Bu mobil birlikleri iki kat halinde ilerleyerek, Hüseyini bölgesinin güneyine hareket edilmesini emretti ve orada Dicle kanadını ele geçirdi. Köprübaşı mevzii kurulmasını sağladı. İkinci emri ise, düşmanın ırmağın her iki kanadında tutarak ve ilk hattın geri çekilmesinden dolayı ortaya çıkan açığı kapamaktı. Ayrıca düşmanın tüm malzemeleri Hüseyini Bendindeki samandırılık ve köprü ekipmanları boşaltıldı.

Operasyon 20 Aralık 1916'da gerçekleşti ancak bir sonuç alınamadan sonlandırıldı. Eğer operasyon başarılı olsaydı, Türkler'in yeni bir tehdit olmasının önüne geçilecek ve iş belki de Sannaniye ya da Kut bölgesinin, Türkler tarafından boşaltılmasına kadar gidecekti. Böyle olmasından dolayı, düşman oldukça güçlü bulundu ve başarısızlığın ardından yeni bir karşılaşmanın oldukça maliyetli olduğu ortaya çıktı ve bu yüzden geri çekildiler. Operasyonun dolaylı bir değeri vardı çünkü bu operasyon Türkler'i, Dicle'nin üzerinden geçerek bizleri zapt edemezsiniz gibi bir yanlış bir düşünceye itti.

Bununla birlikte, bölgenin sağ kanadında birinci kıta durumunu giderek güçlendirdi ve Kadiri ve Hay'ın doğu bölgesinde bulunan savunma siperlerine doğru yavaşça ilerledi. Ayın 25'ine gelindiğinde, İngiliz ilerlemesi Kut ve Kadiri bendinin arasındaki ırmak bölümünde(1. ve 3. Kıtanın bulunduğu nokta) oluşturuldu.

Bu ilerleme belki de taarruz sürecindeki ilk evrenin sonu olarak kabul edilebilir. Çünkü 26 Aralık 1916'da hava kötüleşti, yoğun yağmur yağışı başladı. Askeri birlikler, silahlar, ulaştırma ve demiryolu ağları neredeyse taşınamaz oldu ve operasyon durma noktasına geldi⁸².

⁸² 1916 yılı sonlarında İngilizler'in temel askeri stratejisi Bağdat'ı ele geçirmek üzerine odaklanmıştır. Bağdat bulunduğu mevki itibarıyla ele geçirilmesi gereken önemli bir üs olarak görülmektedir. Bundan mütevellid durumda İngiliz kuvvetleri Bağdat'a doğru adım adım ilerlemeye başlamışlardır. Aralık 1916'da taarruza geçen İngiliz kuvvetlerinin 95000 askerlik gücüne karşılık, bölgeye

Bu süreç General Maude'nin olabildiğince az kayıp vermek adına Hay noktasının daha da ötesine geçmeme planı olarak hatırlanacaktır. Büyük bir dikkatle hedefi için yola koyuldu ve kendini birdenbire 750 askerin kaybı durumu içerisinde buluverdi.

Buradaki soru acaba General Maude ilk planındaki hedefinden memnun mu kalmalıydı yoksa Dicle'deki operasyonlara devam mı etmeliydi? Buradaki karar verici faktör ise kazandıklarıyla yitirdikleri arasındaki orantıydı. Aslında ortam Fırat Nehri'ne ve Dicle'de operasyonlara uygundu. Ancak Maude kendini geri dönülemez bir noktaya taşımak istemedi. Planı, düşman tarafından karşı bir taarruza karşı, Hay bölgesinde yerini güçlendirmek, düşmanın bulunduğu sağ şeridi tamamen ele geçirmek, ardından da Fırat Nehri'ne ya da Samara'ya ulaşır düşmanın zayıf noktası olan Sannaniye ve Fırat Nehri arasında bulunan Dicle ordusuna saldırmak için uygun ortam yaratmaktı.

Bu öneri ile beraber Sir William Robertson'la anlaşmaya vardılar. Ancak General Maude'yi, bahsi edilen başarısının hızlı ve etkin bir şekilde tamamlanabilmesi için, kendisini 13.'ü kıtadan alması konusunda uyardı.

26 Aralık 1916-6 Ocak 1917 arasında yağmur oldukça yoğun bir şekilde yağdı. Tüm ülke çamur deryasına dönüşmüştü. Operasyonlar imkansız hale gelmişti. Birliklerin bakımı büyük ölçüde engellenmişti. Aslında bu durum hızlı bir ilerleme kaydetmek isteyenler için faydalı bir ders olmuştu⁸³.

savunmakla mükellef Türk kuvvetlerinden 6. ordunun 9616 asker, 16 makineli tüfek, muhtelif büyüklükteki 2 topu vardır. (Bkz. Bayur, *a.g.e.*, s. 109.) 13. Kolordu ise Enver ve Halil Paşalar tarafından görevlendirildiği üzere İran taraflarında Hemedan bölgesindedir. İngiliz kuvvetlerinin savaş gereçleri, cephane bolluğu, taşıt imkanları ve asker sayısı bakımından bu derece üstünlüğü İngiliz kuvvetlerinin zafere doğru rahat adımlar attığının göstergesidir. Buna rağmen kahramanca mücadele etmeye çalışan Türk kuvvetleri sonunda mağlup olarak Bağdat'a giden yollar İngilizler'in eline geçer. Bu konuda Ali İhsan Sabis'in söylemleri dikkat çekicidir. Ona göre 13. kolordu, Enver ve Halil Paşalar tarafından görevlendirilerek buradaki görevini bırakıp, İran'a gitmiş olmasaydı durum çok farklı olabilirdi. Sabis, burada Enver Paşa'nın 1915'teki Sarıkamış bozgunundan sonra nasıl böyle ikinci bir yanlış yaptığını sorgulamaktadır. Ona göre Bağdat'ın elden çıkışında bu yanlış karar çok etkili olmuştur. Bkz. Sabis, *a.g.e.*, s. 338-339.

⁸³ Türk- İngiliz kuvvetlerinin önemli çatışmalarının yaşandığı Şamran bölgesindeki bu savaşlarla ilgili Yusuf Hikmet Bayur şunları nakletmektedir: "Aralık 1916 yılında Irak'daki İngiliz ordusu yukarıda andığımız güce ermiş olduğundan bu yeni yönergeye göre harekete geçer. Onun 95 bin savaşçısına

4.2.8.5. Kadiri bölgesindeki operasyonlar

Operasyonların ikinci bölümünün ilk kısmında düşman güçleri şu şekilde tasarlanmıştı: Sannaniye’de 9 tabur, 19 top, 6 hendek havanı; Kut-Sannaniye arasında 3 tabur, 12 top; Kut’da 6 tabur, 21 top, 4 hendek tavanı; Fırat Nehri bölümünde 6 tabur ve 8 top; Fırat-Bughali arasında 3 tabur, 3 hava taburu, 6 top olmak üzere 27 tabur, 72 top, 10 havan (yaklaşık 300 süvari kılıcı, 18.700 tüfek).

Düşmanın savaş yapısının istihbaratını tam olarak elde etmek pek de kolay değildi, çünkü Türkler sürekli olarak alay yapısını değiştiriyordu. Ayrıca Türk ordularının alay yapısıyla ilgili farklı kaynaklardan birbirleriyle çelişen birçok rapor geliyordu. Bu da, Dicle’de düşmanın kendisini takviye etmek için yaptığı bir yöntem olarak düşünülüyordu. Ancak Ocak ayının başlarında İran’da bulunan General Boratov operasyonlar yürüterek düşmanın geri çekilmediğini belirledi.

Bu seferde, savaş gücü 120472 savaşçı ve 83028 takipçiden oluşuyordu. Bu nedenle General Maude, bu durumu soğukkanlılıkla karşıladı. Çünkü sayısal bir üstünlüğü vardı. Sağ kanattaki güçlerinin bakımı için demiryolu ağına bağlı olmasından dolayı, havanın tekrardan yağışlı olabilmesi onun daha ilerlemesine engel olacaktı. Kadiri’den Hay çıkıntısına kadar olan kısımdaki düşmanları yok etmekte kararlıydı. Bu durum onun manevra yapabilmesine olanak sağlamakta ve herhangi bir karşı saldırıya tedbir almasını sağlamaktaydı. İlk adım Kadiri’de bulunan Türk noktasını ele geçirmektir. Savunması oldukça iyi kurulmuş ve güçlendirilmişti. Bu bölgede düşman askerleri İngiliz güçleriyle iletişime geçebiliyordu. Aralık ayının son haftasındaki yoğun yağmura rağmen, 3. kıta Kadiri bölgesini ele geçirmeyi başardı. 6 Ocak 1917’de yağmur durdu ve operasyon mümkün oldu. General Maude, Kadiri’ye karşı birinci birlik için ilk emrini verdi. Aslında 15 saat süren yoğun sis Bughalia ve Şamran bölgelerine gerçekleştirilecek operasyonun iptaline neden oldu ancak Kadiri bölgesinde saldırıya devam edildi.

karşı 6.ordunun ancak 9616 süngü, 16 makinalı tüfek ve türlü çap ve cinsten 52 topu vardır. Bu ordunun öbür kolordusu (13. kolordu) oradan 700 km uzakta Hameden’in ötelerindedir. Bu duruma göre bire on bir üstünlüğe, savaş gereçleri, cephane bolluğu ve taşıt imkanları bakımından da ölçsüz üstünlüklere sahip olan İngiliz ordusunun kesin başarılar sağlaması tabii idi.” bkz. Bayur, *a.g.e.*, s. 109.

Savunmanın önünde, büyük çöl alanı bulunmaktaydı. Düşman mükemmel bir atış sahası sağladı ve saldırı şaşırtıcı bir dirençle karşılaştı. Türk topçu ateşi hatasız ve yoğun, karşı ataklar çöşkuluydu ve savunma güçlü sağ bölümdeki birliklerini sol kanada taşıyarak güçlendirdi. Sonuç olarak, 18/19 Ocak 1917'de umutlarını yitirerek son savundukları hattı da boşalttılar ve ırmak boyuna çekildiler. 10 gün boyunca, Türkler kahramanca mücadele verdiler ve savaşta çok fazla kayıpları oldu. Aslında, onların savunma inadı 3. Kıtanın 1639 kayıp vermesine neden oldu. Operasyonlar boyunca, süvari birliği Hay şeridinin doğusuna çekildi ve geri çekilen Araplarla dirsek temasına geçti.

Bununla birlikte, düşmanın Ocak ayının sonlarına doğru güçlenme olasılığı olduğu ve General Maude'ye ya da onun kuzeydeki muharebe birliklerine karşı atağa geçeceğine dair haberler geliyordu. Ancak General Maude'nin gücü ve özellikle de mobil birliklerindeki ve havadaki üstünlüğü herhangi bir endişe taşımaksızın her iki noktayı da görebilmesini sağladı. Muade 30 kıtanın kendisine karşı geleceğini ve düşmanın 2 tümenle Dicle'yi güçlendirebileceğini tahmin ediyordu ancak emin olduğu bir şey vardı. Dicle'de ya da Fırat Nehri'nde düşman saldırısının olacağıydı.

General Maude'nin yavaş ve methodik ilerlemesi olan Kadiri bölgesinin ele geçirilmesi ki, bu dönem 2. Evrenin sonu olarak düşünülebilir. Maude düşmanın bir kolunu sağ şeride itti; birliklerini dikkatle güçlendirdi. Hay bölgesinde yapılabilecek bir saldırıya karşı kendini güvence altına aldı. Bir sonraki adım ise Hay çıkıntısının ele geçirilmesiydi.

General Cobbe öncülüğünde birinci kıta Kadiri bendinde operasyonlar sürerken, General Marshall öncülüğündeki Hay çıkıntısı bölgesine saldırmaya hazırlanıyordu. İkinci evrenin başlangıcında 9 Ocak'ta 3. kıta Dicle'in sağ kanadına kadar ilerledi(Kut'un güney doğusu, Hay'ın güney batı yönü) Kadiri operasyonun ilk günlerinde General Marshall tarafında çok az şey yapabildi. Çünkü topçularının büyük bir bölümü 1. Kıtaya yapılan saldırıya destek çıkmakla meşguldü ve Türkler 3. kıta harekete geçene kadar Kadiri bölgesinden atılamadı.

4.2.8.6. Hay Çıkıntısı bölgesindeki operasyonlar

20 Ocak 1917'de, General Maude, savaşın 3. safhasının hücum süreci olarak görülebilecek olan Hay çıkıntısına saldırı emrini verdi. Maude 3. kıtanın önünde ve

solunda bulunan düşman güçlerinin 300 süvari kılıcının, 51 topu ve 11.800 tüfeğinin olduğu tahmin ediliyordu. Düşmanın istidatının aşağıdaki gibi olduğu tahmin ediliyordu. Hay çıkıntısında, doğu şeridinde 3 tabur, batı şeridinde 4 top ve 3 tabur, Hay çıkıntısı ve Şamran arasında 5 tabur, Şamran ve Bughalia arasında 210 süvari, 6 top, 2 tabur ve Dahra'da 60 süvari, 12 top, 4 tabur bulunuyordu.

Operasyon planına göre 3. kıta Hay'ın her iki tarafındaki savunmayı ele geçirecekti. 1. kıta sağ şeridin önündeki bölüme ayırmalı ve süvari birliği Arap köyünden sol şeride geçmeliydi. Kuzeye doğru ilerleyerek Suwaikaya'nın kuzeyindeki noktadan düşmanın dikkatini dağıtmalıydı. Ayın 22'sinde programın gecikmesine ve süvari birliğinin terk edilmesine neden olan yoğun bir yağış gerçekleşti, ancak ayın 23'ünde hava düzeldi ve kuru bir gün umudu doğdu.

Savaşın 3. safhasının başlangıcında, 3. kıta 1. kıtanın sağıyla bağlantıya geçti. 13. kıta şu şekilde hazırlanmıştı; 13. kıta Hay çıkıntısının doğu ve güney kısmında yer alırken 14. kıtanın 2 Tugayı 1.5 mil(ort. 2 km) boyunca kala Haji Fahan'ın güneyindeki noktaya ilerlemeye devam etti. 3. Piyade sınıfı Besovia yakınlarında toplanmıştı. Bu noktanın güneyinde ve batısında kanatlar tarafından arka bölümleri ise 1. kıtadan gelen piyade sınıfı tarafından korunmuştu.

3. kıtanın Hay çıkıntısını ele geçirme planı Hay'dan ayrı olarak güney bölüme saldırmaktı ve bu müdahale yoğun top atışıyla desteklenecekti.

25 Ocak 1917 günü, 13. kıtanın 40. ve 39. Tugayları sırasıyla önce Hay'ın doğu sonra batı noktalarına saldırı için ilerlemeye başladı. Bunun sonucu olarak da bombardıman altında müdaafanın ilk noktasına sızdı. Savaş çok yoğun geçti. Batı şeridinde düşman o kadar büyük bir azimle karşı saldırıya geçti ki çok fazla zaiyat verdikleri için 39. Tugay başlangıç noktasına geri çekilmek zorunda kaldı. Ağır zaiyat ve iletişimdeki yoğunluk dolayısıyla, tekrardan hücumla geçilemedi. Hay'ın doğusunda 40. Tugay kendine ikinci bir savunma hattı kurdu ve gece olduğunda 2 yoğun müdafaya rağmen birliklerini güçlendirmeyi başardı. Yoğun kayıpların olduğu bir gündü. İngiliz zaiyatı toplamda 1135 idi, düşmanınki ise bundan çok daha fazlaydı.

Ertesi sabah Hay'ın batısındaki birlikleri yöneten General Egerton yönetimindeki 14. kıta, batı kıyısına tekrardan saldırmaya başladı. Gece yarısı olduğunda, yoğun bir mücadelenin ardından belirli bir ilerleme kaydedildi. 40. Tugay

Hay'ın doğu kısmına kadar ilerlemişti. Ayın 27-30'u arası, 3. kıta kazandıkları yeni noktaları güçlendirerek Hay'ın her iki kıyısından yavaşça ilerlemeye devam etti. Yeni taarruzları desteklemek için silahları öteye taşıdı.

31 Ocak 1917'de, General Maude, G.O.C(General Officer Commanding yani "Genel Komuta Subaylığı) ile görüşmesinin ardından düşmanı Hay'ın iki kıyısında da düşmanı temizlemek adına daha da ileri gidilmesi emrini verdi. Plan taslağında, 3. kıta Hay'a bir saldırı düzenleyecekti ve süvari birliği de sol şeritten bu saldırıya yardımcı olacaktı. Sol şerit Arap saldırılarından tüm operasyon boyunca korunmak zorunda kalmıştı. 3. kıta(General Marshall) bu saldırıyı 3. Kıtanın top birliklerinin desteğiyle Hay'da her iki şeritten gerçekleştirmeye karar verdi.

1 Şubat 1917'de, operasyonlar başladı. Doğu şeridinde noktasal bir başarı sağlandı. Gün boyunca, 13. kıta Dicle ve Hay arasındaki son siperler hariç tüm savunmayı çok az kayıp vererek ele geçirdi. Ancak batı kıyısında başarı bu boyutta değildi. 14. kıtanın ilk taarruzu düşmanın ilk sınır noktasına ulaştı ve ancak taarruz güçleri yoğun bir karşı atakla püskürtülerek ağır bir zaiyatla beraber başlangıç noktasına geri döndürüldü. Henüz hazırlıklarını tamamlamış olan muharebe siperleri oldukça yoğunlaştı ve yeni bir hücum girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Gece boyunca, General Marshall 14. kıtayı taşımak ve batı şeridi boyunca ilerlemek için 13. kıtayı doğu şeridinden uzak tuttu.

2 Şubat 1917'de, yoğun sisten dolayı, operasyonlara başlanmaması gerektiği düşünülüyordu ancak 3. ve 14. kıta yine Hay'ın batısına saldırdı. Bir gece öncesinde, 13. kıta Türkler'e yakın noktada kuzey batı boyunca ilerledi. Sol şeridi saldırıdan korumak adına düzenlenmiş yoğun topçu atışı altında, 14. kıta ilerlemesini sürdürdü ve hedef olarak belirlenen iki siperi de taşımayı başardı. Gece yarısı olduğunda kıta her ne kadar çok zaiyat vermiş olsa da ciddi bir ilerleme kaydetti. Ayın 3'ünde doğu şeridinde ciddi bir mücadele gerçekleşmedi ancak düşmanı son siperlerden çıkarmak için hazırlıklar yapıldı. Ayın 4'ünde Türkler'in o bölgeden gizlice ayrıldıkları fark edildi. Türkler yalnızca batı kıyısı, Şamran bendi ve Liguroice bölgelerinde bulunuyor, hala o bölgelerde birliklerini bulundurmaya devam ediyordu.

Türkler'in, Hay noktasından geri çekilmesiyle 3. safhadaki operasyonların başarılı bir noktaya ulaştığı söylenebilir. 13 Aralık 1916'dan bu yana, Hay şeridi dahil olmak üzere düşmanı Dicle'nin sağ şeridinde çıkardı. Toplam kayıp 8524'tü.

Bu, Maude'nin başarısına oranla az bir sayıydı ve düşmana 10.000'in üzerinde zayıat verdiği tahmin ediliyordu.

4.2.8.7. Dahra Bendi'ndeki operasyonlar

Her ne kadar Türkler Dicle'nin sağ şeridinden ayrılmış olsalar da, Hay'ın batı kıyısında, Dahra bölgesinde ciddi bir işgal gücü bulunuyordu. Türk müdafası Meyankökü Fabrikası, Hay ağzı, Şamran'ın doğu noktasını da kapsayan 2 millik bir bölgeydi. Bu savunmaların sağına ve ırmak noktası arasında siperler yerleştirildi. Bununla birlikte diğer siperler Şamran bendinin güney ve batı koluna inşa edilmişti.

Türkler'in müdafaları güçlüydü ve Hay hattını ele geçirmek ve iletişim hattına yakınlaşmak istemekteydiler. Bu yüzden müdafanın oldukça yoğun olacağı bekleniyordu. Dahre ve Şamran arasında, 6500 tüfek ve 14 top bulunuyordu ve Türk müdafası oldukça başarılı olduğunu göstermişti. Her zaman az kayıp vermek isteyen General Maude, Dahra noktasına saldırmak için dikkatle hareket etti.

8 Şubat 1917'de, 3. kıta, Meyankökü'nün güneyinde, Dicle'ye 1 mil(ort. 1,5 km) paralel olan alana kadar ki kısmı işgal etti. Yani batı-doğu şeridine 1 mil(ort. 1,5 km) uzaklıktaki nokta ele geçirilmiş oluyordu. Hala Sannaniye'daki düşmanı inceleyen 1. kıta, 8. Tugayın bulunduğu ırmak bölgesinden ve Hay'ın batısındaki 3. Kıtayı korumaktan sorumluydu. 3. Kıtanın güney noktasında, muharebe birlikleri G.O.C.(General Officer Commanding yani "Genel Komuta Subaylığı) Dicle müdafa hattı tarafından korunuyordu.

General Marshal'ın 3. kıta saldırısı düşmanın güçlü noktalarını ele geçirmek üzerineydi ve batıdaki siperlere saldırılacaktı. süvari kıtası ise geri çekilmeyi engellemek adına Şamran bendine hareket edecekti.

9 Şubat 1917 günü, operasyonların 4. evresi yani Dahra'ya saldırı süreci başladı ve az da olsa bir ilerleme kaydedildi. Başlangıçta mücadele oldukça sertti. Düşman güçleri karşı saldırıda bulunuyordu. Fakat ayın 10'unda, 3. kıta, Şamran'ın ön ve sol kıyısında 367 zayıat vererek orayı ele geçirdi. Ayın 10'unda taarruz başladı. Kuzey ve güney noktalarına kadar başarılı bir ilerleme kaydedildi bunun sonucunda Meyankökü Fabrikası ele geçirildi. O gece, 3. kıta Meyankökü Fabrikasının 1 mil(ort. 1,5 km) yukarısındaki noktaya ulaştı.

10/11 Şubat geceleri süresince, düşman ön birliklerini azaltarak geri çekildi. 11'inde, 3. kıta, Şamran bendinin batı ve doğu koluna doğru düzenli bir şekilde ilerledi. Aynı 11/12'si gece yarısında, öndeki çizgi Dicle'den Liquorie Fabrika'ya oradan da, Şamran Bendi'nin güney noktasına ilerledi. Böylece, Türkler Dahra noktasında tamamen bastırılmış oldu. Bununla birlikte, 1. Kıtadan alınan 2. kıta 3. Kıtanın sol bölümünü korumakla sorumlu olacağı farz ediyordu, böylelikle 3.kıta operasyonun son bölümüne odaklanabilecekti. Ancak bu saldırı görevi pek de kolay değildi. Düşmanın müdafa noktasının ön bölümü düz ve açık bir noktaydı ve her bir alanı silahlı güçlerle çevriliydi. Bu da, Türkler'in taarruz güçlerini dağıtabileceği anlamına geliyordu. Ana saldırı noktasına saldırı yapılmadan önce, bu ilerleme noktaları yıkılmalı ve siperler hazırlanmalıydı. Bu nedenle, aynı 12 ve 14'ü arasında, General Maude yoğun bir mücadelenin yaşanacağı noktaları temizlemek için çaba sarfetti. Özellikle aynı 12'sindeki mücadele çok kanlıydı. Bunun sonucu olarak, 3. kıta düşmanın ana noktasına aynı 15'inde saldırmayı başarabildi. Aynı gün, süvari birlikleri Şamran Bendinin batı noktasına ilerlerken 13. ve 14. kıta müdafa merkezine saldırıda bulundu. Bu saldırının hemen ardından yoğun top atışıyla beraber büyük bir darbe vurularak mükemmel boyutta bir ilerleme kaydedildi ki bu da oldukça uzun sürdü. Bu sefer, Dahra Bendi hariç düşman direnci neredeyse tamamen kırılmıştı. Yağmur yine yoğun bir şekilde yağmaya başladı fakat gece boyunca 3. kıta başarısını sürdürdü ve 500 zayıyla kıyı şeridini ele geçirme sürecini tamamladı. Bununla birlikte, 13. kıta tarafından desteklenen süvari birliği Şamran Bendi'nin güneyindeki Massay Kanalı'nı ele geçirdi.

Dahra Bendi'nin ele geçirilmesiyle, Dicle Irmağının üzerindeki organize direniş son buldu. 2 ay boyunca General Maude, düşmanları adım adım yorarak ve ağır zayıt verdirerek bölgeden çıkardı. Hay, Kadiri Bendi ve çıkıntındaki Türkler yenilgiyi bertaraf etmek için cesurca ancak boşa bir mücadele verdiler. Artık Dahra tamamen temizlenmişti. Bu sefer geçmiş yılların aksine birçok faktör düşmanın aleyhineydi. Eğer yağmur birkaç gün önce yağmış olsaydı, saldırı gecikecekti ve bu da düşman güçlerine toparlanmak adına süre tanıyacaktı.

4.2.9. (BÖLÜM IX)

4.2.9.1. 1917 Kışı'nda İran ve Kafkaslar'da savaşın gidişatı

General Maude Dicle'de düşmanı zayıflatırken, başka bölgelerde de olaylar patlak veriyordu. Kafkaslar'da Ruslar, ikinci Türk ordusuna karşı taarruz planlıyorlardı. Musul, Samara ve Bağdat'a doğru ilerlemek niyetindelerdi. Kuzeybatı İran'da ise, gücünü oldukça arttırmış olan General Baratov, Dicle'deki 18. Türk kolordusunu geri püskürtmek için Khaniki'ye doğru ilerlemeyi planlıyordu. Tüm bunlardan dolayı, kış sona ermeye ve dağlarda harekâtlar mümkün olmaya başladıkça, Türkler üç taraftan ağır bir saldırıya maruz kalacak gibiydiler. Bu durum, Dicle'deki direniş güçlerini çok zayıflatacak ve General Maude'ye büyük bir avantaj sağlayacak bir saldırıydı. İmparatorluğun başında olan Genelkurmay, aklındaki bu düşüncenin ihtimaliyle, 3 Şubat 1917'de, General Maude'ye, Nisan ayında Bağdat'ta nasıl bir güç toplayabileceklerini sordu. General Maude ise bir Tümen süvari, 3 (yerel kuvvetler de destek verebilecek olursa), 4 Tümen piyade birliği toplayabileceğini bildirdi. D Kuvveti'nin rolünde veya hükümetin politikasında herhangi bir değişiklik olmadığı açıktı.

Bir süre sonra Türkler'in, Kafkaslar'daki ve Kuzeybatı İran'daki birliklerini Dicle'ye çekerek Mezopotamya'daki güçlerini arttırmak planında olduğu bilgisi ulaştı. Fakat bu General Maude'in güvenini sarsmadı. Ruslar'ın saldırı planlarının yanı sıra, kendilerinin de stratejik durumları oldukça iyi durumdaydı. Düşman kuvvetlerinin sağ kanadı temizlenmişti. Öyle ağır hasar verilmişti ki, düşmanın Dicle önlerindeki güçleri sadece 10300 tüfek ve 91 topdan ibaret iken, kendi cephanelerinde 46,000 tüfek ve 174 top vardı. Bu durumda hiç kuşkusuz saldırıya geçebilirdi⁸⁴.

⁸⁴ Irak-İran cephelerinde Rus-Türk kuvvetleri arasında yoğun çatışmalar yaşanmıştır. 15 Aralık 1916'da Ruslar Hemedan'daki Türk savunma cephesine taarruzda bulunmuşlardır. Bu taarruz ile başa çıkabilen Türk kuvvetleri, Ruslar'ın taarruzu hareketlerini artırması ve Bağdat bölgesinde Türk kuvvetlerinin zor durumda kalmasına istinaden peyder pey geri çekilmiştir. Buna mukabil Rus kuvvetleri etki alanını her geçen gün genişleterek, 1917 Ocak ayı başlarından itibaren, Devlet-Abad, Sakız, Hemedan gibi önemli merkezleri ele geçirmişlerdir. Toplamda Rus kuvvetleri 1600'ü aşkın kayıp vermiştir. Türk kuvvetlerinin zayıflığı ise bundan daha azdır. Bu süreçte Hemedan'ı tekrar almak için Ali İhsan Sabis komutasındaki Türk birlikleri, Rus ileri karakollarına saldırılarda bulunarak

Dahra'daki başarısından sonra, General Maude Şamran Bendi'nin yani sıra, Dicle'nin sağ kıyısında da manevra ile taktiksel bir üstünlük sağlamıştı. Şamran Bendi ve Bughaila arasında düşmanın 1300 tüfek, 2 top ve birkaç süvarisi vardı. Bu 3. birliğin zafere ilerleyişinin engellenmesini imkansız kılıyordu. Fakat sellerden dolayı zafere hızlı bir hareket oldukça zordu. Çünkü İngiliz ikmal gemileri nehir yoluyla Sannaniye üzerinden gelemezdi. Bughaila, General Maude'nin bu noktada bir ilerleme kat etmesinin imkansız olduğunu düşünüyordu ve sol kanattaki kendi savaş pozisyonuyla, düşmanın iletişim hattını kesme taraftarıydı. Diğer bir deyişle, her ne kadar General Maude kendi manevra özgürlüğünü tamamlamış olsa da bu özgürlüğünü kullanması idari müdahalelerden dolayı büyük oranda kısıtlamıştı.

Sol kanatta, düşman ordusu iç tarafta kalmıştı ve bu nedenle sol kanatta kati bir savaşın içine sürüklenmesi daha muhtemel gözüküyordu. General Maude'nin uzun süreli çabaları sonuç vermiş ve Türkler'in Sannaniye ile Şamran arasında güçlerinin dağılmasına sebep olmuştu. Türkler'in nehrin sol kanadındaki 25 millik araziye dağılımları şu şekildedeydi: Sannaniye'de 3,000 tüfek ve 19 top; Sannaniye ve Kut arasında 1100 tüfek ve 6 top; Kut ve Şamran yarımadası arasında 4500 tüfek ve 60 top; Şamran ve Bughaila arasında 400 tüfek ve 60 top. Bu geniş bir alana yayılmış ön bölgede bazı zayıf noktaların olduğu açıktı. Fakat bu suları taşmış olan nehir, bu bölgeye saldırıları oldukça zor hale getiriyordu.

Açıkça görülüyordu ki, bedeli pahalıya patlamayacak olan bir başarı için yapılması gereken düşmanın zayıflatılmış olan hattının iki uç noktasına karşı eş zamanlı savaşmak ve böylece gücünü bir taraftan diğerine aktarmasına engel olmaktı.

Bu nedenle General Maude Sannaniye'ye hücum etmeye karar verdi. Böylece düşman ağır kayıp vermeyi daha önce olduğu gibi kontrol altında tutamayacaktı. Ayrıca gücünün geri kalanını Dicle üzerinden hareket için taktiksel açıdan oldukça uygun bir bölge olan Şamran'a geçirebilecekti. 16 Şubat 1917'de hareket için gerekli emirleri verdi. 17'sinde, 1. birlik Sannaniye'ye hücumla geçerken, 3. birlik de Şamran'ın batısında nehrin sağ kanadındaki düşmanı temizleyecekti. Eğer mümkün olursa, süvari birliğinin ve seyyar köprü ekibinin desteğiyle nehir dönemecinden

geçiş sağlanacaktı. Fakat 1917 yılı Şubatı'nın 16'sını, 17'sine bağlayan gece düşen şiddetli yağmur neticesinde hareketin güçleşmesiyle geçiş fikrinden vazgeçilmek zorunda kalındı.

17 Şubat 1917'de, sabaha karşı, 7. Tümen (1. birlik), ağır top bombardımanının da desteğiyle, Sannaniye'ye hücum etmiş ve ikinci siper hattına ulaşmıştır. Bir saat için her şey oldukça iyi gidiyor gibi gözük müştür. Türkler oldukça ağır bir bombardıman desteğiyle yoğun bir karşı saldırıya geçince, üçüncü siperle hücum etmek için hazırlıklar yapılmıştır. Karşı saldırının yarattığı karışıklığa ve ıslak, kaygan zemin üzerinde ve kalabalık siperlerde hareket etme güçlüğüne bağlı olarak, 7. Tümen durumu kurtarmak için bir şey yapamamıştır. Önlerdeki askerler geri çekilmiş ve saldırı başarısız olmuştur.

Bu arada, 3. birlik ve süvari Tümeni Şamran'ın üst tarafındaki 17 millik bölge için sağ kanadın düşman kuvvetlerinden temiz olduğunu bildirmiştir.

1917 yılı, Şubat'ın 16' sı ve 21' i arasında yağmur aralıklı olarak yağmaya başladı ve nehir yükselmeye devam etti. 21' inde nehir suları birkaç mil taşmıştı ki, su taşkını bir şekilde geri çekilmeye başladı. Fakat bu arada General Maude Şamran'ı geçmek için hazırlıklar yapıyordu. Gizlilik son derece önemliydi. Bu nedenle daha az gizlilik gerektiren hazırlıklar, düşmanı bu bölgenin, hareketin merkezi olduğuna inandırmak maksadıyla, Meyankökö Fabrikasının yanında yapılmıyordu. Buna karşın tüm temel keşif çalışmaları ile önemli hazırlık ölçümleri seçilmiş olan bölgede yani Şamran bendinin güney ucunda, karanlıkta yapılmıyordu. Şamran'ın güney ucu köprü için seçilmişti. Çünkü bu bölgede bir geçiş bendinin omuzlarından açılacak olan bir ateşle etkili bir şekilde desteklenebilirdi. Ayrıca nehir, burda sadece 340 yarda (ort. 310 m.) genişliğindeydi ve uzak bir köşesinde askerlerin konaklayabileceği uygun bir kumsal vardı. Nehrin uzak bir bölgesinde savunma amaçlı gözetleme deliği bulunan siperler ve makineli tüfekler bulunuyordu. Köprü inşaatı başlamadan önce askerlerin savunma amaçlı buraya getirilmesi büyük önem arz ediyordu. Köprü inşaatının aşağı yönündeki noktalara 3 adet feribot yerleştirilmesine ve her bir feribot, bir piyade tümenini taşıyacak şekilde bir düzenleme yapılmasına karar verildi. Başlangıçta bu örtücü gücün gece yerleştirilmesi düşünüldü. Fakat sonra, karanlıkta doğru bir yerleştirmenin yapılabilme zorluğu ve piyadelerin ağır toplar, makineli tüfekler ve

siper havanları ile desteklenmesinin güçlüğü düşünüldüğünde, geçişin görülebilecek kadar aydınlık olmadan başlamamasına karar verildi.

3. birlik geçiş için çeşitli hazırlıklarını sürdürürken, 1. birlik de düşmanın dikkatini çekmek için Sannaniye önlerinde olağandışı hareketlerde bulundu.

21 Şubat 1917'de, General Maude'in tertibatları şöyleydi:

- 1. birlik : Sannaniye'nin karşısında sol kanatta, 3. Tümenin 2 taburunun da dahil edildiği 7. Tümen, Sannaniye'den Hay'a kadar sağ kanatta eşlik edecek olan (bir buçuk takımdan daha az olan 3. Tümen.

- 3. birlik : Şamran bendinin güney ucundan güneye doğru akan kanalla, Hay arasında bulunan 13. Tümen ve 1. Tümeden bir takım. Kala Haji Fahan yakınlarına kümelenmiş ve nehri geçmek için bekleyen 14. Tümen.

- Süvari birliği : Besouia'da

1917 yılı, 22 Şubat sabahı, General Maude hareketleri başlatmak için gerekli emirleri verdi. 1. birlik, 22'sinde, Sannaniye'de aktif bir şekilde harekate geçecek ve düşman savunmasını çekme amacıyla saldırıya geçecekti. Ayrıca 1. birlik sağ kanatta da etkin bir rol oynayacak ve 22'sini 23'üne bağlayan gece düşmanın General Maude'nin esas niyetini anlamasını engellemek ve yanlış yönlendirmek amacıyla, Magasis'te nehrin karşısında bir baskın yapacaktı. 3. birlik sol kanatta bir köprü başı mevzii oluşturmak, düşmanı geri itip onları nehir hattından uzak tutarken yarımada'nın güney ucunda bir köprü inşa etmek için 23 Şubat'ta gün batımında, Şamran'da nehrin karşısında örtücü gücü itecekti. Böylelikle, 3. birlik nehri geçebilecek ve Şamran yarımada'yı düşman kuvvetlerinden temizleyebilecekti. Süvari birliği 900 saatlik mesafeden, bir saatlik mesafeye gelebilecekti. Kraliyet uçakları havadan koruma sağlayacak, yakın ve orta mesafede gözcülük yapacak ağır silahlarla koordineli çalışacaktı.

22 Şubat' 1917'de, 7. Tümen bir kez daha Sannaniye'deki birliklere saldırdı. 1916 Nisan'ından beri tüm çabalarına rağmen İngiliz askerlerine karşı duran sağlam kaya boşu boşuna kendisine çarpmıştı. Bu defa çabalar sonuçsuz kalmamıştı. Akşama doğru, şiddetli bir çarpışma sonucu düşmanın ikinci hattının 900 yardı(ort. 820 m.) ele geçirilmiş ve takviye sağlanmıştı. Saldırıda zayıat sayısı 1332'ye ulaşmıştı. Fakat savunma, hala Türkler'den gün boyunca ard arda gelen karşı saldırılarla şiddetli bir şekilde devam ediyordu. 22'sini, 23'üne bağlayan gece, 1.

birlik düşmanı yanlış yönlendirmesi ve aklını karıştırması açısından önem teşkil eden, bu ek rolünü - Magasis'teki baskın- başarıyla yerine getirmişti.

22 Şubat gecesinde, Şamran bölgesindeki hareket için hazırlıklar, 3. birlik tarafından tamamlanmıştı. Düşmanın yerleşkesi hakkında pratikte hiçbir şey bilinmiyordu. Çünkü gizlilik ihtiyacı Şamran Yarımadası'nda herhangi bir gözlem veya araştırma yapılmasını engelliyordu. Fakat nehir hattının piketler ve destek ekiplerince tutulduğuna ve Dahra'daki kışlalarda kümelenediklerine inanılıyordu.

General Marhall'in planı köprü inşa etmek ve kendilerini sol kanatta karşılayacak olan düşmana karşı tüm birliklerini aktarabilmek için Şamran Yarımadası karşısında nehir kıyısından 1500 yard(ort. 1365 m.)a genişliğinde bir pozisyon elde etmek ve örtücü güçleri buraya aktarmaktı. Harekat bendin doğusu, güneydoğusu ve batısına yerleştirilmiş olan ve gerektiğinde ateş açmaya hazır olan tüm ağır toplar, siper topları ve makineli silahlarla desteklenecekti. 22'sini 23'üne bağlayan gece, 13. Tümen Meyankökö fabrikasına doğru sahte bir aktarma yapacaktı. Bu, Sannaniye ve Şamran önlerinde savaşı kaybeden Türk askerlerini, Kut, yarımada bölgesine doğru hareket etmeye itecek aldatmaca için başarıyla kurgulanmış bir roldü. Örtücü güçlerin, destek topları ve makineli silahların, muharebe irtibat ağının ve köprü şantiyesinin temel hazırlıkları tüm gece boyunca sürdü. 23 Şubat 1917 sabahı her şey hazırды.

Sabaha karşı, nehrin karşı kıyısını görmek mümkün olduğunda, ilk uçuşun başlamasından kısa bir süre sonra, feribotlara gidecek olan askeri botlar sessizce nehre indirildi⁸⁵. Düşman gafil avlanmıştı. Bir süre sonra ağır toplar nehir kıyısını bombalamaya başladılar. Fakat 3 feribottan ikisi, şiddetli bir direnişle karşılandı. 2 ve 3 numaralı feribotlara asker nakleden botlar, tüfek ve makineli silah ateşine tutuldular. Sadece bir kısmı, yolculuğunu tamamlayabildi veya takviye için geri dönebildi. Savaş şiddetliydi ve ilk uçak cesurca savaş alanında kalmasına rağmen 2 ve 3 numaralı feribotlar çalışmayı durdurmak zorunda kaldılar. Kısa bir süre sonra, sadece 1 numaralı bot asker nakliyatına devam edebiliyordu. Fakat Saat 14.00 gibi, öncü güçlerin 3 taburu, kendilerini nehrin sol yakasına atmayı ve zemine ayak basmayı başardılar. Saat 15.00 sularında örtücü güçler yarımadanın güney sınırının 1

⁸⁵ Her bir feribot, suları taşmış, saatte 5 veya 6 mil(ort. 9 km) akıntılı bir nehir düşünüldüğünde görevleri oldukça zor olan özel eğitilmiş kürekçiler tarafından idare edilen 13 bottan oluşuyordu(y.d.).

mil(ort. 1,5 km) uzağında dogu ve batı geçişini sağlayan bir hat elde ettiler. Bu arada 3. birliğin ağır topları düşmana ağır zayıat vermiş ve köprü çalışması oldukça iyi iş başarmıştı.

Saat 07.30 gibi, 14. Tümen kumandanlık eden General Egerton, geçişin sağlanması için seyyar köprü yapımının başlaması emrini verdi. Bir saat içerisinde kıyı kesiminde gözle görülebilir ilerlemeler kat edilmiş ve özellikle ağır savaş uçaklarını şiddetli akıntıya karşı çekecek olan zırhlı motorlu tekneler nehre indirilmeye hazır hale gelmişti. Saat 16.30'da 295 yard(ort. 270 m.)a uzunluğundaki köprü tamamlanmıştı. Çalışmanın, Türkler tarafından suya bırakılan kereste yığınları ve ağır top atışları altında yapıldığı düşünülecek olursa 8 saat içerisinde tamamlanması oldukça iyi bir performanstı. 23'ünü 24'üne bağlayan gece yarısı, 14. Tümenin tamamı ordan geçmişti ve 13. Tümen köprünün sağ yakasını tutuyordu. Dicle'den geçiş 350 zayıat vererek tamamlanmıştı.

Başka bir bölgede de General Maude'in planı başarıya ulaşmıştı. Öngördüğü gibi, 22 Şubat 1917'de, yapılan başarılı saldırı sonucunda Türkler Sannaniye bölgesine çekilmişti. 23 Şubat sabahı, Şamran'daki güçler o kadar azdı ki, 3. birliğin karşı saldırısına direnemediler. Türkleri Sannaniye önlerinde açmaza almak ve Şamran'a takviye göndermesine engel olmak maksadıyla, General Maude 1. birliğin saldırısının devam etmesi kararını aldı. Bu 23'ü gecesi geri çekilmelerini sağladı.

Sannaniye savunmasının 3. ve 4. hattı kendi bölgesindeydi. Bu nedenle General'in planı neredeyse umduğundan daha iyi ilerlemişti. Az bir kayıpla, düşmanı müstahkem mevkinin 4 hat kadar dışına sürmüştü. Sol kanatta düşman ordusunun kaçmasını engelleyebilecek kadar güvenli bir pozisyon elde etmişti, böylelikle bir öncekinden daha ağır bir zayıat verebilmişti.

23 Şubat 1917'de, saat 5 sularında, kazandığı başarının bir gerekliliği olarak bir dizi emir çıkardı. 1. birlik, düşmanı batıya doğru sürmeye devam edecek, 3. birlik sol kanada yoğunlaşacak ve düşmanı batıda çevreleyecek, süvari birliği ise 24 Şubat saat 6 sularında hareket için hazır olacaktı.

Bu emirler doğrultusunda, 1. birliği komuta eden General Cobbe, ertesi sabah yapılacak olan saldırı için gece boyunca hazırlıkları dikkatli bir şekilde sürdürdü. 3. birliği komuta eden General Marshall, 13. birlik nehirden geçerken, 14. birliğe 24 Şubat sabahı saat 06.15'te hazır olmalarını ve İngiliz destek kollarının yaklaşık 2

mil(ort. 3 km) ötesinde Şamran Yarımadası'nın boyun bölgesinin karşısında pozisyonlarını almalarını emretti.

24 Şubat 1917'de, 14. birliğin saldırısı planlandığı gibi 06.15'te başladı. Saat 07.20 'de, ağır ates altında iyi bir ilerleme kat ederek, bendin omuzları arasında yarımada karşısındaki kum tepelerine, Dahra sırtındaki hatta ulaşıldı. Burada kanallar ve su kesintileri le bölünmüş olan topraklarına büyük bir azimle bağlı olan Türkler'in kararlı direnişleri ile karşılaştılar.

Sannaniye'de, Şubat'ın 23'ünü 24'üne bağlayan gece, 18. Türk birliği hızlı bir şekilde düştü. 24 Şubat akşamı, 7. birlik beşinci hat savunmasına katıldı ve altıncı hatta doğru ilerlemek için hazırlandı. Saat 06.30'da, hava keşifleri sonucu düşman safında tamamıyla geri çekilmeler olduğu ortaya çıktı. Bunun üzerine General 1. birliğe baskıyı arttırması, süvari birliğine 3. birliğin arasından giderek, Şamran'da nehri geçmesi ve geri çekilen düşmanı takip etmesi emirlerini verdi.

O ana kadar, düşmanın direnişi tamamen kırılmış ve 1. birlik gün içerisinde Sannaniye'in son hattını da alarak sol kanadı düşman kuvvetlerinden tamamen temizlemiştir.

3. kolordu ve süvari birliği başarılı değildi. Şamran yarımadasının boyun tarafına doğru düşman bir pozisyon aldı ki bu gecikmiş bir eylem için kavga etmek açısından son derece uygundu. Yer yarılmıştı ve kuru sulama kanallarıyla 2'ye bölünmüştü. Türk makinalı silahlar becerikli bir şekilde kurulmuştu ve cesurca insan gücüyle desteklenmişti. Katı bir azimle, ilk defa düşmanın hucumu kendi pozisyonuna kurulmuştu ki, 18. kolordunun buna feci bir şekilde ihtiyacı vardı. Yaklaşık 1400 saate kadar Türkler Dahra sırtını aşacak herhangi bir ilerlemeyi durdurmakta başarılıydı. Daha sonra, süvari tümeni pozisyonunun doğusuna ilerledi ve nehirden saparak düşmanın ana kuyruğundan gitti. Tümen çok ilerlemeden, kuzey güney doğrultusunda uzanan, Şumran bendinin batı yönünde kuru bir kanalı saran, düşmanla bir piyade gücüyle kontağa girdiler ve 1515 saatte birkaç milin önünde yakın bir şekilde bozgunun içinde oldular. Türkler ağır silahlarla teçhizatlandırılmıştı. İngiliz donanması gözlem gücünden yoksundu. Sağ ve sol kıyıları arasından iletişim bozulmuştu. Aynı zamanda süvari birliğine ne etkili destek verebiliyordu ne de süvariye Dahra Sırtında ilerlemelerine yarım edebiliyordu. Günden geri kalan; çok az ya da hemen hemen hiç ilerleme yapılamamıştı. 19000

saatten daha fazla ilerlemenin mümkün olmadığı görülüp, süvari birliği kampa geri çekildi. Böylece gün boyunca Türk çabaları rolünü çok iyi yerine getirdi.

24 Şubat 1917 akşamında, 1. birlikler arkalarında Sannaniye pozisyonunu aldılar. 3. birlikler ve süvari birlikler Şamran yarımadasının sol yakasına yerleşmişlerdi. Silahlı botlar filosu Kut'a indi. Belki de destek gemisi Şamran'a gelebilirdi.

1925 saate, General Maude takibin devam etmesine yönelik emir verdi. Savaş dolu aylardan sonra ordusu açık bir savaş için hazır değildi. Fakat şu şüphe götürmez ki, eğer Ev'e başarısını götürmek istiyorsa düşman arkasındaki kovalamaca devam etmeliydi. 25 Şubat'taki emirler süvari birliği içindi ve 3. Tümenin saat 06.00'da harekete geçmesi içindi. Piyade Dicle'nin sol kanadından ilerlerken süvari düşmanın kuzey kanadının etrafında ilerleyecekti. Deniz filosu bu ilerlemeye iştirak edecekti ve. 1.birlik savaş sahasını her iki yandan, Şumran yarımadasının batı yakasına kadar kontrolü ele alacaktı.

1917 yılı, Şubat'ın 24. ve 25. gecesı boyunca Türk güçleri geri çekildi. Bu, 25'inde, düşmanın ana yerinin Bughaila da olduğunu ve 1,700 tane tüfek ve 20 tane topla, birkaç mil doğuda, kuru bir kanalda İmam Mehdi'de olduğunu saptayan hava keşfiyle bildirilmişti.

3.birliğin 13. Tümeni, sabah sol yakada ilerlerken, Hüseyini bendinin kuzey ucundan kuzeye doğru uzanan kanalda düşmanla karşılaştılar. Düşman çok inatçı bir direnç gösterdi. Şiddetli savaş bütün gün sürdü ve Türkler 26 Şubat'ta çekip gittiğinde, savaş başlayalı 200 saat olmuştu. Bu esnada, süvari birliği desteklenmişti. 1130 saatte, İmam Mehdi'nin kuzeydoğusunun 4 mil(ort. 6 km) uzağında bir noktaya ulaştıktan sonra, General Maude tarafından köye girme emri verildi. Fakat bu ilerleme mermi ateşiyle kontrol altına alındı. Kendini geride tutmak ve bu hareketliğı daha hasas bir noktaya karşı kullanmak yerine, birlik 1000 siperle kuşatılmış piyadeye saldırdı. Bunlarla öyle bir uğraştılar ki, 1730 saate kadar -ki bu esnada adamlar yorulmuş ve atlar susamıştı- kendilerini bu durumdan çıkaramadılar. Nehirden daha yakın su kaynağı yoktu. Bundan dolayı, süvari birliği kendini çekti ve 3.süvarinin yakınlarında bir yere Dicle'ye kampa geri çekildiler. O gün, Süvarinin düşmanın çekilmesine bir darbe indirme şansını kaçırdığına dair çok az bir şüphe var.

2125 saate, General Maude 3. birlikle ilgili ayın 26'sında emir verdi. Süvari birliği düşmanın sol kanadından ilerleyip, Bughaila civarında arka taraftan vurgun yaparken aynı zamanda mevcut tüm ağır silahlarla desteklenmiş olan 3. birlik de ilerlemeye devam edecekti.

25. ve 26. geceleri boyunca, bir önceki gün 13. Tümenin ilerlemesini engelleyen savunma yok olmuştu. Bunun sonuncunda, 3. birlik iyi bir gelişme sağlamamıştı. 1400 saate, 13. Tümen İmam Mehdi'yi temizlemişti. Ayın 25'inde. kapalı olan 14. Tümen sağa 5 mil(ort. 8 km) uzaklığındaydı. süvari birliği Bughaila'nın kuzeyinde 11 mil(ort. 18 km) uzaklıktaydı. Deniz Filosu takibe hazır bir şekilde Bughaila'ya yetişmişti. Filo hızla, düşmanı ağır bir şekilde bombalayarak ve ana oluşuma ulaşmak için savunmanın arkasından güçlenerek ilerledi.

Silah taşıyan botların görüntüsü ve onların yakın ateşi Türkler'in geri çekilmesini bir yenilgiye dönüştürdü. Büyük bir moral bozukluğuyla, gemiler tarafından karanlık çökene kadar kovalanarak, çölün üstünden Bağdat'a çekildiler. Bu eylemin değeri çok büyüktür. Ne 2.birlik ne de süvari tugayı gün boyunca kesin bir başarı elde edebilmişti. Deniz Filosunun dahil olması, XVIII. Süvarilerin sağlam bir düzene girmesini engelledi ve Kadiri, Sannaniye'de ve Dahrada kuvvetli bir şekilde savaşan Türk gücünün düzenli bir şekilde varlığının engellenmesine sebep oldu.

27 Şubat 1917'de, süvariler, General Nixon'un ordusunun 1915'te durduğu nokta olan Aziziye'ye vardı.

İşte General Maude'nin de takibinde bittiği nokta burasıydı. Her ne kadar morali bozulmuş ordusunun dinlenmesine izin verme konusunda tedirgin de olsa, duraklayarak düşmanın toparlanmadan önce onu parçalama fırsatını kaçırmış da olsa, yönetim ona çok gelmişti. Hücum esnasında ona hayranlık duyulacak kadar işine yarayan onun yönetim düzenlemelerinde hızlı ve uzun süreli bir gelişme elde etmek için değildi. Onun personel ve Q.M.G(Quarter Master General yani Levazım Dairesi Başkanı) başkanları, kara ulaşımının gücünü destekleyemeyeceği konusundaki tavsiye vermede hemfikirdi. Onun genel iletişim müfettişi tekrar toparlanmak için aranın gerekli olduğunu söyledi. Fakat 5 günde herhangi bir uzaklıkta gerekli,yeterli dağıtımı yapabilecek bir pozisyonda olabileceğini söyledi.

General Maude, 28 Şubat 1917’de, bu yüzden takibi kırdı. Süvari birliği Azizziye’nin doğusuna kamp kurmak için çekildiler. 3.birlik Aziziye ve Bughaila arasında durdular. 1. süvari Kuala Shadi’ye yaklaştı ve idari düzenlemeler, durumun gerektirdiği stratejik gerekliliklere göre yapıldı.

Bu gereklilikler önümüzdeki bölümde ele alacağımız bir konu arz ediyor. Bunları ele almadan önce, ele aldığımız periyottaki savaşlardan, yani 24 Kasım 1916 tarihleriyle, 28 Şubat 1917 tarihleri arasındakiler, çıkaracağımız ana dersleri kısaca incelemekte fayda var.

General Maude’nın planı yavaş ve güçte çokluğu elinde bulundurmasına ve stratejik girişimleri olmasına rağmen eylemde bulunmaktan yoksun olarak eleştirildi. Manevra yapacak gücü de pasif ve zayıf bir savunmayı etkili bir şekilde alt edecek gücü de vardı. Bu koşullarda, şehrin karşısından Sannaniye’nin arkasından düşmana hücum ya da güçlerini sağ kıyıda saklama kararının daha çabuk ve kesin bir metot olabileceği iddia edilmiştir. Başka olabilecek bir karar da: Dicle’ye doğruca hareket etmek ve orada orduyu düşmanın iletişimine salmak.

Daha öncede söylediğimiz gibi, General Maude’nın üstünde aldığı talimatlardan kaynaklı bazı kesin kısıtlamalar ve içinde savaşması gereken iklimsel ve topografik problemler vardı. Operasyonun ana motivasyonu olabildiğince ucuz yerel bir başarı elde etmek; insan kaynaklı güçte, cephanede, mekanik taşımada ve gemicilikte masraf olabildiğince az olmalı. Hücumdan önce bile, gücünü elde tutmak için imparatorluktan ciddi taleplerde bulunuyordu; en az bir birliğin kendisinden, bir bütün olarak savaşta daha fazla fayda sağlayacak bir savaş sahnesine çekilebileceğini biliyordu ve düşmanın hızlı bir şekilde kuvvetlenebileceğinin farkındaydı. Kara iletişimin olmadığı, nehirde başka su içme kaynağının olmadığı -yağmur ve sellerden dolayı hareket etmenin imkansız olduğu bir ülkenin nehri- başında hızlı ve uzun bir ilerleme sağlamaya çalışmaktan kaynaklı bir tehlike vardı. Bu tehlikenin boyutu, General Nixon’un ve takipçilerinin operasyonlarıyla açık bir şekilde görülüyordu. Kendisi de azimli bir savunmaya sahip bir düşmanla karşı karşıya olduğunu biliyordu. Sarsılmaz ve azimli bir rakip karşısında nehri geçmeye çalışmanın ağır zorluklarını ve riski yeterince açıktı. Her stratejik planın idari açıdan sağlıklı olması gerektiğinin aşırı önemi açıktı. Bunları hesaba katarsak, al el acele verilmiş bir karar, General Maude’yı riske girmekten daha fazlası anlamına

gelecekti. Gördüğümüz gibi, General Maude'nin, Hay'a ilerlemek ve sonrasında gücünün idari ve stratejik güvenliğiyle beraber olabildiğince hareket etmek için olan asıl niyetinin önü açık değildi. Bundan dolayı, metot gerektiren bir seri limitli operasyonlar gerçekleştirdi. Her biri dikkatle takviye edilmiş adımlardı ve bir talihsizliğin diğerinden önce aşılması için önlemler aldı. İyi biliyoruz ki bundan dolayı, düşmanı Tahran'dan atmadan önce, Dicle'ye bir güç yollamayla ilgili bir karar vermede tedirgindi. Fakat en azından ağır kayıplar vermemek için tedirgindi ve düşmanın kesintisiz baskıyla yıpratılmaya çalışma sonucuna vardı ve kesin bir patlamaya yeltenmeden önce kırılma noktasına güçlerinin uzanmasını zorladı.

Fakat General Maude'nin operasyonun yönetimi yani süvarileri idare edişi eleştirilere açıktı. İtiraf etmek gerekirse, süvari birliği gelişmiş bir General, ve personelle donatılmış gelişmiş bir oluşumdu. General Maude elinin altındaki yöneticilerin üstünde inanılmaz bir ölçüde kontrol kurmuştu. Sonuç olarak, süvari komutanı inisiyatifsiz bırakılmıştı ve verebileceği ve kendisi için vermesi gerektiği noktalarla ilgili karar vermek için telgrafla G.H.Q(General Head Quarters yani Genel Karargah)'ya bağlanmıştı.

Operasyonların önceki safhalarında, süvarinin rolü yağışlı hava dolayısıyla ve destek sıkıntısından dolayı kısıtlıydı. Süvarinin enerjisini savaş esnasında kesin sonuçlar alamayacağınız operasyonlarda israf etmek ekonomik değil. General Maude'nin düşmana kanattan saldırmak amacıyla kesin süvari eylemi için koşulları uygun olmadığını görür görmez süvari Birliğinin kapsamını koruyucu keşifte sınırladığını görüyoruz. Fakat fırsatlar oluştuğunda-Şubatın 25. ve 26'sında olduğu gibi- süvari birliği hala yay girişinde bekletiliyordu ve süvariden çok piyade gibi hareket etme görevi verilmişti.

Atlar için su, gerçekten de büyük bir sıkıntıydı. En başarılısı 1918 olan operasyonlarda kanıtlandığı gibi büyük bir sıkıntı olan su sorunu, her şeye rağmen aşılmaz bir durum değildi. Bir süvari komutanın ana görevlerinden biri atları yorgun ve bitap düşmekten kurtarmaktır. Fakat öyle bir zaman gelir ki, at eti elde etmek için karar alınabilirdi. Yeter ki bu harcama, sonuca hizmet etsin. Fakat, Şumran yarımadasından çıktıktan sonra, süvari birliğinin etkisiz kaldığını görüyoruz. Çünkü, oraya giderken su, enerji ve zaman harcadı. Ayın 24'ünde birlik, Türk savunmasıyla ilişkiyi kesti. Kuzeyden dolanıp düşmanın arkasından geçmek yerine önden

saldırdılar ve 5 saat sonra kampa geçtiler. Ayın 25’inde, süvari birliği, Bughaila’ya doğrudan gitme şansı sayesinde, düşmanın iletişimini ikiye bölerek ve takibiyle düşmanı bezdirerek, yerleşik piyade üzerine bir saldırıda bulundu. Bu zor durumdan çıkmayı ve konsantre olmayı, dört buçuk saate kadar başaramadı. Bundan hemen sonra, gece yarısında varabildikleri 12 mil(ort. 19 km) gerideki kamplarına çekildiler.

Eğer süvari birliği, tren gibi hafif mekanik araçlarla organize edilseydi ve cesur bir şekilde atılsaydı, Şamran’dan sonra Türkler’in geri püskürtülmesi olduğundan çok daha etkili olurdu ve bu, bizi daha sonra bazı sert savaşlardan koruyabilirdi.

Operasyonun son evresi, özellikle statik operasyonların uzun döneminin sonu açık bir şekilde organize olmada ve kovalamanın başlatılmasındaki zorlukları açık bir şekilde gösteriyor. Eğitimsiz askeri birliklerin, olabilecek son ana kadar en arkada tutulmaları gerekiyor. Böylece mermiden kaçınırlar. Öte yandan, ileride olan askeri birlikler, bastırmayı başaramadıkları azimli bir savunmaya direnç göstermekten yorgun düşmüş olabilirler. Bunun sonucunda da bir karar vermek için fırsat elde edilemedi. Bu operasyonlarda, hareketin değeri ve zorlu takibin gücü Deniz Filosu tarafından hayranlık uyandıracak kadar başarılı bir şekilde gösterildi.

En sonunda, General Maude’nın hücumunu, Kut’u kurtarmak için gösterdiği boş çabayla kıyaslamak ilginç olacak. 1916’ların başında savaş sahasında param parça olmuş birlikleri gördük. Ne korunup ne de etkili bir şekilde idare edilmiş orduları gördük.1916’nın sonunda, detayıyla düşünülmemiş ya da ölçülüp biçilmemiş hiçbir şeyle karşılaşmıyoruz. Eğer hatalı yönetim Kut’u kurtaramamadaki ana sebepse, kuvvetli yönetim 1916-17 yıllarındaki hücumdaki başarıda önemli bir etkindir⁸⁶.

⁸⁶ 1917 yılının kış ayları boyunca Türk kuvvetlerinin İran’da, Rus-İngiliz ordularıyla yaptığı savaşların neticesi olarak, bu bölgedeki orduların komutanı olan Ali İhsan Sabis’in hatratında bahsettiği şu cümleler, belki de, bu konu için yapılabilecek en doğru değerlendirmedir: “İran topraklarına gömdüğümüz 1000’e yakın şehidimiz, 2000 yaralımızın döktüğü kanlar, sarf edilen emeklerimiz ve gayretlerimiz tamamıyla boşa gitmiş oldu. Bana zorla yaptırdıkları İran seferi, serseriyane bir sergüzeşt halinde ilerleme ve çekilmeden ibaret olarak tarihe geçti. Enver Paşa bu felekatlerin hesabını birkaç sene sonra Türkistan’da, Ruslar ile çarpışırken ölmekle ödedi. Fakat millet Donkişotvari harp idaresinin acısını senelerce çekmiştir...”. Sabis, *a.g.e.*, s. 332.

4.2.10. (BÖLÜM X)

1917 yılının 24 Şubat'ında, düşmanın Sannaniye'dan çekildiği gün, General Maude Kraliyet Genelkurmayı'na General Nixon'un kelimelerini aynen kullanarak bir telgraf çekti ve şu sözleri kullandı: “Bağdat’a giden yol oldukça açık görünüyor”. Aynı zamanda gelecekteki adımları için emir istedi.

Bu tarihlerde, Eylül 1916’da ifade edildiği üzere, İngilizler’in politikası Bağdat vilayetinde İngiliz hegemonyası kurmaktır. Türk ordularını Dicle kıyılarında yenerek ve Bağdat’a kadar ilerleyerek, General Maude İngiliz etkisini zaten kurmuştu. Şimdi başarılarını son hedef olan Bağdat’ın alınması için kullanacak mıydı?

Ordusu ilerleme konusunda çok iyiydi. Hem orduları çevik hem de yönetim kademesi oldukça iyi durumdaydı. Fakat diğer yandan Bağdat’ın işgal edilmesinin, savaşın üzerinde herhangi bir etkisi olmayacağına ve aksine bunun İngilizler’in pozisyonunu zayıflatacağına dair Genelkurmay tarafından belirtilen görüşler, yeni politik ve stratejik durumun sonucunu tersine çevirebilir miydi?

4.2.10.1. Bağdat’ın alınması ve burada kalıcılığın sağlanması

Bu zamanlarda imparatorluk kaynakları, özellikle de gemicilikte, savaş nedeniyle vergilendirilmekteydi. Fakat Londra ve Delhi’de görüş, zafere atfedilen prestij nedeniyle Bağdat’ın alınması yönündeydi. Stratejik olarak, şehrin alınması arzu edilen bir şey olarak görülebilirdi. Çünkü şehir, Türkler’in, Mezopotomya’da İngilizler’e ve Güneybatı’da İran’a karşı taarruz edebilecekleri tek dayanak noktasıydı. Düşman kuvvetlerin Dicle cephesine zamanında varıp karşı taarruz yapmaları ve böylece Bağdat’ı almaları olanaksız görünüyordu. Bu durum ve Ruslar’ın, Kafkaslar’da ve Kuzeydoğu İran’da taarruzlarını yenileme sözleri General Maude’ye hareketlerinde yardım etti. Stratejik ve taktik olarak ilerlemeyi durduracak hiçbir şey görünmüyordu. İdari olarak ise Maude bunu belirli bedelleri olmasına rağmen uygulanabilir görüyordu. 1917, Mart’ın 2’sinde, General Maude Genelkurmay başkanından kuvvetlerinin güvenliği ve iletişim yetenekleri oranında Bağdat’a doğru bastırmasını ve sonuna kadar gitmesini isteyen bir telgraf aldı. Telgraf aynı zamanda kendisinin 4 tümenlik bir piyade gücünü ve 1 tümenlik süvari

gücünü idame ettirebilmesi şartıyla, Mezopotamya'da kısa bir süre varlık gösterecek İngiliz ve Rus üstünlüğünün, Bağdat'ı almak için kâfi göründüğünü söylüyordu. Telgrafta belirtilen bir başka hususta 13. tümenin emrinde kalacağı ve uzağa iletişim ağı için daha fazla askerin Hindistan'dan gönderileceği idi⁸⁷.

Bütün bunlar olurken, Sir William Robertson Kafkaslar'daki Rus karargâhına telgraf çekiyor ve Rusların Musul'a doğru erken bir taarruza başlamasıyla müttefiklerin Dicle'de daha etkin işbirliği yapacaklarını ve Mezopotamya'da esaslı bir başarı sağlanacağını söylüyordu.

Bu arada General Maude emirleri beklerken taarruz için hazırlıklarını hızla yapıyordu. General Londra'dan gelen telgraf karargahına ulaşana kadar, deniz filosunu, 3. kolorduyu ve süvari tümenini Aziziye'de toplamış ve bunların yönetiminin tekrar organize edilmesinde müthiş bir başarı sağlamıştı. Maalesef taarruzdaki duruş düşman tarafından avantaja çevriliyordu. Çünkü düşman bu duruş esnasında Bağdat'a giden yolları kapatmak ve birbirinden bağı kopmuş (13. ve 18.) birlikler arasındaki bağı tesis etmek için zaman kazanmış oluyordu⁸⁸.

⁸⁷ 1916'da, Kutü'l- Amare'de, General Townshend komutasındaki İngiliz birliklerinin mağlubiyete uğratılması, İngiltere'nin Irak seferine girişme nedenlerini ortadan kaldırmış değildir. Tersine, 1917'de Irak, kendileri için daha da fazla önem arz etmekteydi. İngiliz petrol kumpanyasının İran kaynaklarından sağladığı petrol üretimi savaş başlangıcında 270000 iken, 1917'de 900000 ton ulaşarak, 3 kattan fazla artış göstermişti. Arabistan'da hicaz ayaklanması boyunca petrol kuyularının güvenliğini sağlamak, Hicaz İsyanı'nı desteklemek, Arap Şeyhleri'ni gözetlemek, İran Türkleri'nin üzünlük kazanmasına engel olmak, aynı bölgede Ruslar'ın tek taraflı avantajlar sağlamasına imkan vermemek için İngiltere, Irak'tan geniş ölçüde yararlanmak gayesiyle askeri ve diplomatik birikimlerini Bağdat üzerinde yoğunlaştırmaya başlamıştır. Özellikle yol yapımını ve bölgedeki kuvvetlerini artırmaya devam etmiştir. 1917 yılında Bağdat istikametinde saldırıya geçecekleri sırada ise kuvvetlerinin toplamı 45000 yay, 3500 atlıya ulaşmıştır. Bkz. Durdu, *a.g.e.*, s. 162-163; Karal, *a.g.e.*, s. 511.

⁸⁸ Mayıs 1916'da, Bağdat'a gelen Enver Paşa 16500 kişilik 18. kolordunun Kut bölgesinde savunma durumunda kalması, 8500 kişilik 13. Kolordunun ise İran'daki Rus saldırısına karşı koymak için yola çıkması emrini vermiştir. Kut'da İngilizleri saldırıları 1917 Martına kadar her geçen artarak devam etmiş, ardından İngiliz kuvvetleri Bağdat'ı ele geçirmek için taarruza geçmişler ve bunda başarılı olmuşlardır. Bu esnada 13. kolordunun Irak'a gönderilmiş olması 18. kolorduyu müşkül bir duruma sokmuştur. Bkz. Bayur, *a.g.e.*, s. 107; sabis, *a.g.e.*, s. 38. Sonrasında, 14 Aralık 1916'da İngilizlerin Kutü'l- Amare cephesinde başlamış oldukları taarruz, 11 Mart 1917'ye kadar 88 gün boyunca kısa Aralıklarla devam etmiştir. Sonunda Bağdat'ı ele geçirmişlerdir. Bu müddet zarfında 18. kolordu çok

General Maude'nin Aziziye'den ilerlediği 8 Mart günü, topçu ve piyade birliklerinin Leç'te akıntının 20 mil(ort. 32 km) yukarısında sert karşı saldırıya maruz kalınıyordu. Bu saldırı, süvarilerin bütün gün boyunca ilerlemesini imkansız hale getiriyordu. Bu birlikler akşama kadar geri çekildi ve İngilizler ilerlemeye devam ettiler. Ayın yedisinde 13 mil(ort. 21 km) boyunca konuşlanmış düşman Türk birlikleriyle Diyala nehrinin sağ tarafında temas sağlanıyordu. General Maude düşman gücünün geri unsurundan daha fazla bir şey olamayacağını hesaplayarak 3. kolorduya, Diyala'ya ilerlemesini emretti. Bu esnada General de, Dicle Nehri üzerinde köprü inşa ettiriyordu. Bu köprü nehrin 10 mil(ort. 16 km) aşağısında yer alıyordu. Bu köprü yoluyla İngilizler, nehrin sağına geçerek direkt olarak Bağdat'a doğru ilerleyebilecekti. Diyala, 13. kolordu tarafından güçlü bir şekilde korunuyordu ve nehri ilk geçiş denemesi başarısızlıkla sonuçlandı. Bu durum 3. kolorduya bağlı 13. Tümen ayın 10'unda, tam 400 saat sonra başarıya ulaşana kadar devam etti. Diyala'daki çatışma çok çetindi. Kuzey Lancashire alayına bağlı 100 kişilik bir grup tamamen izole bir şekilde 13 kolordunun gelişine kadar büyük bir cesaret örneği göstermişti.

Bu amansız savaş Dicle'nin sol tarafında devam ederken, General Maude dikkatini süvarilerin ve 1. kolordunun Bağdat'a doğru hızlı bir şekilde ilerleyeceği yer olan nehrin sağ tarafına yoğunlaştırmıştı. Ancak 1800 saat sonra ayın 8'inde süvari tümeni Bawi'de yapılan nehri geçebildi. Bundan bir buçuk saat sonra da 1. kolorduya bağlı öncü Tugay köprüyü geçti. Kullanılan haritalar yanlıştı. Sefer öncesinde keşif yapılamamıştı ve operasyonlar derin kanallar nedeniyle sekteye uğruyordu. Sonuç olarak da, ilerleme hızı çok yavaştı. Buna rağmen süvariler ilerlediler. 2130 saat ilerdeki bir hava keşfinden, Türk siperlerinin Tubal kum tepeliklerinde (Dicle ve Akar Kuf gölü arasında) olduğunu ve düşmanın tepeliklerin ilerisinde siper aldıklarını haber verdiler. Şafak vakti süvariler düşman askerleriyle temas sağladılar ve durum Türkleri şaşırttı. Süvari komutanı Türk unsurlarının

müşkül bir durumda kalmıştır. 13. kolordunun Halil ve Enver Paşalar tarafından Irak'a gönderilmiş olması burada yapılan mücadelelerin dönüm noktası olmuştur. Kaynaklar bu kararın yanlış bir karar olduğunu söyleyerek; eğer hal böyle olmamış olsaydı belki de Bağdat işgalden kurtarılacaktı gibi bir fikir beyan etmektedir. Halil Paşa buradaki görevlerinde oldukça fazla eleştirilere maruz kalmış, Bağdat'ın kaybedilmesinden sorumlu tutulmuştur. Bkz. Sabis, *a.g.e.*, s. 38; Bayur, *a.g.e.*, s. 110-111.

üzerine yürümek yerine onların sağından dolaştı ve saldırıyı piyadelere bıraktı. Hemen ardından askerlerin şaşkınlıkları geçince yedinci tümen saldırıya geçti. Fakat çok az bir ilerleme sağlanabildi. Bu saldırı 700 kayıpla sonuçlandı. Bu sırada süvariler de düşman güçlerinin yerini saptayamadı. Onları geçemedi. Fakat 9. ve 10. akşam boyunca 13 tümen Dyala'yı geçmeyi denerken, Türkler mevzilerinden geri çekildiler ve ayın onunda şafak vakti 7. tümen ilerleyip Umm Tubal'deki esas mevziye saldırı yapmayı başardı. Burada da düşman kuvvetleri sert bir savunma yaptılar ve gün boyunca susuzluktan, kum fırtınalarından, aşırı sıcak rüzgarlardan bitap düşen İngiliz ordusunun ilerlemesini durdurdular. Dicle Nehri'nin her iki yakasında sayıca üstün olan İngilizler kolları Bağdat'ta birleşen düşmanı ileriye doğru zorladılar. Şehrin dışında kalmak 8. kolordunun yok olması anlamına geliyordu. Bu yüzden 10 u akşamı takdire şayan bir savaş örneği sonucu Türkler Bağdat'ı koruyan pozisyonlarından nehrin kuzeybatısına doğru geri çekildiler. 11 Mart 1917, öğleden sonra, General Maude, İngilizler'in uzun zamandır hedef edindikleri Bağdat'a girdi⁸⁹.

Politik olarak hedefe ulaşılmış görünüyordu, stratejik olarak ise yapacak çok şey vardı. General Maude hemen şehirdeki pozisyonu güçlendirmeye başladı. Bunun amacı buradaki askeri gücünü ve iletişim ağını güvenlik altına almaktı. Türkiye'nin durumu lehine çevirmek için her şeyi yapacağı açıktı Mezopotamya takviye güçlerin

⁸⁹İngilizler 9 Ocak 1917'de, Kutü'l- Amare yakınlarında İmam Yahya mevkiinde bölgesel bir saldırıya geçtiler. 12 Ocak'ta 2.5 km. genişliğinde bir alanda genel saldırı biçimi geliştirdiler. Halil Paşa, İngilizler'in üstün piyade kuvvetleri karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Böylece 25 Şubat'ta, Kutü'l- Amare İngilizler'e bırakıldı. Halil Paşa, İran'daki 13. kolorduyu Bağdat'ın savunulması için müşterek işbirliği yapmaya çağırdı. Ancak çok geç kalındığı için Halil Paşa'nın üstün gayretleri boşa çıktı. 11 Mart 1917'de, Bağdat'ı boşaltarak, İngilizlere bırakmak zorunda kaldı. Bkz. Karal, *a.g.e.*, s. 512. Ayrıca bu hususta Cemal Kutay, burada anlatılanlara paralel olarak, şunları ifade eder: "İngiliz General Townshend'e karşı kazandığımız zaferden maalesef istifade edemedik. İran üzerine yürüyen kıtalarımızın açık bıraktıkları mevkiilerden takviye alan İngilizler kolaylıkla ilerleyerek, 11 Mart 1917 Pazar günü, Irak cephesinin sıklet merkezini teşkil eden Bağdat'ı işgal ettiler... Bağdat 278 sene, 3 ay, 2 gün hakimiyetimiz altında kaldıktan sonra, İngilizler'in eline düştü. Bağdat'ın esaslı şekilde müdafaa edilememesi, harpten sonra, ağır tenkidlere mevzu olmuştur." Bkz., Cemal Kutay. (1980) *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*. c. 17, 2. Baskı, Alioğlu Yay., İstanbul, s. 10595.

geleceğine dair belirsiz raporlar olmasına rağmen kaybedecek zamanın olmadığı açıktı. Bağdat'ın çevresinde şehri koruyacak sağlam askeri pozisyonlar yoktu.

Bağdat çeşitli güzergâhların birleştiği bir yerd. Bu yolların hepsinden de düşman Bağdat'a doğru ilerleyebilirdi. Buna ek olarak Türkler'in Dicle ve Fırat'taki setleri yıkarak Bağdat etrafındaki çölleri miller boyunca sel altında bırakması riski vardı. Bu durumla baş etmenin tek yolu Bağdat'ın ötesine ilerleyerek düşmanın yaklaşacağı yerlerdeki savunma pozisyonlarını işgal etmek, setlerdeki güvenlik noktalarını güvenlik altına almaktır. Bu amaç için, General Maude ilerleme emrini verdi⁹⁰.

1917'nin Mart ayı sonuna kadar, aşırı sıcaklardan ciddi zayıat verilen sert çatışmalardan sonra, ordular Sharaban-Mushaidi-Feluca'ya çizgisine vardılar. Düşmanın Diyala, Dicle, Fırat üzerinden yaklaşacakları hatları kapattılar. Muhtemel sel riskine gelince, Dicle'deki kritik set güvenlik altına alındı. Fakat Türkler Fırat Nehri'ndeki toprak setleri yarmayı ve nehrin suyunu büyük bir göl olan ve Bağdat'ın batısında uzanan Akar Kuf'a yönlendirmeyi başardılar. Buna rağmen bu beklenmedik duruma karşı önlemler alındığından ve 1917 ilkbaharındaki sellerin zayıf olmasından dolayı daha az zayıat oldu.

İngilizler, Bağdat'taki pozisyonlarını güçlendirirken, Ruslar'da sahneye yavaş yavaş giriyordu. General Maude'nin, Aziziye'den ilerleyişi sırasında, Kafkas ordusu Musul'a doğru ilerleyerek, General'in askeri operasyonlarına katılmaya çabalıyordu. General Maude'nin Aziziye'den ilerleyişi sırasında, Türkler'e ait 8. kolordu, General

⁹⁰ Bağdat'ın İngilizler'in eline geçmesi Osmanlı Devlet adamlarında büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. İngilizler'in Planlı olarak güneye doğru sarkmaları Enver Paşa'yı da teleşlendirdi. İngilizler'e duyulan tepki nedeniyle Nazırlar Meclisi(Bakanlar Kurulu) toplanmış ve şartlar ne olursa olsun Bağdat'ın geri alınması sonucuna varılmıştır. Meclisçe onaylanan bu sonuca göre, Yıldırım planı hazırlanarak General Falkenhayn'ın komutasında bulunan ve bu planı hayata geçirmek için kurulan Yıldırım Orduları Grubu'na verilmiştir. Ancak 4. kolordu komutanı Cemal Paşa, Arabistanda olan hadiselerden edindiği tecrübeler ışığı altında, Bağdat'ın geri almaktan ziyade İngiliz saldırılarına hedef olacak Kudüs ve Şam'ın savunulması için Yıldırım Orduları Grubu kuvvetlerinin kullanılmasını önermiştir. Bu öneri doğrultusunda Bağdat'ı geri alma planından vazgeçilmiştir. Saldırı ve işgale devam eden İngiliz kuvvetleri, sonbaharda Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Ramadiye'yi 29 Eylül'de ve Tesit'i ise 6 Kasım 1917'de almakla yetindiler. 1917 yılı Irak cephesi hareketleri böylece son bulmuştur. Bkz. Karal, *a.g.e.*, s. 513.

Baratov'un önünde geri çekilirken, o da Bağdat'ın kuzeyindeki İngiliz güçleriyle birleşmek için yavaş yavaş ilerliyordu. İlerleyişin hızı hiç belli olmuyordu. Çünkü dağ geçişlerinde hala kar bulunuyordu. Bölgeye olan direk yolların bazıları tamamen kapalıydı, eldeki mevcut malzemeler taşıma imkanları sınırlıydı. Fakat bu güçlüklerle rağmen, Rusya'da devrimin daha yeni başlamasına rağmen Ruslar, Musul'a ulaşacak ve General Maude'nin güçleriyle Bağdat yakınlarında birleşecek gibi görünüyordu⁹¹. Mart'ın ortasına kadar, General Baratov 6300 kılıç, 15000 tüfek, 48 topdan oluşan silah varlığıyla Kuzeybatı İran boyunca Kirmanşah'ta ilerliyordu. 800 kılıç, 9000 tüfek ve 50 topu olan, Türkler'e ait 8. kolordu Ruslar'ın önünde geri çekiliyordu. Bu zamana kadar Diyala'daki İngiliz birlikleri Bakuba'ya varmıştı. General Maude 1917 Mart'ının 18'inde, General Baratov'un Karind'den ilerlediği gün, düşmanın çekilmesini önlemek için İngiliz birliğine Bakuba'dan Hanikin'e doğru hareket etmesini emretti. General buraya düşman kuvvetlerinin ayın 23'ü gibi ulaşmasını bekliyordu. Fakat bu beklenti gerçekleşmedi. Yolun İran tepelerinden aşağıya inerek geldiği Pai Taq geçidindeki dar boğazda 8. kolordu öylesine savunma gösterdi ki, Rus kuvvetleri on gün boyunca ilerleyemedi. General Maude Bakuba kadar uzak bir yerdeki büyük bir askeri kuvvetin varlığını ancak kısa bir süre devam ettirebilirdi. Bu nedenle Türkler 8. kolorduyu zor durumdan kurtarabildiler ve Kifri'ye doğru geri çekilmeye devam ettiler. Ayın 31'inde, Rus öncü birlikleri Kasr-ı Şirin'e vardılar ve Nisan'ın 2'sinde Kızıl Robot'ta, İngilizlerle birleştiler.

Ruslarla birleştikten sonra, müttefiki 8. kolorduyu takip ederken ve Kafkaslar'dan Musul'a doğru ilerlerken, General Maude Dicle'de 8. ordudan geri kalan unsurları yenmeyi amaçladı. Fakat kısa bir zamanda, bu ortak hareketin oluşmayacağı görüldü⁹².

⁹¹ Ruslar'ın Irak'a çok yaklaşmış olup Musul'u bile almalarının beklenildiği durumu doğrudur. Ancak; 1917 yılında Rusya'da büyük ayaklanmanın çıkması bu beklentilerin boşa çıkması sonucunu doğurmuştur.

⁹² İngilizler Bağdat'ın alınmasından sonra Türk kuvvetleriyle mücadeleye devam etmiş, onları Kuzeydeki Rus birliklerine doğru sürmeye çalışmıştır. İngilizler'in Türk kuvvetlerini Rus kuvvetleriyle kendi kuvvetleri arasında sıkıştırıp yok etme planı Türk kuvvetlerinin yoğun direnişi karşısında boşa çıkmıştır. Bkz. Sabis, *a.g.e.*, s. 100; Bayur, *a.g.e.*, s. 114-115.

Rusya’da iç durum karışıktı. Kafkaslar’da ve İran’da Rus birlikleri çok yorgundu, parasızdı. Yiyecek, para ve cephane sıkıntısı vardı. 23 Nisan 1917’de General Maude, Rus birliklerinin Musul’a doğru ilerlemesinin mümkün olmadığını, Ruslar’ın sorumluluğunun ancak Bağdat’ tan ve Musul’dan millerce uzakta olan Rowanduz- Süleymaniye, Kızıl Robot hattını işgal etmek olabileceğini öğrendi. Bu durumun belli başlı sonucu, Bağdat’ın ve İran körfezine kadar bütün Mezopotamya’nın güvenliğinin İngilizler’e kalmış olmasıydı.

1917’nin Nisan ayının ilk zamanlarında, büyük fiyaskodan önce, General Maude Ruslar’ın, Dicle’ye konumlanmasını sağlamak için ve ulaşılabilir tüm düşmanları yok etmek için 8. kolordunun geri kalan unsurlarıyla savaşıma başladı. Kalan askeri güç 5600 tüfek ve 50 topdan oluşuyordu. Bu güç Dicle üzerindeki Adhaim ve İstabulat hattını (burası Samarra’yı çevreliyordu) ve Fırat üzerindeki Ramadi hattını korumak için hazır bekliyordu. 11.000 tüfek ve 60 top kuvvetinden oluşan 8. kolordu Kifri bölgesinde duruyordu.

1917 yılı Nisan ayı boyunca süren operasyonlar çok başarılıydı. İç hatta ve dış hatta düşman kolordusuyla mücadele eden General Maude düşmanı savaşa tekrar çekmeyi, karşı tarafa ağır kayıplar verdirmeyi, ordusunu geriye doğru iki farklı yöne çekmeyi ve Adhaim-Samarra-Feluca genel hattında ileri pozisyonlar kurmayı başardı. Düşman kuvvetleri yenmiş, onların moralini bozmuş ve temas kurulamayacak kadar geri püskürtmüş olan General Maude, askeri operasyonlarını sonlandırdı ve yorgun askeri kuvvetleri dinlenirken kendisini kazançlarını sağlama almaya, yerel kaynakları geliştirmeye ve etkili bir politik yönetim kurmaya adanmıştı.

Bu zamanlarda, düşmanın Bağdat’ı tekrar geri almaya niyetlendiğine dair birçok emare vardı. Rusya’nın savaştan hemen hemen tamamen çıkmasıyla, Türkiye Mezopotamya’da büyük bir saldırıya girişecek gibi görünüyordu. Düşmanın bir sonbahar seferi için Yıldırım Ordusu⁹³ adında yeni bir ordu kurma planı olduğu rapor edildi. Türk kuvvetinin insan gücünü ve Türkiye’nin ne kadar çaba göstereceğini

⁹³ Yıldırım Orduları Grubu Bağdat’ın İngilizlerin eline geçmesi üzerine, Bağdat’ı geri almak için, Osmanlı Nazırlar meclisince tasarlanan planda görevlendirilen ordudur. Alman General Falkenhayn komutasındaki Yıldırım Orduları planının değiştirilmesi hasebiyle, Bağdat’a değil Kudüs ve Şam havalisine yönlendirilmiştir. Bkz. Karal, *a.g.e.*, s. 512-513.

kestirmek zordu. Fakat savaş istihbarat birimi düşmanın en iyi ihtimalle Ekim ortasına kadar, 16 tümen toplayabileceği yönünde fikir bildirdi.

Bunlarında büyük bir bölümünün Bağdat'a, kalanın da Ruslar'ın gelecekteki operasyonlarda yer almaktaki umutlarını kaybetmeleriyle çekildikleri İran cephesine gönderileceği düşünülüyordu.

Buna rağmen, General Maude düşmandan gelecek herhangi bir karşı saldırıyı alt edebileceğine emindi. General iletişim hatlarının korunması için ekstra birlikler ve makineli tüfekler getirtti. Kuvvetleri 74000 tüfekten ve kılıçtan, 290 mitralyözden oluşuyordu. İdari olarak durumu iyiydi. Düşmanın ona saldırması için uzun bir yol kat etmesi lazımdı.

4.2.10.2. 1917 Yazı'nda Mezopotamya Seferi'nin genel gidişatı

1917 yazında, birçok belirsizlikten sonra, Orta Doğu'da savaş politikasının planlanmasında Büyük Britanya'nın, yardımlarına güvendiği Ruslar'ın başarısızlığına rağmen İngiliz güçleri Mezopotamya'da sağlam bir pozisyon edindiler. Durum sağlamdı. Fakat ne pahasına!

Temmuz ayının sonunda, İmparatorluk Genelkurmay Başkanı genel durumu inceleyerek çalışanları, hayvanları, hareket etmeyi sağlayan eşyalarıyla birlikte Mezopotamya'daki orduyu idare etmenin ve kraliyet gemilerine yapılan talepleri karşılamanın zorluklarını vurguladı.

Dicle Nehri üzerinde büyük bir ordu toplanmıştı-gereksinim duydukları neredeyse her şey denizaşırı ülkelerden geliyordu. Bağdat ele geçirilmişti, düşman Mezopotamya bölgesinden neredeyse çıkarılmıştı. Fakat sonuç olarak, Türkiye'ye karşı bir karar almaya yakınlar mıydı?

Ulaşabileceği alanda hiç düşman olmadan, daha fazla ilerleyemeden, General Maude Bağdat vilayetindeki İngiliz etkisini sürdürmek ve karşı taarruz beklemek dışında başka ne yapabilirdi?

1917 yazından itibaren Mezopotamya'daki savaşın seyri kısaca şöyle özetlenebilir. Hareketli bir savaş vardı; fakat Mezopotamya'daki durum stratejik olarak çok az değişim gösteriyordu. Sonbaharın başlarında Kafkaslar ve kuzeybatı İran'daki hiçbir tedariki ve parası olmayan, ulaşım sorunu yaşayan ve ordusu giderek yok olan Rusya'dan, daha fazla bir şey beklenemeyeceği ve Ortadoğu'daki

meselenin tamamıyla Türkiye ve Büyük Birleşik Krallık arasında olduğu oldukça açıktı.

Türkler için Mezopotamya’da, Bağdat’ın tekrar ele geçirilmesinin belirli avantajları vardı. Fakat stratejik olarak bu adımın değeri, bu adımı gerçekleştirmek için gereken masrafin tutarıyla orantısızdı. Mezopotamya’nın Birleşik Krallık ile olan savaşta belirleyici bir nokta olması neredeyse imkânsızdı. Filistin’deki durum stratejik olarak daha büyük olasılıklara sahipti. Türk bakış açısından Filistin’de Süveyş Kanalı’na karşı yeni bir saldırı başlatma imkânı vardı. Üstelik orduların İstanbul bölgesinden Mezopotamya’ya ya da Sina Yarımadası ve Hicaz’a giderken kullanmaları gereken demiryolu hattı Halep’teydi.

Bu yüzden temel stratejik ilgi Mezopotamya’dan çok Filistin’e odaklanmıştı. Fakat Türkler Bağdat’a karşı kış aylarında bir saldırı hazırlığı yapmaktaydılar ve General Maude düşmanın iletişimini geliştirdiğini ve Der Zor’dan başlayıp Fırat boyunca cephane yığıldığını biliyordu. Karşı saldırıda araya mesafe koymak amacıyla General Maude Temmuz ayında Ramadi’de Türkler’e saldırdı. Beklenmedik sıcaklık, yoğun kum fırtınası, içecek ve suyun yokluğu yüzünden saldırı başarısız oldu. Bu süre zarfında Mezopotamya’da başka bir çarpışma gerçekleşmedi.

Diğer taraftan Filistin’de düşmanı Süveyş kanalından uzaklaştırmak için yapılan çarpışma devam ederken Birleşik Krallık saldırısı hazırlanıyordu. 1 Kasım’da, General Allenby⁹⁴, ilerleyişine başlayınca büyük ölçüde bir başarıya ulaştı. Böylece, Bağdat’ı tekrar ele geçirmeyi planlayan “Yıldırım” ordusu saldırı tehlikesinden tamamen kurtulan General Maude’nin ordusuna yaklaşmadı. Kasım ayının başlarında, Fırat, Dicle ve Diyala’daki düşmana tekrar saldırdı ve ilerleyişine

⁹⁴ Mareşal General Allenby(Edmund Henry Hynman, Londra/1861-1936), I. Dünya Savaşı’nda Filistin cephesindeki İngiliz kuvvetlerinin başındaki komutandır. Filistin’deki Türk-Alman birliklerini ağır bir şekilde yenilgiye uğratarak Kudüs, Halep ve Şam’ı ele geçirmiştir. Kumandasındaki ordusuyla Türk-alman ordularının hezimete uğratması, Suriye’nin işgal etmesiyle ilgili İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na bir rapor sunmuştur. General Allenby hakkında bilgi ve bu raporun tercümesi ile ilgili bir çalışma için bkz. Faruk Yılmaz. (2003). *General Allenby’nin Hatıratı(Arap İllerinin Elimizden Çıkış Öyküsü)*. Ankara.

Diyala'da Jebel Hamrin, Dicle'de Tenkrit ve Fırat'ta Ramadi geçidinden devam etti⁹⁵.

19 Kasım 1917'de, General Maude öldü. Onun için geriye bırakacağı, ordusunun durumu ve başarısından daha güzel bir anıt olamazdı. Ölüm gününde düşman yenildi ve Bağdat'ın ötesinde bozguna uğratıldı. Ordusu fiziksel ve manevi açıdan güvenle doluydu. Olayların bu şekilde gelişmesi büyük oranla General Maude sayesinde oldu. Büyüleyici kişiliği, samimiyeti, yüksek sorumluluk duygusu, bilgisi ve yorulmak bilmeyen eylemleri işleri yoluna koymaktan ve savaşı kazanmaktan çok daha fazlasını; bir komutan için en önemli şey olan ordusunun ve komutanlarının saygısını ve güvenini kazanması olmalıydı.

Tuğgeneral Marshall 3. Kolorduyu yöneterek General Maude'nin yerini aldı. 1917 yılının sonunda kendisini sayı, mühimmat ve moral olarak aşağı seviyede olan 6. Türk ordusunun kalanına karşın büyük ve etkin bir seferî kuvvetlerin yöneticisi olarak buldu. Kifri ve Kerkük'te, Tikrit'te Dicle üzerinde ve Hit'te, Fırat üzerinde düşman hareketsiz bekliyordu. General Marshall için büyük bir stratejik girişim yoktu. Fırat üzerinde ilerleyerek Filistin'deki saldırı kuvvetleriyle işbirliği yapması mümkünmüş gibi görünse de, zaman, yer ve yönetim düşünüldüğünde böyle bir projenin oldukça yersiz olduğu görülmektedir. Marshall'a savunma politikası yürütmekten başka seçenek kalmamıştır. Yine de, ateşli bir dizi yerel savunma üzerine General Marshall düşmanı yenilgiye uğratmıştır ve 1918 yazının başında Kifri, Tenkrit ve Salahiyah (Hit'in yaklaşık 15(ort. 24 km) mil kuzeybatısında) genel hattının üzerinde mevkisini oluşturmakta başarılı olmuştur. Fırat üzerinde düşmanın 50. Tümeninün tamamı yakalanmıştır ve Haziran'a kadar 6. ordu 9,000 tüfek ve 59 topa kadar inerek çoğunluğu Dicle'de, Fatha geçidinde olan gücü azalmıştır.

Filistin'de kış aylarında General Allenby düşmana ağır bir darbe vurmuştu ve bunun sonuçlarından yararlanmak istiyordu. Batıda sıkışan Almanya müttefikine çok fazla yardım edemiyordu. Türkiye, gücünü kaybetmeye başladı.

⁹⁵ 1917 Kasım ayı başında İngilizler özellikle Filistin cephesinde tayiklerini artırmışlardır. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'i de kendi yanlarına çekmişlerdir. Şerif Hüseyin'insüvari grupları İngilizlerin tarafından Türk kuvvetlerine karşı akınlar yaparak, Türk kuvvetlerini zor durumda bırakmışlardır. Irak cephesi düşünülerek kurulmuş olan Harekat Ordusu da, Filistin bölgesine yönlendirilmiştir. Bkz. Sabis, c. 4, s. 155; Bayur, *a.g.e.*, s. 115.

4.2.10.3. Kafkaslar'da savaşın seyri

Bu esnada eski Türk-Rus cephesi Kafkaslar'da yeni bir durum ortaya çıkmıştı. Gördüğümüz üzere, Rusya çökmüştü. Kafkaslar ve kuzeybatı İran'daki güçleri yok olma noktasına gelmiş ve Hazar Denizi ve Mezopotamya'nın kuzey sınırı arasında bir boşluk vardı. Türkiye Kafkaslar, Bakü ve Krasnovodsk içersisinden Hazar, Orta Asya ve Afganistan'a aracılığıyla propaganda hareketlerini Hindistan'a doğru gönderebiliyordu; Bitlis, Van ve Tebriz yoluyla da orduları İran'a saldırabilirdi. Her iki beklenmedik durum da Hindistan Hükümeti tarafından endişe ile gözlemleniyordu.

Bu durumun üstesinden gelmek için oldukça büyük bir proje hazırlandı- amaç Kafkaslar'ın güneyinde yaşam mücadelesi veren Rus, Kafkas ve Ermeni ordularından kalanları tekrar organize edip Türk-Alman ilerleyişini durdurmaktı. Orduların yeniden düzenlenmesinin politik ve askeri bu görev için özellikle seçilen General Dunsterville tarafından yürütülmesi önerildi. Generalden beklenen Mezopotamya'dan Kirmanşah, Hemedan, Enzeli, Hazar Denizi ve Bakü yolundan ilerleyerek Tiflis'in başkentliğini yaptığı Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'da Kafkas devletlerini kurmaktı.

Bu görev Bağdat'ta büyük bir gizlilikle ele alınıp değerlendirildi. 1918 yılının Haziran ayı başlarında, 12 subay ve 2 memur zırhlı araçlar eşliğinde seyahat ederek yolculuklarına başladı. Geçitlerde hala kar vardı. Büyük İskender'in Hintliler'in üzerine bizzat yürüdüğü yol, çok kötü durumdaydı. Bu yüzden görev süreci yavaş ilerliyordu. Enzeli'ye ayak basan General Dunsterville ilk ciddi engeliyle karşılaştı. Yerel Kafkas Hükümeti, Hazar Denizi'ni geçmesine izin vermedi. Sonuç olarak girişimini İran'la sınırlı tutmak zorunda kaldı. Bu başarısızlıktan yılmayarak, ülkedeki yetkililer görevin rolünü 12 subay ve 2 memurun, Kuzeybatı İran'a düşman girişini engelleme çabası olarak tanımladılar. General Dunsterville, bu gösterişsiz görevi kabul ederek, Bağdat'tan Mart ayının sonunda yaklaşık 30 asker eşliğinde bazı subayların geldiği Hemedan'da karargâh merkezini oluşturdu. General'e karşı Bolşevik eylemleri arttı ve General, kısa zaman içerisinde daha fazla askeri desteğe ihtiyaç duymaya başladı. Mayıs ayının sonunda Rus garnizonundan Kasvin'i (Tebriz ve Enzeli'den Tahran'a kadar olan yolları birleştiren nokta) almak üzere Mezopotamya'dan ordular gönderildi.

4.2.10.4. 1917 Yazı'nda Mezopotamya Savaşı'nın genel gidişatı

1917 yılının Haziran ayının sonlarına doğru, “Dunster Kuvvetleri” isimli küçük bir ordu, İran'da ulaşımı kötü olan bir hatt üzerinde varlığını sürdürüyordu. Bir tanesi 7000 m. yüksekliğinde olan, geçilmesi gereken birkaç dağ geçidi vardı. Bu dağ şeritlerinin nerdeyse hepsinin karla tamamen kapanma ihtimali vardı. Bu durumda, ordular için gerekli olan her şeyin ve konvoylar için gerekli olan benzinin Mezopotamya'dan getirilmesi gerekiyordu.

Bu esnada, bir Türk ordusu Kafkaslar'dan Bakü'ye doğru yavaşça ilerliyordu. Temmuz ayının sonunda Türk ilerleyişinin tehdidi altında Bakü'deki yerel hükümet çöktü ve varisleri Birleşik Krallık karşıtı tavrını tekrar gözden geçirerek şehri Türklere vermemek için Birleşik Krallık'tan yardım istedi. Yardım çağrısına cevap olarak bir kıta Birleşik Krallık subayı, bir takım asker eşliğinde Enzeli'den yola çıktı. Hazar Denizi'ni geçti ve 14 Ağustos'ta, Bakü'ye ulaştı. Ağustos boyunca bu birliği daha fazlası takip etti ve 2000'e ulaşan birlik şehirdeki savunma kuvvetinin büyük bir bölümünü oluşturdu. Bu durumun olumsuz bir sonucu da yerel ordunun kendini daha fazla sorumluluktan arınmış olarak hissetmesiydi. Sonuç olarak altı hafta boyunca Birleşik Krallık orduları neredeyse hiç yardım almadan Bakü'yü Türkler'in ağır ve sık saldırılarına karşı savundular. Türk ordusu bu durumun sonucunda ağır kayıplar verdi. Fakat Eylül ayına kadar düşman destek aldı ve saldırısını daha büyük bir şiddetle yeniledi. Her bir Büyük Krallık tüfeği ateş hattına sürüldü. Ruslar ve Ermeniler daha fazla savaşamayacak duruma gelinceye kadar ateş hattında kaldı. Fakat karşı saldırı yapmak mümkün değildi. Birleşik Krallık güçleri için felaketten kaçınabilmek için yapılabilecek tek şey, geceye kadar Bakü'den çekilmek ve Hazar Denizi'nden İran'a geçmekti. Birleşik Krallık güçleri burada destek alıp yeniden organize oldu. Sonra, Tebriz ve Mianeh tarafından geleceği düşünülen Türk saldırısıyla mücadele etmek için İran'da kaldı.

Bu girişimle beraber Mezopotamya'da, ordu kaynaklarına yönelen, bu yoğun talep Uramia bölgesindeki Türk ilerleyişinden önce kaçan 50000 yerel kabile insanıyla beraber daha da arttı. Mülteciler –erkek, kadın, çocuk ve büyükbaş hayvan- Hemedan'a vardı. İran'dan iki yıl toplama kampında kaldıkları Bakuba hattına kadar, boşaltılan bu grupların tekrar düzenlenmesi gerekiyordu.

Bu girişim dışında Mezopotamya’da 1918 yazı, sorunsuz bir şekilde geçti. Yeni ilerleme hatları hazırlandı; fakat odak noktası temel olarak arka plandaki hizmetlerin ve bölgelerin yeniden düzenlenmesi, sokakların, demiryollarının inşası, mülki idarenin kuruluşu ve ülkenin genel kaynaklarını geliştirmektir.

Diğer bölgelerde önemli olaylar oluyordu. Ağustos ayında Fransa’da Birleşik kuvvetler Almanya’nın yenilmezliği inancının son kalıntılarını Orta Doğu’da yıkmaya başladı. Maddi ve manevi olarak ittifakının desteğinden mahrum kalan Türkiye tereddüt içerisindeydi. Kesin bir darbe vurmanın zamanı gelmişti.

Bu darbe 1918 yılında gerçekleştirilemedi. Mezopotamya’da General Marshall ve düşmanın temel askeri güçleri arasında yüzlerce mil çöl uzanıyordu. Diğer taraftan, Filistin’de düşman ulaşılabilir bir noktadaydı. Bu yüzden Filistin’de Türkiye’ye karşı olan saldırı yeniden başlatıldı.

4.2.10.5. Mezopotamya Seferi’nin sonlanması

General Allenby Eylül 1918’de, Kafkaslar ve İran’da düşmanın bölünmesine sebep olan batı yönündeki ilerleyişine başladı. Bakü ve Tebriz’den İran’a yapılan tehdit giderek azaldı ve 6. ordunun geriye kalan kuvvetleri Dicle’de yalnız kaldı.

General Marshall, Fatha Geçidi’nde saldırıya geçerek, 6. ordunun kalanından kurtulma konusunda kararlıydı. Bu geçiş ordunun bakımı için gereken talepler ve Aşağı Fırat Bölümü’ndeki ekinlerin toplanmasından büyük ölçüde etkilendi. Fakat ilerleyişe katkısı olmayacak araçların neredeyse hepsinin çekilmesiyle, General ilerleyişini sürdürebildi. 1918’in Ekim ayının ortalarına doğru artık hazırды. Kara ulaşımının yokluğu Fatha’da düşman kanadını kuzeyden çevirmek yerine ön cepheden taarruz yapmaya zorladı, fakat cesur ve iyi planlanmış bir harekâtla düşman ağır bir yenilgiye uğratıldı. 30 Ekim 1918’de, 6. ordunun büyük bir bölümü tamamıyla Birleşik Krallık süvarileri tarafından çevrilmişti ve ordunun kalanının takibi de planlanmıştı. 1 Kasım’da, Büyük Krallık ordusunun ön kanadı Musul’a 12 mil(ort. 19 km) kadar yaklaşınca Ateşkes ilan edildi. 2 gün sonra ateşte geçen bir maddeye göre Büyük Krallık orduları Musul’a girdi⁹⁶.

⁹⁶ Yazarın bu kısımdaki başlık altında anlattıklarına ilişkin yerli kaynaklardan bir özet yapacak olursak, 1918 yazından Musul’un işgaline kadarki durumu şu şekilde ifade edebiliriz: Temmuz

Mücadele bitmişti. 1918 yılının Kasım ayında Musul'dan Basra Körfezi'ne kadar, Kürt dağlarından Suriye çölüne kadar Mezopotamya, Büyük Krallık yönetimi altına girdi. Türk etkisi askeri olarak yıkılmıştı ve politik olarak da ortadan kalkmıştı

1918'de 6. Ordunun toplam mevcudu 29415 kişiye ve savaşılabilecek tüfek sayısı 3357 adede düşmüştür. Yeniden gönderilen yardımlarla bu sayı 8000'e kadar yükselir ve aralarında bulunan Almanlar da Ekim 1918 ortalarında oradan ayrılacaktır. Böyle bir durum içerisinde İngilizler 23 Ekim 1918'de Fellahiye'ye hem cepheden hem de yanlardan büyük bir kuvvetle saldırır. Türk birlikleri Fellahiye'den geri çekilmeye çalışsalar da, birliklerin etrafı kuşatılmış olduğundan 30 Ekim'de teslim olmak zorunda kalır. O gün Mondros Ateşkes Antlaşması da imzalanmıştır. Bunun 25. Maddesi'ne göre, 31 Ekim'de tüm fiili eylemlerin durması gerekse de, Musul'a 55-60 km uzaklıkta bulunan İngiliz kuvvetleri buna pek aldırmaz etmeyerek, bir hayli baskı sonucunda, çok zaman geçmeden Musul'a girmiştir. Bkz. Bayur, *a.g.e.*, s. 116; Sabis, *a.g.e.*, s. 163.

4.2.11. (BÖLÜM XI)

4.2.11.1 Mezopotamya Seferi üzerine bazı mülahazalar

1914 ve 1918 yılında kaynak ve iş gücü bakımından seferin maliyeti hakkında kabaca bir fikir elde edebiliriz ve akla şu soru gelebilir: Bu harcamalar bir bütün olarak, savaştan elde edilen sonuca değer miydi?

Mezopotamya'daki sefer, sınırlı bir girişimle başlatıldı ve net bir politik-stratejik sonuç elde etmek için tasarlandı. Bu proje, geri alınmasının imkansız olduğu ön görülen yerlerin kontrol altına alınması fikrine kadar genişledi. Böylece sefer, imparatorluk güçleri ve kaynakları üzerinde öyle ciddi arzlar oluşturdu. Şöyle ki, ilk aşamasında oradakilere yardım etmek amacıyla başlatıldığını iddia eden tutumlar, savaşın idaresini ciddi bir şekilde güçleştirdi. Bu iddianın doğruluk derecesini araştırmak olaylara damgasını vuran strateji ve politikanın temel hedeflerini gözden geçirmeye başlamanıza olanak sağladı.

Bu askeri sefer, belli bir politikayı kuvvetlendirmek amacıyla desteklendi. 1914'te Büyük Britanya'nın politikası Fransa'yı destekleyip Almanya ve müttefiklerine mağlubiyeti getirmektir. Dahası Büyük Britanya birliklerini çağırmaksızın Hindistan'daki pozisyonunun istikrarını güvence altına alarak bu politikayı destekleme arayışına girdi. Böylece Orta Doğu'daki askeri ya da politik hareketlerle, Hindistan'da kendi güvenliği için Almanya ve Türkiye'nin uzlaşmasını engelledi. Büyük Britanya Hindistan'ı sessiz; İran, Afganistan ve Arabistan'ın nötr ya da en azından daha az düşmanca tavırlar içerisinde tutmayı amaçladı. Son olarak Büyük Britanya, Türkiye'nin Doğu ile olan bağlantılarına nifak sokmak ve müttefiki olan Rusya'yı ise Almanya ile olan mücadelesindeki konsantrasyonunu azaltmak için yalnız bırakmak amacıyla, önceden düşman ilan ettiği Türkiye'nin askeri yenilgisini arzuladı.

Orta Doğu'daki bu politikasını etkili hale getirmek için Büyük Britanya, üç temel propaganda başlattı. Birincisi saldırı planıydı ki bu Türkiye'nin hayati merkezi olan İstanbul'u hedef aldı. İkinci planı savunma planıydı ki bu da, Süveyş Kanalı'nı korumayı amaçladı. Sonuncu planı ise saldırgan-savunmacı plandı ki Basra Körfezi'ndeki prestijini korumak ve Türk ve Araplar arasında oluşacak bir koalisyonu önlemeyi hedefledi. Tüm bu üç propaganda göz önüne alındığında

Mezopotamya'daki sefer kendi amaçları ve genel savaş planı üzerinde bırakması tasarlanan etki açısından tamamıyla politiktir. Seferin amacı, belirli bir bölgesel alan üzerinde net bir politik sonuç üretmek ve temel stratejik öneme sahip olan Anglo-Pers Petrol Rezervlerini korumaktır.

İlk başta Mezopotamya'daki İngiliz politikası savunma merkezliydi. Askeri bir ele geçirme planını başarmaktan ziyade, önceden kurulmuş olan politik konumu sürdürmeyi amaçladı. Savaşa girmesinin üzerine Türkiye, kendini İngiltere'nin ezeli düşmanı olan Rusya ile Kafkaslar, Çanakkale Boğazı'nda ve Mısır'da ise Rusya için stratejik öneme sahip Süveyş Kanalı'nda bir ölüm kalım savaşı içinde buldu. Tüm bu kararlar göz önüne alındığında İstanbul'un 1000 mil(ort. 15000 km) uzağındaki bu amaçsız askeri seferi yürütmek için ordusunun büyük bir bölümünü çıkarttığını varsaymak saçmalık olurdu. Aslında savaş süresince Mezopotamya'da aynı anda altı bölgeden daha fazlasında bulunmadı. Bu altı bölge de, askerlerinin oluşturduğu 52 bölgenin içinde olan bölgelerdi. Mezopotamya'daki seferle Türkiye'yi kesin bir askeri yenilgiye uğratarak cezalandırma ihtimalleri pratikte sıfırdı.

Bu yüzden kökeninde İngiliz politikası, kuru gürültüden ibaretti. Sınırlı görünen politik zaferi, tüm amaçlarıyla birlikte, Basra'da askeri açıdan elde edebilmek kapasitemiz dahilindeydi.

Ne yazık ki çizilen politikanın bu safhası çok çabuk bir şekilde sona erdi. Politik amaçlar birden sınırsız bir hale geldi ve seferin amacı Bağdat oluverdi. Hatta Hindistan'ın güvenliğinin teminat altına alınması için gerekli bir sebep olduğu öne sürüldü.

Hindistan için korktuğumuz durumun ne olduğunu analiz edelim. Herhangi bir zaman diliminde Hindistan'ın Başkomutanı, savaşın doğrudan Hindistan sınırına doğru ilerlediğini öngördüğünde, Hindistan'ı istila etmek amacıyla Türk-Alman ordusunun Kafkaslar'dan Hazar Denizi'ni aşp Bağdat, Tahran ve Kabil üzerinden yola çıkacağı göz önüne getirilebilirdi. İslam propagandasından kaynaklanan bir grubu yükseltmeyi amaçlayan askeri kaynaklı olmayıp politik olan ve Doğu İmparatorluğumuz içinde filizlenen bir hareket, Hindistan için asıl önemli olan tehlikeydi.

Bağdat'ı işgal ederek propagandanın akışını etkisiz hale getirmek ve İngiliz prestijini ne Türk ne Arap ne Pers ne de Afganlar'ın zedeleyemeyeceği seviyeye

yükseltmemiz gerektiği öne sürüldü. Prestij, elle tutulamaz ve ulaşılması zor, soyut bir nitelik. Sıradan bir blöften ziyade, daha köklü bir zemin üzerine kurulmalıdır ve kendi kendisini desteklemekten aciz bir politika sadece blöften ibarettir. Basit Doğu felsefesinin boş tehditlerle empoze edilebildiği 1914, çoktan geride kalmıştı. Basra'da yeterli askeri güç tutulduğu sürece İngiliz prestiji de yerel olarak sapasağlam ayakta duracaktı. Strateji ve politikamızın ilk safhası ses getirdi. Çünkü Hindistan'ın sağlayabileceği gücü aşmayan askeri harcamalar aracılığıyla net bir şekilde belirlenmiş sonuçlar üretmeyi amaçladı. 1915'te politika ayaklanmaya döndüğünde ve üzerine kurulan stratejiyi dile getiren kısıtlamalardan sıyrıldığında prestij zayıflamaya başladı.

Bağdat'a ilerlemek olan politikanın ikinci aşaması ses getirmedi. Çünkü tüm olarak savaşın idaresine katkıda bulunacak kesin askeri ya da politik avantajları olmayan sonuçlar istendi. Ancak bu sonuçlar, sadece Hindistan'ın karşılayamayacağı askeri harcamalar vasıtasıyla güvenli bir şekilde elde edilebilirdi. Bu harcama İmparatorluk kaynakları üzerinde ağır talepler oluşturdu.

Sonunda şansın yaver gitmesiyle, bu safha da tamamen başarıyla sonuçlandı. Mezopotamya bir İngiliz ordusu tarafından işgal edildi ve İngilizler tarafından yönetildi. İşçi mangaları demir yollarında, yollarda ve barakalardan oluşan kamplarda canını dişine takarak çalıştı. 600 yıldır atıl bir durumda olan çölde mısır yetiştirildi. Ülke yeniden yaratıldı. Fakat ne uğruna?

Eğer Bağdat ve Musul'un işgali Hindistan'ın güvenliği için gerekli olsa, kanayan yarayı hatırlatmak da, o derece şiddetli bir gerekliliktir. Hindistan ayakta kalabilsin diye kan ağladı.

Hindistan'ın güvenliğinin, İngiltere'nin Orta Doğu'daki politikasının tamamıyla haklı bir amacı olduğunu varsayalım, Basra Körfezi'ndeki sınırlı alanın ve petrol rezervlerinin korunmasının Mezopotamya'da politik ve stratejik gereklilik olduğunu varsayalım. Mezopotamya'daki askeri müdahalenin Ahvaz-Amana-Nasırıye'ye yönelmesi daha iyi olmaz mıydı?

Bu sınıra kadar Basra vilayetini etkin bir şekilde işgal etmek ve düşmanın Dicle ve Fırat üzerinden Basra'ya ulaşmasını engellemek gibi olgular; zırhlı araba ve helikopterlerden oluşan düzenli bir tahsisat ile bir süvari Tugayı ve her iki bölgenin güçlerinin kapasitesi dahilinde olurdu.

Bu sınırlar içerisinde haberleşme geliştirilir, savunma organize edilir, Dicle'ye yapılan bir ilerlemeyle dahil edilen kaynak, para ve insan gücü ile bir Hristiyan'ın kiliseye vereceği gelirin %10'u kullanılarak barınak inşaa edilebilirdi.

Şattü'l- Arap deltasının kuşatılmasında saldırıya ilerleyen düşmanın yaklaşmasının engellenmesi ve yaklaştıklarını bildiren uyarının alınabilmesiyle askeri güçler hızlı bir şekilde harekete geçmeye ve herhangi bir saldırıyı püskürtmeye veya inatçı kabile üyelerine karşı cezai önlemler almaya hazır olabileceklerdi.

Dahası, daha önce de belirtildiği üzere Türkiye'nin Basra'ya karşı ciddi bir saldırı sahnelemesi veya sahneleyebilmesi General Nixon'un nehir boyunca koşuşturması ve uzun vadeli çabalarla saldırması çok düşük bir olasılıktı.

Son olarak Mezopotamya'ya ek kuvvetlerin gönderilmesi olayında bu amaç için ayrılan birlikler, Hindistan'a yönlendirilebilir ve ivedilikle Basra'ya transfer edilebilirdi. Oradan da, Ahvaz-Amara hattının korunması için karaya indirilebilirdi.

Bu plan Hindistan üzerinde istenilen etkiyi yaratabilir miydi? Bağdat düşmanca propagandanın merkeziydi.

Propaganda ya da birlikler tarafından düşmanca hareketlenmenin Hindistan'a doğru yayılmasından endişe duyulsaydı, Hindistan kendi içerisinde askeri koşullarını ve stratejik ilişkilerini geliştirerek bu durumu bertaraf edemez miydi?

Hindistan'da yönetim geleneklerimizle, Doğu'nun övündüğü bilgisiyle Türk propagandasından korkmak için geçerli sebeplerimiz olur muydu? Göz önünde olan askerî hali, hazırladığımız ve servetimizle ispatlanan prestijimizle en azından eş değer derecede, etkili bir propaganda yürütemez miydik? Bağdat'a ulaşmak neye mal olursa olsun Türkiye'yi ya da Asya'nın yarısını alabilirdik. Etkili bir güç, Aralık 1916'dan önce şehri zapt etmek için organize edilmişti. Aynı zaman ve aynı miktardaki kaynak Hindistan'da harcansaydı, Peshavar'dan Madras'a her pazar yeri Sirkar'ın gücü ve kudretiyle dillere destan olurdu. Harcanan para ve kaynaklarla kuzey batı hattının ebedi problemiyle daha önce olmadığı kadar etkin bir biçimde başa çıkacak ve savaşın Hindistan'a doğru yayılmasını tek seferde yok edecek bir konumda olmalıydık.

İngiltere'nin Orta Doğu'daki ilk amacı için bu kadarı çoktu. İkinci amacı için Türkiye'nin alaşağı edilmesinde Türkiye, İngiltere'nin kaynaklarını kesin noktadan

savaşın ikinci sahnesine saptırmaya yetecek kadar ahmak olmadıkça, Mezopotamya'daki tavrımız bunu az da olsa etkileyebilirdi. Türkiye, Mezopotamya'da yenilmedi, yenilen ancak bir avuç dolusu birlik olabilir⁹⁷.

Büyük Britanya, Mezopotamya ve Mısır'da koruyucu önlemlerini alıyorken, Türkiye, Kafkaslar'da Rusya tarafından saldırıya uğradı. Ardından Çanakkale Boğazı'nda en hayati merkezde bir darbe amaçladık ancak düşman darbeyi bertaraf etmek için biraz daha iyi hazırlandığından bu darbe başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun sonucunda saldırının ağırlık merkezi Dicle ve Filistin'e kaydı.

Ancak 1914'te, Türkiye'nin hazır olmadığı bir başka hayati nokta daha vardı: Halep'in limanı olan İskenderun... Halep, İstanbul ve diğer muharebe merkezleri arasındaki iletişimin merkeziydi. Ancak savaşın başlangıcında Türkler'in orada ne önemli güçleri vardı ne de konsantre olabiliyorlardı. Çünkü İstanbul demiryolları ve Toroslar arasındaki tünel henüz tamamlanmamıştı. Birleştirilmiş bir hava ve kara operasyonu için İskenderun Körfezi'ne inmek başa çıkılamayacak zorluklar içermekteydi. Aslında bu operasyon Mısır'daki Genel Karargâh ve Savaş Bürosu tarafından da istenilen ve uygulanabilir olarak nitelendiriliyordu.

Ancak Çanakkale Yarımadası'na bir kuvvet indirme planı çoktan başlatıldığı için Halep'e saldırı önerisi kayıtsızlığın pençesine düştü. 1916'da, Türkler, Mısır'a doğru ilerleyebilmiş gibi görüldüğünde bu fikir yeniden canlandı ancak o zamana kadar fırsat çoktan kaçırılmıştı. Düşman kırmızı alarmdaydı, Toros dağlarına giden tünel tamamlanmıştı. Demiryolları kullanılıyordu ve düşman denizaltıları Akdeniz'deydi. Operasyon artık uygulanabilir değildi.

⁹⁷ Çevirisini yaptığımız hatıratın son bölümünde geçen, Osmanlı askerlerinin Irak cephesindeki savaşlarının neticesi ile ilgili bu sözler dikkat çekicidir. Nihayetinde hatıratın sahibi de o bölgede İngiltere'nin Mezopotamya çıkarları doğrultusunda görevini bağlılıkla yerine getirmiş rütbeli bir İngiliz askeridir. Buna rağmen Irak cephesinde yapılan savaşların neticeleriyle ilgili yaptığı yorumlar, içinde bulunduğu koşulların etkisinden sıyrılamamış, öznel bir şekilde olayları düşünüp yorumlayan tarafgir bir kişinin değerlendirmeleri değildir. Yazar nesnel ve eleştirel bir yaklaşımla kendi devletlerinin politikalarını değerlendirmektedir. Ayrıca hatıratın bu bölümünde R. Evans'ın, Irak seferinin sonucunda İngiltere'nin kazanımlarını, verilen onca mücadelenin bu kazanımlara değip-değmediğini eleştirel bir gözle sorgulaması olayları nesnel bir şekilde mütalaa edebildiğini göstermektedir.

Teklif ilk tartışıldığında İskenderun Körfezi'ne bir birlik indirmek üzerine yoğunlaşsaydık, Orta Doğu'da Türk-Alman savaş planları üzerinde daha büyük bir etki yaratmada başarılı olabilmemiz mümkündü. Sonuç olarak da, Mezopotamya'daki problem çözülmüş olacaktı.

Gerçekleşmiş olayların ışığı altında eleştiri yapmak, genelde kolaydır. Önceki paragraflardaki teşebbüs edilen eleştiri, yapıcı olma niyetindedir. Özünde, bahsedilen eleştiri şu anlama gelmektedir:

Mezopotamya'daki İngiliz politikası sürekli savunmacı kalmalıydı ve gerçek amaçlarının sağlanması ve kazanılmasında ısrarcı olmalıydı. Bu savunmacı politikaya uygun olarak, strateji de, Şattü'l- Arap deltası ve Anglo-Pers petrol rezervlerini korumaya yetecek askeri pozisyonu sağlama ve kurma kapsamında sınırlandırılmalıydı.

Bu politika ve stratejinin kesin sınırlandırılmasıyla Orta Doğu'daki çıkarlarımız zedelenmezken, yoğun ve ekonomik olmayan insan gücünden, kaynak ve gemi harcamalarından kaçınılmış olacaktı.

Savaş bütünüyle ele alındığında Mezopotamya'daki harcamanın sınırlandırılmasıyla sağlanan kazanç, Hindistan'daki politik ve stratejik konumumuzun daha da güçlenmesine sebep olacaktı. Bununla beraber, dış tehditler korku ve endişe olmaksızın görülebilecek ve savaşın ana sahnesindeki genel kaynakların çeşitliliği engellenecekti.

Sefer ile ilgili yapılan incelenmelerden mütevellid, öğrenilmesi gerekli olan, bazı değerli çıkarımlar bulunmaktadır:

Politika ve stratejinin dayanışması her şeyden önce gelir. Politika hükmeder, eğer yapabilirse strateji de güçlendirir. Şöyle ki, her ikisi de, birbirine bağlıdır. Çünkü eğer strateji, politikayı kuvvetlendirmeye sağlam bir şekilde teşebbüs edemezse, politika–şayet ki güce dayanıyorsa- değiştirilmelidir.

Böylece politika “askeri açıdan mantıklı ya da mantık dışı, Bağdat'a git” der. Seferin ilk safhasında örneğin politika ve strateji mutabakat içerisindeydi. İş Bağdat'a ilerlemeye gelince, ilk olarak, strateji “hayır” dedi. Sonra mantıksız bir biçimde strateji, politika ile aynı çizgiye geldi ve akabinde felaket patlak verdi. 1916'da Kut'un düşüşünden sonra, politika “ileri pozisyonda kal” dedi. İmparatorluğun askeri danışmanlığından sorumlu olan İmparatorluk Genelkurmay

Başkanı'nın dile getirdiği strateji ise “askeri açıdan geri çekilmek yapılacak en doğru hamledir ve politik açıdan ise gelecek vaat eden, ancak geri dönüt olarak ağır bir bedel ödemek zorunda kalabileceğimiz uç noktada bir politika sürdürmeye teşebbüs etmek pek de tercih edilebilir görünmemektedir” şeklindeydi. Böylece politikada günü kurtarmış oldu.

Politika ve strateji arasındaki ilişkide büyük bir zorluk baş gösterir. İmparatorluğun politikası Kabine tarafından oluşturulmaktadır ki askeri olmayan bir bakış açısına sahiptir. İmparatorluk stratejisindeki teknik destek ise hava, kara ve deniz kuvvetleri sorumluluğundadır ki bu birimlerdeki yetkili kişiler sivil üyelerden oluşan bir komitenin içerisinde azınlık olma eğiliminde olacaktırlar.

Bu özel seferde, başlangıçta kabinenin politikasının Hindistan Genel Sekreteri aracılığıyla Vali'ye, oradan da Hindistan Kuvvet Komutanı ve Saha Komutanı aracılığıyla İmparatorluk Genelkurmay Başkanı'na iletilmiş olması gerçeği fazladan bir zorluğu ortaya çıkarmıştı. İmparatorluk Genelkurmay Başkanı'nın ilk görevi savaşın çeşitli sahnelerinde İmparatorluk güçlerinin hareketini koordine etmektir. Savaşın ana sahnesinin dışında, orantısız yan gösterilerin meydana gelmesinde bu koordinasyon eksikliğinin rolü büyüktür.

İkincil planda strateji, taktik ve yönetimin dayanışması yer almaktadır. Bu gerçekten bu sefer dışında başka hiçbir yerde, bu derece iyi örneklendirilmemiştir. Strateji, orduyu idame ettirme kabiliyetiyle orantılı olduğu sürece, genel durum da o derece mantıklı olmuştur. Ancak yönetim stratejisinin hırslarına direkt olarak ayak uydurmakta başarısız oldu ve felaket bu sahneyi takip etti. Zira birlikler doğru yere ve doğru zamana konsantre edilemediler. Hareketlilik ve şaşırmanın gücü kayboldu ve akım devam ettirilemedi.

Sürekli ön düşünceyi gerektiren bir idare problemi ise moralin ayakta tutulmasıydı. İklim kötüydü, huzursuzluk kaçınılmazdı, izin yoktu, zaman zaman yiyecek yetersizdi, sağlık hizmetleri düzenli değildi. Tecrübesiz askerler çölün uçsuz bucaksız boşluğunun yarattığı yalnızlık hissinden muzdariptiler. Bu etkenlerin demoralize etkisiyle savaşmak idari birimlerin en zor görevlerinden biriydi.

Bunlar Mezopotamya'daki seferin karşılığını vereceği öğretilerden sadece birkaç tanesidir. Seferin yürütülmesi ve zorlukları bizim herhangi bir zaman diliminde tekrar karşımıza çıkabilecek türdendir. Bu zorluklar incelenmedikçe,

olduktan sonra değil de, olmadan önce karşılanmadıkça, çözüme başlanmadan önce problemin temellerine inilmedikçe, 1914-1918 yıllarında yapılan hatalar tekerrür edecektir.

Büyük savaş öncesinde Mezopotamya'daki sefer muazzam büyüklükte bir girişim olarak değerlendirilecektir. Sefere müdahil olan ekip sayıca İngiliz Özel Kuvvetleri'ndeki ekipten çok daha fazlaydı. Dünya çapındaki bir mücadelenin yoğunluğu karşısında bu durum denizde bir damla misaliydi. Bir nevi “yan gösteri”ydi.

Siviller ve askerler tarafından yapılan benzer hatalara, Ktesifon sonrası dehşete, Hanneh sonrası yaralıların acılarına, aşırı sıcak havaya, hastalığa, bomboş çölün yalnızlığına ve seferin mal olduğu 97000 zayiata rağmen Mezopotamya'da savaştan birlikler, İmparatorluk Ordusu tarihine yok edilemez bir zafer eklediklerini bilerek huzur bulabileceklerdir⁹⁸.

4.3. TARTIŞMA

Bu bölümde genel olarak, İngiltere'nin Mezopotamya Seferi ile ilgili çevirisi yapılan kitapta bahsedilenler, yerli-yabancı literatürdeki bilgiler açısından değerlendirmeye çalışılmıştır⁹⁹.

⁹⁸ Hatıratın bu son bölümünde, yazarın Irak Seferi'nin neticelerini İngiltere açısından mülahaza etmesine karşıt olarak, Sefer'in Osmanlı devleti açısından bir mülahazası olarak şu şekilde bir değerlendirme yapılabilir: Savaşta başarı ve başarısızlığın imkanlarla, şartlarla, eğitimle ilişkisi olduğu bir gerçektir. 1914-1918 yılları arasında Irak'ta İngiliz ordularıyla savaştan Türk ordusunun savaş tecrübeleri bakımından önemli kazançları olmuştur. Teknik bakımından yenilikler öğrenilmiş ve uygulanmıştır. El bobbaları ve uçaklar başta olmak üzere müttefik Almanya'nın sahip olduğu teknolojik harp araç ve gereçleri tanınmıştır. Klasik silahların yanında, dönemin modern silahları tanınmaya başlanmıştır. Ordu eğitimi ve askeri tarihçiliğin oluşması bakımından önemli adımlar atılmıştır. Irak'ta Türk ordusunun bu öğrendikleri ve tecrübeleri Milli Mücadele'de çok işe yarayacaktır. Nitelikli Irak'ta görev yapan asker ve subayların büyük kısmı Milli Mücadele döneminde de görevlerini sürdürmüşlerdir. Örneğin; Milli Mücadele'de etkinlikleriyle meşhur olan subaylardan Nureddin Paşa, Kazım Karabekir Paşa, Ali İhsan Paşa öncesinde Irak'ta görev yapmış subaylar arasındadır. Irak cephesindeki olaylarda Türk ordunun ayrıntılı bir şekilde hal-i ahvalini anlatan bir eser için bkz. Orhan Avcı.(2004). *Irak'ta Türk Ordusu(1914-1918)*, Vadi Yay., Ankara.

⁹⁹ Alt başlık açarak bunu yapmak yerine, derli-toplu bir düzen yakalamak adına yeni bir başlık altında bu konu tartışılmıştır.

4.4. XX. YÜZYILIN BAŞLARINDA İNGİLTERE’NİN MEZOPOTAMYA YAHUT ORTADOĞU POLİTİKASI

Orta Doğu, coğrafi konum olarak, eski dünya kıtalarının merkezi sayılabilecek bir bölgede yer almaktadır. Üç kıtanın kesişme noktasında yer alan bu bölge, siyasî, askerî ve ekonomik bakımlardan oldukça önemli ve stratejik bir noktada bulunmaktadır. Bu sebeple, tarihin en eski çağlarından itibaren çok çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır.

Özellikle bölgede çeşitli medeniyetlerin ortaya çıkmış olması, burasını bir çok etnik grubun birbirine karıştığı bir yer durumuna getirmiştir¹⁰⁰. Bu ise, tarihî süreçte siyasî açıdan bölünmüşlüğe, etnik açıdan da kozmopolit bir yapının meydana gelmesine sebep olmuştur.

Adı geçen bölgede, tarih içerisinde genellikle siyasî ve etnik bakımdan birliğin sağlanamaması, bölgeyi zaman zaman bir kaos ortamında sürüklemiştir. Sözü edilen durum da kurulan devletlerin ömrünün kısa olması sonucunu doğurmuştur.

Ancak, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra huzur ve istikrara kavuşan bölge, bu devletin zayıflamasıyla birlikte, özellikle XIX. yüzyıl sonları ve XX. Yüzyıl başlarında tekrar kargaşalı günlerine geri dönmüştür.

Bölgede Osmanlı otoritesinin zayıflamasıyla birlikte, Batılı büyük devletler buraya hakim olabilmek maksadıyla yoğun bir faaliyet başlatmışlardır. Bu çerçevede, özellikle burada yaşayan insanlara karşı, çeşitli oyunlar tertiplenmiş ve bölge halkı mağdur edilmiştir.

Günümüzde de bölgenin karmaşık yapısı ve büyük devletlerin el çekmemesi yüzünden problemleri devam etmektedir. Bunda, özellikle bu gün mevcut olan Orta Doğu devletleri ve haritasının, İtilaf Devletlerinin Birinci Dünya Savaşı sırasında verdikleri kararlar ışığında ortaya çıkmasının büyük rolü vardır¹⁰¹.

¹⁰⁰ Sami Öngör. (1964). *Orta Doğu (Siyasî ve İktisadî Coğrafya)*. A.Ü.S.B.F Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara s. 2.

¹⁰¹ David Fromkin. (1993). *Barişa Son Veren Barış (Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?) 1914 - 1922*, Çeviren Mehmet Harmancı, 2. Baskı, Sabah Kitapları, İstanbul, s. 1.

4.4.1. Batılı Devletler Açısından Orta Doğu'nun Önemi

Orta Doğu; özellikle bir çok medeniyetin beşiği durumunda bulunması, Doğu ile Batıyı birbirine bağlayan ticaret yollarının kavşağında yer alması ve çeşitli yeraltı ve yerüstü zenginliklere sahip olması sebebiyle, tarih içinde her zaman büyük devletlerin ilgisini çekmiştir. Bölgenin bu özelliğinden dolayı ortaya çıkan etnik ve siyasî kargaşa, çeşitli zamanlarda burada yaşayan insanların, büyük devletler tarafından bir çok defalar istismar edilmeleri sonucunu doğurmuştur.

Bölge, özellikle Coğrafi Keşifler sonucu gelişen sömürgecilik akımı açısından ele alındığında, Batılı devletler tarafından, çeşitli özellikleri, doğal zenginlikleri ve karışık etnik yapısı itibarıyla hem iyi bir sömürge, hem de Uzak Doğu'ya giden yollar üzerinde bulunması sebebiyle, önemli bir geçit olarak değerlendirilmiştir.

Bu anlamda Orta Doğu, sömürgeci devletler için her ne surette olursa olsun, ilgi duyulması, kontrol altında bulundurulması ve hatta sahip olunması gerekecek kadar önemli bir yerdir.

Ayrıca Orta Doğu'nun, Batı'daki gelişmiş sanayii için zengin hammadde yataklarına sahip olması ve aynı zamanda işlenmiş mallarını satabileceği iyi bir pazar durumunda bulunması da, bu devletler için bölgenin önemini arttıran özelliklerdir. Dolayısıyla Batılı ülkeler, kendileri için bu kadar önemli bir bölgeyi kontrol altında tutmak istemişlerdir.

Özellikle Batı'da uzun yıllar gündemde tutulmuş olan, Şark Meselesi¹⁰² ve Oryantalizm¹⁰³ kavramlarından da olumsuz yönde etkilenen Orta Doğu, genellikle güçlü Batı tarafından kontrol altında tutulacak zayıf Doğunun bir parçası olarak görülmüştür.

Petrolün keşfi ve temel enerji kaynağı olarak kullanılması da, zengin petrol yataklarına sahip Orta Doğu'nun önemini bir kat daha arttırmıştır. Özellikle içinde

¹⁰² Şark Meselesi, ilk defa 1815 Viyana Kongresi sırasında ortaya atılan ve değişik zamanlarda değişik anlamlarda kullanılmış olan politik bir kavramdır. Bu çerçevede XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması, ikinci yarısında Avrupa'daki Türk topraklarının paylaşılması anlamında kullanılmış iken, XX. Yüzyıl başlarında bütün Osmanlı topraklarının paylaşılması anlamında kullanılmıştır.bkz. Esra Sarıkoşuncu değerli. (2008). "İngiltere'nin Doğu(Şark) Politikası (1882-1914). *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 14(nisan), Kırgızistan, <http://www.akademikbakis.org/14/ingiltere.pdf>, s. 1-2.

¹⁰³ Oryantalizm, aslında Batıda, Doğuyu inceleyerek anlatmak amacıyla kurulmuş bir bilimdir. Ancak bu kavram, Batı dışındaki dünyanın öğrenilmesi, yönlendirilmesi ve daha sonra kullanılması için harcanan çabaları ifade eder. Genel olarak, güçlü Batının zayıf Doğu üzerinde otorite kurması ve bunu devam ettirebilme politikalarının tamamı için kullanılır. Bkz. Sarıkoşuncu, a.g.m. s. 9.

bulunduğumuz 20. yüzyılda, enerji kaynaklarıyla ilgili hesapların daha çok petrol ağırlıklı yapıldığı düşünülürse, bölgenin başta Batılı devletler olmak üzere, bütün dünya ülkeleri açısından önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

4.4.2. Emperyalist Faaliyetler Çerçevesinde Batılı Devletlerin Orta Doğu Politikaları

XVIII. Yüzyılda Batı, özellikle Rönesans'ın etkisiyle görülmemiş bir hızla ilerlemeye başlamıştı. Bu dönemde Batılı devletler, yeni buluşlar sayesinde askerî ve ekonomik alanlarda artan güçlerini, kendi uygarlıkları dışında kalan ülkeleri sömürgeleştirmek için kullanıyorlardı. Özellikle Sanayi İnkılâbıyla ortaya çıkan hammadde ve pazar arayışı, gözleri Orta Doğu ve bölgenin en geniş ülkesi Osmanlı Devleti üzerine çevirmişti.

XIX. Yüzyıla gelindiğinde dünyada siyasî, ilmî, teknolojik ve ekonomik bakımlardan yaşanan büyük değişiklikler¹⁰⁴, sanayileşmenin hız kazanmasına sebep olmuştu. Bunun sonucu daha da gelişen ve genişleyen sömürgecilik akımı, gözleri Avrupa dışına, özellikle Afrika, Orta ve Uzak Doğu'ya çevirmişti¹⁰⁵.

Bu sırada, hammadde ve pazar arayışı, hem gelişmiş ülkelerle geri kalmış ülkeler arasında, hem de gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yeni politik ilişkilerin doğmasına sebep olmuştu. Bu ise, gelişmiş ülkeler arasında daha fazla sömürge elde etme yarışını başlatmıştı. Dolayısıyla sözü edilen dönemde dünyada çeşitli ülkeler, Batılı devletler tarafından birer sömürge durumuna dönüştürülmüşlerdi.

Orta Doğu'da büyük devletler arasındaki sömürge arayışından olumsuz yönde etkilenen devletlerden birisi de şüphesiz Osmanlı Devleti olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti, hem büyük yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahiptir, hem de jeopolitik ve stratejik bakımlardan önemli bir konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla, böyle önemli özellikleri olan Osmanlı Devleti'nin, güçsüz bir durumda bulunması ise, Onun Batılı büyük devletlerin ilgi odağı durumuna gelmesine sebep olmuş ve işini oldukça zorlaştırmıştır. Bu durum, şüphesiz kendisi açısından pek çok olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir.

¹⁰⁴ İnan Afet. (1997). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, s.7.

¹⁰⁵ Hülya Özkan. (1994). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Karşısı Faaliyetleri (4 Mart 1919 - 16 Ekim 1920)*. Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 1.

Geçmiş yıllardan itibaren çeşitli ülkelere verilmiş olan kapitülasyonlar da Osmanlı Devleti'ni sömürgeci devletler açısından elverişli bir pazar haline getirmişti. Ayrıca kapitülasyonlar, Osmanlı sanayiinin çökmesine ve devletin geri kalmasına sebep olurken, Osmanlıların sömürgeci devletler tarafından daha fazla istismar edilmesine imkan sağlamıştı.

Bunun yanında, Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar Hristiyanlığa karşı İslamiyetin koruyuculuğunu yapmış olmasını bir türlü hazmedemeyen Batılı devletler, Ona karşı ayrı bir düşmanlık siyaseti güderek¹⁰⁶, sömürgeleştirmek ve böylelikle intikam almak siyaseti peşinde koşuyorlardı. Bu ise, Osmanlı Devleti'ni bir sömürge haline getirebilmek için, sürekli bu devlet ile ilgili yeni olumsuz politikaların uygulamaya konulmasına sebep oluyordu.

XX. Yüzyıl başlarına gelindiğinde ise, dünyada Hristiyan olmayan devletlerden Japonya hariç, diğerleri bir şekilde Batılı devletlerin sömürgeleri olmuşlardı. Dünyada sömürenler ve sömürülenler diye iki grubun ortaya çıktığı bu dönemde, Orta Doğu'da bulunan devletler de sömürgecilik faaliyetlerinden olumsuz yönde etkilenmişler ve sömürgeci devletler tarafından çeşitli şekillerde istismar edilmelerini sağlayacak politikalara maruz bırakılmışlardır¹⁰⁷.

4.4.3. Orta Doğu'nun İngiltere İçin Önemi ve Bunun İngiliz Dış Politikasına Yansımaları

Büyük devletler arasında uzun yıllar devam eden sömürge edinme yarışından şüphesiz sömürgeci devletlerden birisi olan İngiltere de fazlasıyla nasibini almıştır. Hatta XIX. yüzyıla gelindiğinde İngiltere, Orta Doğu'da Arap Şeyhlikleri ile Uzak Doğu'da Singapur, Hong Kong, Yeni Zelanda, Kanada, Güney Afrika ve Hindistan gibi ülkeleri ele geçirmiştir¹⁰⁸. Özellikle İngilizlerin Hindistan'a hakim olmaları, Orta Doğu ile daha fazla ilgilenmelerine sebep olmuştur.

Çeşitli özellikleri sebebiyle, Batılı sömürgeci devletler açısından oldukça önemli görülen Orta Doğu, hiç şüphe yok ki, İngiltere'nin daha fazla önem verdiği

¹⁰⁶ Yusuf Hikmet Bayur. (1989). *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerine Etkileri*. 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara, s. 19.

¹⁰⁷ Bayur, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁰⁸ Ünsal Yavuz. (1990). *Atatürk İmparatorluktan Millî Devlete*. TTK Basımevi, Ankara, s. 2.

bir bölge idi. Çünkü, bölgenin İngiltere açısından önemini arttıran farklı özellikleri bulunuyordu. Her şeyden önce Orta Doğu, İngiltere'nin Uzak Doğu'daki sömürgeleriyle bağlantısını sağlayan en kısa yolların geçtiği yerd. Bunun yanında, bölgenin İngiltere tarafından da iyi bir sömürge olarak görülmesi, onun İngiltere nezdinde önemini iki katına çıkıyordu.

XIX. Yüzyılda İngiliz dış politikası da tamamen Afrika ile Orta ve Uzak Doğu'daki gelişmelere endekslenmiş ve İngiliz dış siyasetinin esasını; "Sömürgeleriyle bu sömürgelere giden yolların güvenliğinin sağlanması" oluşturmuştu¹⁰⁹. Bu çerçevede İngilizler Müslüman Asya'nın çürümekte olan rejimlerini Hindistan ve Mısır'dan gelen yol ile Ruslar arasında dev bir tampon olarak kullanmışlardır¹¹⁰.

Böyle bir politika takip eden İngiltere için, İngiliz sömürge yolları üzerinde bulunan Orta Doğu ve Osmanlı Devleti'nin durumu önem kazanıyordu. Özellikle bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunması İngiliz menfaatlerine uygun düşüyordu. Çünkü İngiltere, Osmanlı Devleti'nin varlığı ve devamını, Rusya'nın Akdeniz'e inmesinde önemli bir engel olarak görüyor ve böylelikle İngiltere İmparatorluk Yolunun bu devlet tarafından tehdit edilmesini ve hatta kesilmesini önlemeyi planlıyordu¹¹¹.

İngiltere'nin XIX. yüzyılın büyük bölümünde uyguladığı Osmanlı Devleti'ni koruma ve kollama siyaseti, 1830'lu yıllarda zirveye ulaşmıştır. İngiltere'nin önceden beri sürdürdüğü, Osmanlı Devleti'ni Rusya ve Fransa'ya karşı kollama siyaseti, 1839 - 1841 yılları arasında da Mehmet Ali Paşaya karşı tekrarlanmış ve bu dönemde bu politika, İngiliz dış siyasetinin temelini oluşturmuştur¹¹².

1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla, bu bölgeyle daha fazla ilgilenmeye başlayan İngiltere, Osmanlı Devleti'ni koruma politikasını 1878'e kadar devam ettirmiştir¹¹³. Ancak, İngilizlerin 1878'de Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında imzalanan Ayestefenos Antlaşmasını değiştirmek maksadıyla aynı yıl düzenlediği

¹⁰⁹ Yavuz, *a.g.e.*, s. 2-3.

¹¹⁰ Fromkin, *a.g.e.*, s. 15.

¹¹¹ İngiltere İmparatorluk Yolu olarak adlandırılan bu yol, İngiltere ile sömürgesi Hindistan arasındaki bağlantıyı sağlayan ve Avrupa'dan, Cebelitarık Boğazı, Akdeniz ve Mısır güzergâhını takip ederek Hindistan'a ulaşan yoldur. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 44.

¹¹² Yavuz, *a.g.e.*, s. 7.

¹¹³ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 44-45.

Berlin Kongresi sırasında, artık Osmanlı Devleti'nin yaşamasının mümkün olmadığı kanaatine varmaları, Osmanlı politikasını değiştirmelerine sebep olmuştur. Bu tarihten itibaren, İngilizler Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması siyasetinden vazgeçerek, aynı yıl Kıbrıs'a 1882'de de Mısır'a yerleşmek suretiyle, tam aksi bir politika uygulamaya başlamışlardır.

İngilizler, 1897'den itibaren de bir adım daha ileri giderek, "Osmanlı Devleti nasıl olsa yıkılacaktır, bu devleti Rusya yıkarsa Avrupa'daki dengelerin ne olacağını kimse kestiremez. Bu sebeple Osmanlı Devleti'ni Rusya yıkıp enkazı üzerine O yerleşeceğine, biz yıkmalı ve mirasına biz sahip çıkarak, Rusya'nın güneye inmesini önlemeliyiz." diyerek¹¹⁴, Osmanlı Devleti'ni yıkmaya yönelik bir politika uygulamaya başlamışlardır¹¹⁵.

4.4.4. XX. Yüzyılın Başlarında İngiltere'nin Orta Doğu Politikasının Temel Amaçları

İngiltere, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Orta Doğu ve Osmanlı Devleti ile ilgili politikalarında değişiklik yapmıştı. İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü korumak siyasetinden vazgeçerek, Onu yıkmaya yönelik bir politika uygulamaya başlaması ise, bu bölge ile ilgili planlarında top yekûn değişiklikler yapıldığı anlamına geliyordu.

Özellikle, İngiltere'nin 1908 yılında Reval'de yapılan görüşmelerde Rusya ile Osmanlı Devletini yıkmak ve topraklarını paylaşmak konusunda anlaşması da bunun en güzel ispatı idi.

İngiltere'nin bu bölge ile ilgili dış politika esaslarında gerçekleştirdiği değişikliklerden sonra, XX. yüzyıl başlarında Orta Doğu ve Osmanlı Devleti ile ilgili politikasının esasları şu şekilde belirlenmişti:

1. Osmanlı Devleti'ni parçalamak,
2. Padişah - Halifenin kuvvet ve nüfuzunu ile dînî etkilerini gidermek suretiyle, İslam birliği düşüncesini değerden düşürmek,

¹¹⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 45.

¹¹⁵ Ömer Kürkcüoğlu. (1978). *Türk - İngiliz İlişkileri 1919 - 1926*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara s. 27-28.

3. Arap memleketlerine hakim olarak, Mısır ve Hindistan'ın güvenliğini sağlamak,
4. Hilafeti, İngiltere'nin himayesinde kurulacak Arap birliğinin eline geçirmek,
5. Doğu Akdeniz'de kuvvet bulundurmak,
6. Irak petrollerine sahip olmak,
7. İstanbul ve Boğazların kontrolünü ele geçirmek¹¹⁶.

Bu yeni dönemde yukarıda sıralanan esasları gerçekleştirmeye yönelik bir politika uygulayan İngiltere, amaçlarına ulaşmak için öncelikle Osmanlı Devleti'nin yıkılması gerektiğini düşünerek, Onun aleyhindeki her türlü organizasyonun içinde yer almıştır.

Bu dönemde, özellikle Türkiye'deki Alman nüfuzunun artmasına bağlı olarak¹¹⁷, Osmanlı İngiliz ilişkileri de gün geçtikçe kötüye gitmiştir¹¹⁸. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin, İngiltere'nin Musul ve çevresindeki petrol aramalarına karşı çıkarak, petrol kuyularını kapattırması ise, İngilizlerin Osmanlılara karşı düşmanlığını daha da arttırmıştır¹¹⁹. Bunun üzerine İngilizler, nihaî hedef olarak Osmanlı Devleti'ni hemen yıkmak için harekete geçmişlerdir. Bu çerçevede, "Osmanlı Devleti'ni hemen yıktıktan sonra, ya bu devletin yıkıntıları üzerinde kendilerine bağlı veya kendi kontrollerinde bağımsız devletler kurmak, yada bazı stratejik noktalara doğrudan yerleşmek." şeklinde¹²⁰, belirledikleri öncelikli hedefi gerçekleştirmek için büyük bir mücadele başlatmışlardır.

I. Dünya Savaşı sırasında sıcak çatışma şeklini alan bu mücadele, Mütareke Yıllarıyla, Millî Mücadele döneminde de devam etmiştir.

¹¹⁶ Kadir Kasalak. (1993). *Millî Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi*. Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 105.

¹¹⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. İlber Ortaylı. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, Timaş Yayınları, 10. Baskı, Ankara,.

¹¹⁸ Rıfkı Salim Burçak. (1946). *Türk - Rus - İngiliz Münasebetleri (1791 - 1941)*, Aydınlık Matbaası, İstanbul, s. 42-44.

¹¹⁹ Süleyman Kocabaş. (1985). *Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere*, Vatan Yayınları, İstanbul 1985, s. 119.

¹²⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 45.

4.4.5. İngiltere'nin Orta Doğu Politikasının Türk Millî Mücadelesine Etkileri

XX. Yüzyıl başlarında Orta Doğu'da çeşitli menfaatler elde etmiş olan İngiltere, bu menfaatlerini kaybetmemek için, bölgedeki nüfuz ve hakimiyetini her halûkârda sürdürmek istiyordu.

Orta Doğu'da jeopolitik ve stratejik özellikleri sebebiyle üzerinde önemle durulması gereken yerlerden birisi de, şüphesiz Anadolu idi. Osmanlı Devleti'nin merkezi ve anavatanı olan Anadolu, İngiltere açısından daha farklı bir önem taşıyordu. Çünkü İngiltere Anadolu'ya hakim olarak, hem sömürgelerine giden yollar üzerinde bir üs elde etmek, hem de Osmanlı Devleti'nden intikam almak istiyordu¹²¹. Dolayısıyla İngiltere için Anadolu'ya hakim olmanın çeşitli faydaları söz konusuydu.

Bu sebeple İngilizler, Anadolu'yla ilgili siyasî hedeflerini tam olarak belirlemek maksadıyla, 1915'te "Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu" adıyla, bu bölgede İngiltere'nin menfaatleri için nasıl bir politika takip edilmesi hususunda araştırmalar yaparak, İngiliz Hükümetine bilgi verecek bir komisyon kurmuşlardır. Bu komisyon tarafından, 30 Haziran 1915 tarihinde hazırlanan raporda, "İngiltere için Asya Türkiye'sindeki ekonomik menfaatlerini korumak vazgeçilmez hedeflerden birisi olmalıdır." deniliyordu¹²².

XX. Yüzyıl başlarında sözü edilen rapor doğrultusunda hareket eden İngiltere, bölge ile ilgili siyasî hedefini, "Hiç bir şekilde Asya'daki Türk topraklarından vazgeçmemek" olarak belirlemişti.

Bunun yanında, İngiltere için Hindistan ve İngiltere İmparatorluk Yolunun güvenliğinin sağlanması da temel hedeflerden birisi idi. Dolayısıyla, adı geçen yolun güvenliğinin sağlanması hususunda, coğrafi konumu ve stratejik özellikleri göz

¹²¹ İngiltere, özellikle I. Dünya Savaşı sırasında bir nevi Avrupa'nın yarı ortak sömürgesi olarak gördüğü Osmanlı Devleti'nin, kendisini Çanakkale'de mağlup etmesini ve müttefiki Rusya'nın savaştan çekilmesine sebep olmasını bir türlü hazmedemiyor ve bunun için Osmanlı Devleti'nden intikam alınması gerektiğini düşünüyordu. Benzer görüşler için bkz. Oral Sander. (2004). *Anka'nın Yükselişi ve Çöküşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme)*, İmge Yay, Ankara, s. 299.

¹²² Mim Kemal Öke. (1992). *Belgelerle Türk - İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918 – 1926*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 5.

önünde bulundurulduğunda çok önemli bir bölge olduğu şüphe götürmeyen Anadolu, İngilizler tarafından her ne surette olursa olsun elde tutulması gereken bir yerdi.

Bu sebeple İngilizler, Anadolu'daki menfaatlerini korumak ve devam ettirmek için, burasını ellerinde tutmaya yardımcı olacak yeni politikalar üretmeye başlamışlardı. XX. Yüzyıl başlarında Anadolu'yu İngiltere'nin kontrolünde tutmak için uygulanmaya çalışılan en önemli politika ise, "Türkiye'yi İngiliz himayesi altına sokmak" olarak belirlenmişti.

İngiltere, bu dönemde yukarıda sözü edilen planını gerçekleştirmek maksadıyla Anadolu'da çok yönlü bir çalışma başlatmıştır. Bu çerçevede, özellikle para karşılığı elde ettiği bazı kişiler vasıtasıyla, askerî, siyasî ve ekonomik alanlarda, amacına hizmet edecek faaliyetlerde bulunuyordu.

İngiltere, Türkiye'yi İngiliz himayesi altına sokma çalışmaları açısından her şeyin yolunda gittiği bir sırada, Türk Milletini, tam bağımsız yeni bir Türk Devleti'ne kavuşturmak maksadıyla, Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından başlatılan Millî Mücadele hareketini, Anadolu'da İngiliz himayesinin gerçekleştirilmesinin önünde en büyük engel olarak görmüştür. Bu sebeple Millî Mücadele hareketine şiddetle karşı çıkmıştır.

Sadece Millî Mücadeleye karşı olmakla yetinmeyen İngiltere, bu hareketin başarıya ulaşamaması için, onun aleyhindeki her türlü organizasyonun planlanması ve uygulanmasında da bizzat yer alarak, Millî Mücadeleyi başarısız kılmaya çalışmıştır. Bu çerçevede özellikle Sait Molla'ya kurdurduğu İngiliz Muhibleri Cemiyeti¹²³ vasıtasıyla, bol paralar harcayarak, halkı kandırmaya ve Millî Mücadeleye destek vermesini önlemeye çalışmıştır.

Ancak, İngiltere bu planı gerçekleştirmeyip, Millî Mücadele hareketi Türk Milletinin zaferiyle sonuçlanınca, bu başarıyı kabullenmiş ve Anadolu'dan çekip gitmek zorunda kalmıştır.

Böylelikle, XX. yüzyıl başlarında sömürgeciliğe dayalı Orta Doğu politikaları çerçevesinde, Anadolu ile yakından ilgilenen ve buraya hakim olabilmek için, Millî hareketin yok edilmesi gerektiğini düşünen İngiltere, bu hedefini gerçekleştirememiştir.

¹²³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Cengiz Dönmez. (1997). *İngiliz Muhibleri Cemiyeti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi. Üniversitesi. Sosyal Bilgiler Enstitüsü, Ankara.

Bu dönemde, İngiltere'nin amacına ulaşabilmek için nasıl bir yol takip ettiğini açıkça ortaya koyan İngiliz politikaları, hiç şüphe yok ki Millî Mücadeleyi olumsuz yönde etkilemişlerdir. Ancak, Millî Mücadele başarıya ulaştığına göre, bu politikaların gerçekçi olmadıkları ortadadır. Dolayısıyla, bu dönemde uygulanan İngiliz politikalarının, en azından Anadolu'yla ilgili hususlarda İngiltere'yi hedeflerine ulaştıramadığı görülmektedir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesine veda edişine sebep olan Birinci Dünya Savaşı'nda önemine ters orantılı bir şekilde fazla incelenmemiş olan Irak Cephesi aynı zamanda hem beraberinde taşıdığı imkansızlıklara ve zorluklara rağmen kazanılan bir savaş olması hasebiyle bir destanın, hem de sonrasında ikmal yollarının tıkanması ve kurtarılmış olan bir cepheyi ordunun sağlam bir şekilde korumasına yetecek lojistik desteğin sağlanamaması gibi sebeplerle tekrar kaybedilmesi bakımından bir hüznün öyküsüdür.

Irak, barındırdığı petrol rezervlerinden dolayı günümüzde bile doğru olan veya olmayan gerekçeler ileri sürülerek sürekli işgallere ve savaşlara maruz kalmakta olan, stratejik öneme haiz bir coğrafyadır. Savaşa girdiği cephelerden sadece ikisinde başarılı olan, ancak bu iki cephede de gelişmesini engellemek için on binlerce evladını şehit vererek ve çok daha fazlasının sakat-yaralı kalması pahasına kurtardığı Çanakkale ve Irak cephelerini de zafer sonrasında koruyamamış olan Osmanlı Devleti müttefikleri ile birlikte cihan harbinin mağlubu olarak dağılmaktan ve yok olmaktan kendini kurtaramamış ve maalesef bu cephelerdeki galibiyetleri de yok sayılmıştır.

Gerçekte olan Büyük Britanya ordusunun bazı muharebelerde zaman zaman galip gelerek bazı muharebelerde zaman zaman mağlup olarak yürüttüğü Irak Cephesi (Mezopotamya) savaşını muharebe sonunda büyük kayıplar vererek kaybetmiş olmasıdır. Akabinde Osmanlı birliklerinin lojistik desteğinin sağlanamamış olması ve İngilizlerin gönderdiği takviye kuvvetlerle Osmanlılar adına kazanılan cephe tekrar düşmüştür. Ancak, bu savaş sadece Osmanlı Devleti ve Britanya arasında Irak cephesinde gerçekleşmiş bir savaş değildir. Bu savaş Avrupa ve Asya'daki devletlerin hemen hiçbirinin çeşitli zorunluluklardan dolayı dahil olmayı istememiş olsalar da katılmaktan kaçınmadığı bir savaştır.

Temel mesele 19. yüzyılda gelişen sanayileşme sonucu ortaya çıkan sömürgecilik anlayışıdır ve büyük devletlerin çıkar çatışmaları Afrika, ve Uzak Doğu'ya kadar yayılmıştır. Ham madde ve pazar arayışı hızlanmış, bütün güçlü ve

güçlenmekte olan devletler sömürge yarışına girmiştir. Bazı devletlerin siyasi birliklerini geç kurmaları blokların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bloklar hızla silahlanarak yeni bir savaşın ortamını hazırlamıştır.

1871 yılında siyasi birliğini kuran Almanya'nın sömürgecilik yarışına geç de olsa katılmış olması bu alanda hakimiyetini kurmuş olan İngiltere'yi rahatsız etmiştir.

Daha öncesinde Alsance-Loren bölgelerini Almanlar'a kaptıran Fransa'da hem bölgesinde güçlü bir rakip istemiyor hem de eski topraklarını geri almak istediği Almanya'ya karşı açık bir düşmanlık güdüyor idi.

Rusya'nın tarihsel bir projesi olan sıcak denizlere inme politikası Bulgaristan bölgesinin nüfuzunu da ele geçirerek demiryolu ağını Bağdat'a kadar ilerletip Asya'da yeni sömürgelere ulaşmak isteyen Almanya'nın politikaları ile çatışmakta idi.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilanıyla İngilizler, 7 Kasım 1914 tarihinde, Basra Körfezi'nden karaya asker çıkararak, Şad istikametinde kuzeye doğru harekete geçmişlerdir. İngilizler'in bu hareketi, Osmanlı Devleti'nin Irak Cephesi'nin açılmasına sebep olmuştur.

İngilizler'in Basra'ya asker çıkardığı bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin Irak bölgesinde 35. ve 38. Tümenlerden meydana gelen askeri kuvvetleri bulunmaktaydı. Bu iki Tümen'in mürettebat ve subaylarının dörtte üçü yerli halktan meydana getirilmiş derme çatma kuvvetlerdi. Bu sebeple İngilizler'in Basra'dan karaya asker çıkarmasına mani olunamamıştır. Yapılan küçük çarpışmalarda yerli birliklerin firar etmesi sebebiyle, İngiliz birlikleri ciddi bir engelle karşılaşmadan Irak topraklarının kuzeyine doğru hızla ilerlemeye başlamışlardır. Bölgede bulunan mevcut Osmanlı birlikleri ise, geri çekilerek Selmân-ı Pak'a kadar gelmişlerdir.

Araştırmalardan edindiğimiz bilgiler, yaptığımız tespitler ve elde ettiğimiz sonuçlardan dikkatimizi celb eden bir nokta da, İngiltere'nin Irak seferinin İngiltere'ye olan maliyet bilançosudur. İngiltere'nin Irak seferinden elde ettiği sonuç, stratejik bakımdan daha az önemli olmakla birlikte, çok pahalıya mal olmuştur. İngiltere için Osmanlı'nın Mezopotamya topraklarında hakimiyet kurmak, İngiltere'nin Hindistan'daki ekonomik çıkar merkezi olan sömürgelerine giden yolun güvenliğinin sağlanması, bölgenin birtakım politik, stratejik avantajlarının elde

edilmesinin yanında, o dönemde bölgede oldukça fazla miktarda var olduğu düşünülen petrol yataklarına sahip olunması açısından daha da önemlidir. Bununla birlikte savaştan sonraki dönemde Musul'u bırakmamak için onca çaba sarfetmesi, İngiltere'nin bölgedeki petrol yataklarına sahip olma arzusunun Orta Doğu politikalarının en temel gayesi olduğunu gözler önüne sermektedir. Peki İngiltere bu gayesine ulaşmış, her şey istediği gibi yolunda gitmiş midir? Irak Seferi'nden elde ettikleri, sefer için yaptığı o büyük harcamalara değmiş midir?

İngiltere'nin bu seferi harcadığı para tahmin ettiğinden çok yüksek olmuştur. Yapılan savaşlar sırasında meydana gelen durumlarla alakalı bir şekilde seferin maliyeti oldukça yükselmiştir. Buna İngiltere'nin Irak dışında, Avrupa'da girdiği savaşların devasa harcamalarının da eklenmesi üzerine Londra hükümeti ekonomik tasarruf sağlayacak yollar aramaya girişmiştir. Irak'taki kalabalık İngiliz ordusunun ihtiyaçlarının bulundukları bölgeden sağlanması, para ve sevkiyat tasarrufu sağlayacaktı. Bu amaçla yerel gıda üretimini canlandırmak için çaba sarfedilmiştir. Bir kaynağa göre¹²⁴ 1300 kilometrekarelik eskiden çöl olan bir alanı üretime açarak yıllık 50000 ton tahıl etmişlerdi. Ayrıca basit araç gereçlerin imalatını ve ordu tarafından yıpratılan şeylerin tamirini geliştirdiler. Bunların dışında birçok şey deneyerek savaş masraflarını azaltma çabasında olmuşlardır. Ancak her şeye rağmen savaşın İngiliz ekonomisine 750 milyon sterlin gibi oldukça büyük bir meblağa mal olduğu kaynaklarda geçmektedir¹²⁵

İngiltere'nin genel olarak Mezopotamya özelde ise Irak üzerindeki planları, Osmanlı Devleti'nin Irak bölgesinin jeopolitik ve stratejik özelliklerinden dolayı kaybetmek istememesi iki devlet arasında kesişen planların varlığı dolayısıyla büyük çatışmaların yaşanacağı gerçeğini ortaya koymuştu. Böylece her iki taraf da olaya daha ciddi bakmaya başlayarak, bölgeye takviye kuvvetleri göndermeleri üzerine savaş önemli boyutlara bürünmüştür. 1914-1918 yılları arasında bu bölgede, İngiliz ve Türk kuvvetleri kıran kırana geçen bir dizi savaş yapmışlardır.

¹²⁴ Polk.2007. *a.g.e.*, s. 80.

¹²⁵ Polk.2007, *a.g.e.*, s. 80. Ayrıca para birimi açısından bu meblağ bugünkü şartlarda ortalama 18 milyar dolara denk gelmektedir; ancak bu meblağın İngiltere'nin o dönemdeki gayri safi milli hasılasına oranı böyle bir rakamın çağrıştıracığı düzeyden çok daha yüksekti.

KAYNAKÇA

Anderson, M. S. (1966). *The Eastern Question 1774 - 1923*, (A Study in International Relations), St. Martin's Press, New York

Armaoğlu, Fahir. (1991). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, C.I, (1914 - 1990), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

Avcı, Orhan.(2004). *Irak'ta Türk Ordusu(1914-1918*. Vadi Yay., Ankara.

Bayur, Yusuf Hikmet. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi*, Cild III, Kısım I, 3. Baskı, TTK Basımevi., Ankara.

Karaca,Yusuf. (2002). "*Irak Cumhuriyeti*". Berikan Tarih Ansiklopedisi, c. 5, Ankara, ss. 26-29.

Burçak, Rıfkı Salim. (1946). *Türk - Rus - İngiliz Münasebetleri (1791 - 1941)*. Aydınlık Matbaası, İstanbul.

Davis, Richard. (2010). "Britain's Middle Eastern Policy, 1900-1931: Dual Attraction of Empire and Europe", *Histoire@Politique*, Politique-Culture-Societe, www.histoire-politique.fr (08.07.2013)

Dönmez, Cengiz, *İngiliz Muhibleri Cemiyeti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, G. Ü. Sosyal Bilgiler Enstitüsü, Ankara 1997.

Durdu, Mehmet Burak. 2004. *Birinci Dünya Savaşında Türk-İngiliz İlişkileri(1914-1918)*. Babil Yay., Ankara.

Earle, Edward Mead (2003), *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)*, Örgün Yay., İstanbul.

Erickson, Edward J. (2009). *I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu(Çanakkale, Kutü'l- Amare, Gazze ve Megiddo Muharebeleri)*. Çev. Kerim Bağrıaçık, TİKY, İstanbul.

Evans, Roger.(1926). *A Brief Outline of The Campaign in Mesopotamia(1914-1918)*, Sifton Pread & Co. LTD., The Map House, 67, St. Jame's Street, S. W. 1., London.

Fromkin, David.(1993). *Barışa Son Veren Barış (Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?) 1914 - 1922*, Çeviren Mehmet Harmancı, 2. Baskı, Sabah Kitapları, İstanbul.

Gülboy, Burak. (2004). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*. Altın Kitaplar Yay., İstanbul.

İnan, Afet. (1997). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*. 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara.

Karaca, Füsün.(2006). "XX yüzyılın başlarında Irak'ın Ekonomik Durumu", *İkinci Orta Doğu Semineri-Dünden Bugüne Irak(Bildiriler II)*-, Edit: Mustafa Öztürk ve Enver Çakar, Elazığ.

Karal, Enver Ziya. (1999). *Osmanlı Tarihi*, c. IX, X, 2. Baskı, TTK Basımevi, Ankara.

Kasalak, Kadir. (1993). *Millî Mücadelede Manda ve Himaye Meselesi*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Kocabaş, Süleyman. (1985). *Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere*, Vatan Yayınları, İstanbul.

Kutay, Cemal. (1980). *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, c. 17, 2. Baskı, Alioğlu Yay., İstanbul.

Kürkçüoğlu, Ömer. (1978). *Türk - İngiliz İlişkileri 1919 - 1926*, A.Ü.S.B.F. Yayınları, Ankara.

Lenczowski, George.(1962).*The Middle East in World Affairs*, Third Edition, Cornell University Press, New York.

Ortaylı, İlber. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. Timaş Yayınları, 10. Baskı, Ankara,

Öke, Mim Kemal (1992). *Belgelerle Türk - İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918 – 1926*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Öngör, Sami. (1964). *Orta Doğu (Siyasî ve İktisadî Coğrafya)*. A.Ü.S.B.F. Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara.

Özkan, Hülya. (1994). *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Mart 1919 - 16 Ekim 1920)*. Genelkurmay Basımevi, Ankara.

Polk, R. William.2007. *Irak'ı Anlamak*, NTV Yay., İstanbul.

Sabis, Ali İhsan. (1990). *Birinci Dünya Harbi*, c. 1,2, 3, 4, 5, 6, Nehir Yay., İstanbul,

Sander, Oral. (2004)., *Anka'nın Yükselişi ve Çöküşü(Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme)*, İmge Yay, Ankara.

Sarinkoyuncu Değerli, Esra. (2008). “İngiltere’nin Doğu(Şark) Politikası (1882-1914). *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 14(nisan), Kırgızistan, <http://www.akademikbakis.org/14/ingiltere.pdf>, (20.07.2013).

Saygı, Tarık. 2011. *İngiliz Generali Townshend ve Türkler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/SearchTez> , (15.07.2013)

Temperley, Harold. (1936). *England and The Near East*, First Edition, London.

Turan, Şerafettin. (2008). *Türk Devrim Tarihi*. 1. Kitap, Bilge Yay., 3. Basım, İstanbul.

Yavuz, Ünsal. (1990). *Atatürk İmparatorluktan Millî Devlete*. TTK Basımevi, Ankara .

Yıldırım,İsmail.(2002). “Osmanlı Demiryolu Politikasına Bir Bakış”, *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 12 sayı: 1 sayfa: 311-324, elazığ.

Yılmaz, Faruk. (2003). *General Allenby'nin Hatıratı(Arap İllerinin Elimizden Çıkış Öyküsü)*. Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Levent Yıkıcı 1975 yılında Kayseri’de doğdu. 1995 yılında kazandığı Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden 2000 yılında mezun oldu. Aynı yıl Gaziantep Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulunda Okutman olarak çalışmaya başladı. Halen aynı bölümde çalışmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

VITAE

Levent Yıkıcı was born in Kayseri in 1975. He graduated in 2000 from Gaziantep University, Faculty of Arts and Sciences, Department of English Language and Literature in which he was accepted in 1995. He started working as an instructor at Gaziantep University, Higher School of Foreign Languages in the same year. He is still working in the same department. He is married and father of two children.